

नं. — २०४७

प्राश्नलाघन-श्रीनक्षत्राणि

x x x

पत्र १२६ — सं १८५३

सूत्र पद्धति परिशिष्ट

5047
1 to 46
1 to 80
F. = 126

1

माम्बलायनश्रीनस्त्रपूर्वत्रयषट्कम्

५०५७

३

॥ अथ श्रोतस्त्रोत उत्तर षट्क प्रारंभः ॥

श्री
६००

श्री गणेशाय नमः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ सत्राणां मुक्तादीक्षोपसदं एते नाङ्गा सुत्यानि प्रातरनुवाकाद्युदवसा
नीयांता न्यंत्यानि पत्नी संयाजांता नीतराणि द्रुमप्राशनसरव्यविसर्जने त्वं त्यएव ध्रुवाः शस्त्राणा
मातानाः सूक्ता न्येव सूक्तं सृजनेष्वहीनेषु दैवतेन व्यवस्थास्तथाः प्रउगे सर्वाहर्गणेषु तायमानरू
पाणां प्रथमादङ्गः प्रवर्तते अभ्यासाति प्रेषावङ्ग उत्तमेशस्त्रे परिधानीयाया उत्तमेव चने उत्तमं
चतुरक्षरं द्विरुक्ता प्रणुयाद्वितीयादिषु त्यमेषु वाजिनंदेवज्जुतमिति ताक्ष्यमग्रे निष्केवल्यसूक्ता
नां जातवेदसे सुनवामसोममित्याग्निमारुते जातवेदस्यानामारं सणीयाः पर्यासा न्कद्वतो ह
रहः शस्यानीति होत्रका द्वितीयादिष्वेव तानि सर्वाणि सर्वत्रान्यत्राङ्ग उत्तमं द्वैकल्पिका न्यग्नि
ष्टोमेहर्गणमध्यगतेऽग्निष्टोमायनेषु वाऽन्या न्यभ्यासाति प्रेषाभ्यामिति कोत्सो विद्वतो तद्रुण
भावान्नित्यानि होतुरिति गौतमः संघातादावनुप्रवृत्तत्वादच्युतशब्दत्वाच्च होत्रकाणामपि गाण
गारिर्नित्यत्वात्सत्रधर्मान्वयस्य प्रगाथतच सूक्तागमेधैकाहिकं तावदुद्धरेत् ॥ ३ ॥ चतुर्विंशो होता ज
निष्टेत्याज्यमानो मित्रावरुणा मित्रं वयं हवामहे मित्रं ऊवेष्टुतदक्षमयं वां मित्रावरुणा पुरुरुणा चिद्ध

स्तिप्रतिवांस्तरुजदितइतिषळहः स्तोत्रियामेत्रावरुणस्यायाहिसुषुमाहितइंद्रमिद्राथिनोबृहदिंद्रे
 णसंहिदृक्षसंआरुहस्वधामन्वित्येकाद्वेचेंद्रोदधीचोअस्थभिरुत्तिष्ठन्नोजसासहसिंधिविश्वाअपदि
 षइतिब्राह्मणाच्छंसिनइंद्राग्नीआगतंसुतमिंद्रेअग्नानमोबृहताऊवेययोरिदमियं वामस्यमन्मनइ
 द्राग्नीयुवामिमेयज्ञस्यहिष्ठऋत्विजेत्यच्छावाकस्यतेषांयस्मिन्स्तुवीरन्तस्तोत्रियोयस्मिन्धुः सो
 नुरूपे एकस्तोत्रियेष्वहः सुयो न्योनंतरः सोनुरूपो नचेत्सवोर्हर्गणः षळहोवैकाहिकस्तथासत्यैचो
 ध्वमनुरूपेभ्यःऋजुनीतीनोवरुणइंद्रं वोविश्वतस्परियत्सोमआसुतेनर इत्यारंभणीयाः शस्त्वा
 स्वान्त्वा न्परिशिष्टानावपेरैश्वतुर्विशमहाव्रतामिजिद्विश्वजिद्विषुवत्सु सर्वस्तोमसर्वष्टेषु चोर्ध्व
 मावापात्प्रतिवांस्तरुजदिते व्यंतरिक्षमतिरच्छावाश्वस्यसु चतइतित्वाः पर्यासाः सत्वेवमेत्रावरु
 णस्यषळहः स्तोत्रिय उत्तमः सपर्यासिस्तदैवतमन्यं पूर्वस्य स्थाने कुर्वताः न्यत्रापि संनिपातेन तच्च
 सूक्तं वानंतर्हितमेका सने द्विः शंसे न्महाबालमिदंचेच्छंसे हर्ध्वमनुरूपेभ्यः आरंभणीयाभ्यो वानाभा
 कांस्तत्त्वानावपेर न्गायत्रीकारं सक्षपः परिषत्स्वजइतिमेत्रावरुणोयः ककुभो निधारयइतिवापर्वष्टइ

सू. ३-१

२

द्रोपमातय इति ब्राह्मणाच्छसी ताहि मध्यं भराणामित्यच्छावाकः ॥ २॥ मरुत्वतीये प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरु
 तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति ब्राह्मणस्पत्यावावपते एवौ नित्या इह हिंसाय गायत न किः सुदा सोरथमिति मरुत्व
 तीया ऊर्ध्वनित्या त्वया शुभेति च मरुत्वतीये पुरस्तात्सूक्तस्य शंसै देवं स्थिता न्यगाथा नृष्या भिन्नव
 योरन्वहं पुनः पुनरावर्तयेयु रे कैकं ब्राह्मणस्पत्यानामेवं मरुत्वतीयानां ध्रुव इन्द्रनिहो धाय्याश्च बृह
 त्पृष्ठं रथं तरं वा तयोरक्रियमाणस्य योनिं शंसै द्वै रूपवैराजशाकर रैवतानां च पृष्ठ्यः स्तोत्रिया योन्योर्ध
 वास्तासां विधानमन्वहं ताभ्य ऊर्ध्वं सामप्रगाथा नुक्तोरथं तरस्यो भयं शृणवच्च न इति बृहत् इन्द्रिधातु
 शरणं त्वमिन्द्र प्रवर्तिषु मोषु त्वावाघतश्च नेति स द्विपद उपसमस्ये द्विपदा मिन्द्रमिदेवता तय इतीतरेषां पृ
 ष्य एवै कैकमन्वहं तदिदा सेति च पुरस्तात्सूक्तस्य शंसै उक्थपात्रं च मसां श्रुतिरातिग्राह्या न क्षयंति
 निष्केवल्ये नित्यो भक्षजपः षोडशपात्रेण भक्षिणः ॥ ३॥ होत्रकाणां कथानश्चित्र आधुवत्कया त्वं न
 ऊत्यामाचिद न्यद्विरा सतयच्चिद्विजना इम इति स्तोत्रिया नुरूपा मैत्रावरुणस्य तं वोदुस्म मृतीष
 हंत त्वायामिसुवीर्यमभिप्रवः सुराधसंप्रसुश्रुतं सुराधसंवयं घत्वा सुतावंतः कर्द्वेदसुते सचाविश्वाः

२

एतेना अभि भरतरं नरं तमिंद्रजो हवी मिया इंद्रभुज आभर इत्येका द्वे चेंद्रो मदाय वा वृधे मदे मदे हि नोददिः
 सुरूप कृत्व मृतये शुष्मि न्तमं न ऊतये श्रायंत इव सूर्यं वणमहं असि सूर्यो दुत्य दर्शतं वपुरु दुत्ये मधुम
 ते मास्त्वमिंद्र प्रतर्तिषु त्वमिंद्र यथा असि इक्रतुं न आभरे इज्येष्ठं न आभरा त्वा सहस्व माशतं मम त्वा स्वर
 उदित इति ब्राह्मणाच्छं सिनस्तरोभिर्वो विदद सुंतरणि रित्तिषा सति त्वामिदा त्यो नरो वयमे न मिदा त्यो यो
 राजा चर्षणी नो यः सत्राहा विचर्षणिः स्वादोरित्या विष्वत इत्याहिसो मइ न्मद उमेय दिंद्रो रंसी अवयत्वं
 शतक्रतो न किष्टं कर्मणा नश न्त्वा ब्रहंतो अदय उभयं शृणवच्च न आ वृष स्वपुरुष सो कदाचन स्तरी रसि
 कदाचन प्रयुच्छं सियत इंद्र सया महेयथा गौरो अपाकृतं यदिंद्र प्रागपा गुदग्यथा गौरो अपाकृतमित्य
 छावाकस्य स्तोत्रिया नुरूपाणां यद्यनुरूपेस्तु वीरं स्तोत्रियो नुरूप ऊर्ध्वं स्तोत्रिया नुरूपेभ्यः कस्तमि
 इत्वा वसुं कन्नव्यो अतसीनां कहन्व स्या कृतमितिक द्वंतः प्रगाथा अप्रप्राच इंद्र विश्वां अमित्रा न्ब्रह्म
 णा ते ब्रह्म युजा युन ज्म्यु रं नो लोक मनु नेषि विद्वानितिक द्व इन्द्र आरंभणी या ऊर्ध्वमारंभणी याभ्यः
 सद्यो हजात इत्यरहः शस्यं मैत्रा वरुणो स्मा इद्र प्रतवसे शासद्व कि रित्ती तरा वही नस्तु ते आसत्यो यात्वि

सू. ज. ३

३

त्यही न स्तुतं द्विती यं मैत्रावरुणं उ उ ब्रह्माण्यभितष्टे वेतीतरा वहरहः शस्ये न्ननं सात इत्यंतमुत्तममही न स्तु
 क्तानिष ळहः स्तोत्रिया नावपत्स् इष्टदेवः सविता हिरण्ययेतितितस्ते हि द्यावा पृथिवी यज्ञस्य वोरथ्यमिति
 वैश्वदेवं पृथस्य वृष्टो वृष्टेश इयियज्ञेन व ई तेत्याग्नि मासुतमग्निष्टोम इदमहरुक्थ्योवा ॥ ४ ॥ अग्नि
 स्तव पृथ्याहानिरथं तरपृष्टान्ययु जानि ब्रह्मृष्टानि तराणि तृतीयादिषु पृथ्यस्या न्वहं द्वितीया निवैरूप
 वैराजशाक्करैवतानि तेषां यथास्थाने क्रियायां योनीः शंसेत्सर्वत्र चास्वयोनिभावे न्यत्राश्विनाद्यज्ञाय
 ह्यस्य त्वक्रियमाणस्यापि सानुरूपां योनिं व्याहवं शंसेत्सर्वमितरस्यानुरूपा द्वौत्रकाः परिशिष्टाना
 वापानु इत्यमित्रं वयं हवामहे मित्रं ऊवेष्टुतदक्षमयं वां मित्रावरुणा नो मित्रावरुणेति तृचाः प्रवो मित्रा
 येति चतुर्णां द्वितीयमुद्धरेत्प्रमित्रयोर्वरुणयोरिति षट् का व्येभिरदाभ्येतितितस्त्रो मित्रस्य चर्षणी धृत
 इति चतस्रो मैत्र्यो यच्चिद्धिते विश इति वारुणमेतस्य तृचमावपेत मैत्रावरुणो नित्यादधिकं स्तोमका
 रणात्पंचसप्तदशो नवैक विंशे द्वादश चतुर्विंशे पंचदश त्रिणव एक विंशतिं त्रयस्त्रिंशे द्वात्रिंशतं चतुश्च
 त्वारिंशे षट् त्रिंशतमष्टा चत्वारिंशे एकाल्पीयसी वै काहेष्वेक भूयसी र्वानारं भणीयानपर्यासां

३

अंत्या एकाहिकास्तुचाः पर्यासस्तानेषु ब्राह्मणाच्छंसिनः सुरुपकृतुमृतय इति षट्सुक्ता न्यावापउ
 क्तो मैत्रावरुणे न हेंद्राग्नी इन्द्राग्नी आगतं तादुवेययोरिदमिति न वेयं वामस्य मन्मन इत्येकादशयज्ञस्य
 हिष्ठ इत्यच्छावाकस्याया त्विंद्रो वस इति मरुत्वतीयमान इन्द्र इति निष्केवल्यं प्रथमस्याभिलविकस्य
 मध्यं दिन इत्युक्तं एते रास्त्रे प्रतीयादहीनस्तुक्ता न एवात्वा मिंद्रयन्न इन्द्रः कथामहामिंद्रः रर्भिद्य एक
 इद्यस्ति श्रंग इमाम्स्विच्छंति त्वाशासद्वह्निरिति संपातां एकैकस्य त्रयस्त्रय उक्ता मरुत्वती ये भुंजते
 मन इहे हव इति चतस्रो देवानुव इति वैश्वदेवं ॥ ५ ॥ द्वितीयस्य चतुर्विंशो नाज्यं वायो ये ते सहस्त्रिण इति
 द्वेतीत्राः सोमास आगहीत्येको भादेवा दिवि स्पृशेति द्वे शुक्रस्याद्यगवाशिर इत्येकाऽयं वां मित्रावरुणे
 ति पंचत्वागा त्समदं प्रउगमित्येतदा च क्षते विश्वानरस्य वस्पति मिंद्र इत्सोमपा एक इति मरुत्वती यस्य प्र
 तिपदनुचरा विंद्र सोमं यात ऊतिर वमेति मध्यं दिनो निष्केवल्यस्योत्तमे विपरीते भारद्वाजो होता चेत्प्रकृत्या चा
 तुर्विंशिकं तृतीयसवनं विश्वो देवस्य नेतुरित्येका तत्सवितुर्वरेण्यमिति द्वे आ विश्वदेवं सत्पतिमिति तु वैश्वदेव
 स्य प्रतिपदनुचरा वाज्यप्रउगे प्रतिपदनुचराश्चोभयो युग्मेष्वेव मभिलवे ॥ ६ ॥ तृतीयस्य अर्यमा यो जात

एवेति मध्यं दिनं स देवस्य घृतेन दद्यात्वाष्टि वी इति तिस्रो न श्वो जातः परावतो य इति वैश्वदेवं वैश्वानराय धि
 षणां धारा वरामरुतस्त्वमग्ने प्रथमो अंगिरा इत्याग्निमारुतं चतुर्थस्योग्रोजज्ञ इति निष्के वल्यं क्रयाम्य
 ४
 निमस्य मे दद्यात्वाष्टि वी इति तिस्रस्ततं मे अप इति वैश्वदेवं वैश्वानरं मनसेति तिस्रः प्रये शुभं ते जन
 स्य गोपा इत्याग्निमारुतं पंचमस्य कया शुभायस्तिग्मशृंग इति मध्यं दिनः कया शुभीयस्य तु नवम्यु
 तमाऽन्यत्रापि यत्र निविद्धानं स्याद्दुतवती भुवनानामभिश्चियेन्द्रऋभुभिर्वाजवद्विरितित्तचौकड
 प्रियायेति वैश्वदेवं एक्षस्य वृष्टो वृष्टे राड्यि न चित्सहो जा इत्याग्निमारुतं षष्ठस्य सावित्रार्भवेत्
 तीयेन वैश्वानरीयं च कतरा पूर्वेषासा नक्तेति वैश्वदेवं प्रयज्य वदमं स्तोममित्याग्निमारुतमित्य
 भिल्लवः षष्ठस्तस्याग्निष्टोमावभित उक्थ्या मध्य उक्थ्येषु स्तोत्रिया नुरूपा मैत्रावरुणस्य ॥ ७ ॥
 एत्यूषु ब्रवाणितु आग्नि रंगामि भारतः प्रवो वाजा अभिद्यवो भिप्रयां सिंवाहसा प्रमं हिष्ठा यगायत
 प्रसो अग्ने तवोति भिरग्निं वो वृधंत मग्नेयं यज्ञ मध्वरं यजिष्ठं त्वाव वृमहेयः सुमिधाय आऊत्या
 ते अग्न इधी मत्युभे सुश्वंद सर्पिष इति द्वे एका चाग्निं तं मन्ये यो वसुरा ते वत्सामनो यमदाग्ने स्तूरं

यिंभरप्रेष्ठवो अतिथिं श्रेष्ठं यविष्ठभारतसदोनो अग्निराहुतो यदी घृते भिराहुत आघ्राये अग्निमि
 धृतं इमा अभिप्रणोनुम इत्यथ ब्राह्मणाच्छं सिनो भ्रातृव्यो अनात्वं माते अमाजुरो यथैवात्सि
 वीरयुरेवात्स्यसूनु तातं ते मदं गृणीमसितम्बभिप्रगायत वयमुत्वामर्ष्य योन इदमिदं पुरं द्रा
 यसामगायत सर्वाय आशिषामहिय एक इद्विदयतेय इंद सोमपातमुदं नो गध्ये उमध्वो मुदिन्तर
 मेतो न्विदं स्तवामसर्वायः स्तुही इंव्यश्ववत्त्वं न इद्राभर वयमुत्वामर्ष्य योन इदमिदं पुरायाही मदं
 दव इति समाहार्यो नुरूपो भ्रातृव्यो अनात्वं माते अमाजुरो यथेत्यथा च्छावाकस्ये इं विश्वा अवी व
 धन्नु कथमिंद्राय रां स्थं शुधी हवति रश्व्या आश्रुत्कर्णशुधी हवमसा विसोम इंद त इममिंद्र सुतं पिबय
 दिंद्र चित्रमेहनायस्ते साधिष्ठो वसे पुरां भिं डुर्युवाक विवृषात्सिराधसे गायंति त्वा गायत्रिण आत्वा गिरो
 रथारिवेति सूक्ता नामे कैकं शिष्टावपेरन् ॥ ८ ॥ स्तोमे वदमान इमा उवां भ मयो मन्यमाना इति तिस्र इंद्रा
 को वामिति सूक्ते श्रुष्टी वां यज्ञो यु वां नरा पुनीषे वामिमानि वां भागधेयानीत्येतस्य यथार्थं मैत्रावरुणो
 यस्तस्तं भयो अदिभिद्यज्ञे दिव इति सूक्ते अस्ते वसुभ्रतरमाया त्विंद्रः स्वपतिरिमां धियमिति ब्राह्मणा

सू. ३. १

५

च्छंसी विष्णोर्नुकमिति सूक्ते परोमात्रयेत्यच्छावाकः ॥ २॥ दृष्ट्यस्याभिल्लवे नोक्ते अहनी आद्ये आ
 द्याभ्यां तृतीयसवनानि चान्वहमुपप्रयंत इतितु प्रथमेह न्याज्यमग्निं दूतमिति द्वितीये तृतीये
 युश्वाहीत्याज्यं वायवायाहि वीतय इत्येका वायो याहि शिवादि व इति द्वे इन्द्रश्च वायवे षां सुतानामि
 ति द्वयोरन्यतरां द्विरामित्रे वरुणे वयमश्विना वेरुग छतु माया त्द्यदिभिः सुतं सज्जर्विश्वेभिर्देवैर्भिरु
 तनः प्रिया प्रियास्वित्यौ स्निहं प्रज्जमुत्तमे नृचमभ्यासांश्चतुरक्षरानवा तृतीयेनाभिल्लविके
 नोक्तो मध्यं दिनं स्तं तमिद्राधसेमहेत्रय इन्द्रस्य सोमा इति मरुत्वती यस्य प्रतिपदनुचरौ वैरूपं चेत्य
 ष्ठयद्वाव इन्द्रतेरातं यद्विद्रयावतस्त्वमिति प्रगाथोस्तोत्रियानुरूपौ ॥ १०॥ चतुर्थे हनि प्रातरनुवाक
 प्रतिपद्यैर्द्धर्चाद्यो न्यूरिबो द्वितीयं स्वरमोकारं त्रिमात्रमुदात्तं त्रिस्तस्य तस्य चोपरि षादपरिमितान्यं
 च बाधौ काराननुदात्तानुत्तमस्य तु त्रीन्पूर्वमक्षरं निहन्यते न्यूर्यमाने तदपि निदर्शनायोदाहरि
 ष्यामः ॥ आपो ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ रेवतीः क्षयथाहिवस्वः क
 तुंच भद्रं बिभ्रथाम तंच ॥ रायो ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ श्व

५

स्रस्वपत्यस्य पत्नीः सरस्वती तद्गुणतेव यो धो ३ मापो ३ आग्निं न स्ववृत्तिभिरित्याज्यं तस्योत्तमावर्जं
 तृतीयेषु पादेषु न्यंस्वो निनर्दश्चोक्तो न्यंस्वः स्वरादिरंतश्चोकारश्चतुर्निनर्दं उदात्तौ प्रथमोत्तमावर्जं
 दात्तावितरौ उत्तरो नुदात्ततरः क्षुतः प्रथमो मकारांत उत्तमस्तदपि निदर्शना यो दाहरिष्यामः ॥ आग्निं
 न स्ववृत्तिभिः ॥ होतारं त्वावृणीमहे ॥ यत्तो ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ
 यस्तीर्णबर्हिषे विवोमदो ३ ॐ ३ ॐ ३ ॐ ३ मृशीरं पावकशोचिषं विवक्षसो ३ माग्निं न स्ववृत्तिभिः ॥
 होतारं त्वावृणीमहे ॥ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ मदेथमदैवो ३ ॐ ३
 ॐ ३ ॐ ३ मोथामोदैवोमित्यस्य प्रतिगरोऽपिवोदात्तादनुदात्तं स्वरितमुदात्तमिति चतुर्निनर्दस्तदपि
 निदर्शना यो दाहरिष्यामः ॥ आग्निं न स्ववृत्तिभिः ॥ होतारं त्वावृणीमहे ॥ यत्तो ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ
 ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ यस्तीर्णबर्हिषे विवोमदो ३ ॐ ३ ॐ ३ ॐ ३ मृशीरं पावकशो
 चिषं विवक्षसो ३ माग्निं न स्ववृत्तिभिः ॥ होतारं त्वावृणीमहे ॥ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ
 ॐ ॐ ॐ ॐ ओ ३ ॐ ॐ ॐ ॐ मदेथमदैवो ३ ॐ ३ ॐ ३ ॐ ३ मोथामोदैवोमित्यस्य प्रतिगरः

प्रथमादधौकारादध्वर्युर्न्यूरवयेद्वितीयाद्वाव्युपरमं हैके यथावासंपादयिष्यंतो मन्येरन्वायो
 शुक्रोऽयामितेविहिहोत्राऽवतीतावायो शतं हरीणां मिंश्च श्ववायवेषां सोमानामाचिकितानसु
 कलुः आनो विश्वाभिरूतिभिरूतिमुबोऽप्रहणमपत्यं वृजिनं रिपुमंबितमेनदीतमइत्यानुष्टुभं
 प्रउगमेकपातिन्यः प्रथमस्तत्वाय ज्ञेभिरि महइदं वसो सुतमंधइति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुच
 रौ शुधी हवमिंश्च मरुत्वांश्च इति मरुत्वतीयमंत्ये निविदं दध्यादनेकभावे स्तक्तानां वैराजं चेत्पृष्ठं पि
 वा सोममिंश्च मंदतुत्वेति स्तोत्रियानुरूपौ कुहश्रुत इंदोयुध्मस्य तइति निष्केवल्यं शुधी हवीयस्य
 तुत्तच आद्ये ईर्वा रिपुर्न्यूरव एवं कुहश्रुतीयस्य विराजां मध्यमेषु पादेषु नित्यइह प्रतिगरो न्यूरवादिः
 प्रणवांतः प्रणवे कुहश्रुतीयानाम ईर्वाश्चै न उत्तमावर्जं न ते गिरोऽपि मध्ये तुरस्य प्रवो महे म
 हि वधे भरध्वमिति चतस्त्रिस्त्रिश्च विराजस्ता सामूर्ध्वमारं भणीयाभ्यस्तृचानावपेरन्नाद्यं
 मैत्रावरुणस्तस्योत्तमादिशस्तानां तच्च ब्राह्मणाच्छंसी तस्य चाच्छावाको यजामह इंदं वज्र
 दक्षिणमिति द्वितीया नेवमेव पंचमेहनियच्चिद्वि सत्यसोमपा इत्येकैकमेवमेव षष्ठे हनींश्च

यहिद्यौरसुरोऽनमन्तेत्येवमेव॥११॥स्तोमेवर्द्धमानेकोऽद्यनयेविनेनवायःआयात्यर्वाङित्य
 हर्वा न्यावपेरन्नुपरिष्ठात्पारुच्छेपीनांतैरप्यनतिरास्तं ऐन्द्राणित्रैष्टुभान्यमरुच्छब्दान्याव
 पेरन्तत्वेतान्यनोप्यातिशंसनमेकयाद्वाभ्यांवाप्रातःसवनेपरिमिताभिरुत्तरयोःसवनयोः
 पंचमस्येममृषुवोऽतिथिमुषर्बुधमिति नवाज्यमानोयज्ञं दिविस्पृशमिति द्वे आनोवायोम
 हेतन इत्येकारथेन एथुपाजसा बृहवः सरचक्षस इमा उवां दिविष्टयः पिबा सुतस्य रसिनो देवं दे
 वं वो वसे देवं देवं बृहदुगायिषेव च इति बार्हतं प्रजगं प्रगाथानेकै द्वितीयोत्तमवर्जं यत्पांचज
 न्ययाविशेन्द्र इत्सोमपाएक इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरो ववितासीत्थाही इपिबतुभ्य
 मिति मरुत्वतीयं शाकुरं चेत्पृष्ठं महा नाम्न्यस्तोत्रियस्ताऽध्यर्धकारं नवप्रहृत्यातिस्त्राभवं
 तिताभिः पुरीषपदान्युपसंतनुयात्पंचाक्षरशः पूर्वाणि पंच सर्वाणि वायथानि शांतं योनिं स्त्रा
 नेतु यथानि शांतं स पुरीषपदा उत्तमेन संतानः स्वादोरित्या विष्टुवत उपनो हरिभिः सुतमिं इवि
 श्वाऽप्रवी वृधन्निति त्रयस्तु चाऽनुरूपः प्रेदं ब्रह्मं दोमदाय सत्रामदा स इति निष्कै वल्यं पांक्ते पूर्वस्

केमरुत्वतीयेपांक्तेनिष्केवल्येआद्येतुत्रिष्टुबुत्तमेतयोरवसानेशतक्रतोसमप्सुजिदितिम
 रुत्वतीयेराचीपतेनेद्येतिनिष्केवल्येनिष्केवल्ये॥१२॥॥इतिश्रौतसूत्रेउत्तरषट्केप्रथमोऽ
 ध्यायः॥॥हरिःॐ३॥॥षष्ठस्यप्रातःसवनेप्रस्थितयाज्यानांपुरस्तादन्याःकृत्वोभाभ्या
 मनवानंतोयजंतिवृषन्निद्रवृषपाणांसइंद्रवःसुषुमायातमदिभिर्वनोतिहिसुन्वक्षयं
 परीणसोमोषुवोअस्मदभितानिपोस्योषणोअग्नेश्चणुहित्वमीळितोग्निंहेतारंमन्येदा
 स्वतंदध्यङ् हमेजनुषंरुवेअंगिरा इत्येवमेवमाध्यंदिनेऽध्यङ्गंतुतत्रानवानंपिबासोम
 मिंद्रसुवानमदिभिरिंद्रायहिद्यौरसुरोअनम्रतेतिषकुपरिष्टात्तच्चक्रतुयाजानांप्रैषम
 तेसौयजमृचंचानवानमुत्कंरुगंतैरसौयजेतिप्रेष्येदेवमेवयजंतितुभ्यंहिन्वानोवसिष्टगाअपद्र
 तिद्वादशांयंजायतमनुषीधरीमणीत्याज्यमेकेनद्वाभ्यांचविग्रहस्त्रिभिरवसानंचतुर्भिःप्रण
 वोयत्रार्द्धचराःपारुच्छेप्यस्तीर्णंबर्हिरितित्रयोसुषुमायातमदिभिर्युवांस्तोमेभिर्देवयंतोअश्वि
 नावर्महइंद्रवृषन्निद्रास्तुश्रौषकोषणोअग्नेश्चणुहित्वमीळितोयेदेवासोदिव्येकादशस्तेयम

ददाद्भसमणच्युतमितिप्रउगं द्वेचैकाचपंचमं एकपातिन्यउपोत्तमं उत्तमेनचमभ्यासां अ
 षाक्षरानवा सपूव्ये महानां त्रय इंदस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरो यं त्वं रथमिंद्रस
 यो वृषे इमरुत्व इति तिस्र इति मरुत्वतीयमेकेनाग्रेवसाय द्वाभ्यां प्रणुया द्वाभ्यामवसा
 य द्वाभ्यां प्रणुयाद्यत्रपच्छः पारुच्छे प्योरैवतंचेत्यष्टैरेवतीर्नः सधमादेरैवा इदेवतः
 स्तोतेतिस्तोत्रियानुरूपं वेदयाद्युपनः प्रधान्वस्याभरेक इति निष्केवल्यमभित्यं देवं
 सवितारमोण्योरित्येका तत्सवितुर्वरेण्यमिति द्वे दोषो आगा इह जायद्युमद्धेत्याथ
 वर्णः॥ स्तुहि देवं सवितारं॥ तमुष्टुह्यंतः सिंधुं स्रुतं सत्यस्य युवानं॥ अद्रोघवाचं सुशेवं॥
 सघ्नो नो देवः सविता साविषु इ सुपतिः॥ उभे सुक्षिती सुधातुरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनु
 चरो उद्धृत्य चोत्तमं सूक्तं त्रीणि दमित्यारौ इमिति प्रागुपोत्तमायां ये यज्ञेनेत्यावपते

तस्यार्द्धचराः प्रागुत्तमाया ऊर्ध्वं चतुर्थ्याः शिष्टेशस्त्वा स्वस्ति नो मिमीता मश्विना षग इति त
 च इति वैश्वदेवं ॥ १ ॥ होत्रकाणां द्विपदा स्विहो कथ्येषु स्तुवते त ऊर्ध्वमनुरूपेभ्यो विकृतानि
 शिल्पानि शंसेयु मैत्रावरुणस्याग्नेत्वं नो अंतमोग्ने भव सुषमिधा समिद्ध इति स्तो
 त्रियानुरूपो वथवालखिल्या विहरेत्तु तं षो षशिना स्तक्तानां प्रथमद्वितीये पच्छ
 स्ततीयचतुर्थे अर्द्धचरा ऋकूशः पंचमषष्ठे व्यतिमर्शं वा विहरेत् पूर्वस्य प्रथमा मुत्त
 रस्य द्वितीययोत्तरस्य प्रथमां पूर्वस्य द्वितीयया तयोर्नानर्चा प्रथमद्वितीयाभ्यां पादाभ्या
 मवस्येत् प्रथमद्वितीयाभ्यां प्रणुयात्ततीयोत्तमाभ्यामवस्येत्ततीयोत्तमाभ्यां प्रणुया
 देवं व्यतिमर्शमर्द्धचरा उत्तरे एवं व्यतिमर्शमूकूश उत्तरे विपरिहरे देवोत्तमे स्तक्ते गाय
 त्रे सर्वत्रे मानिवां भागधेयानीति प्रागुत्तमाया आहूय हरोहणं रोहे ङ्सः शुचिषदिति प

च्छोर्द्धर्चरास्त्रिपद्याचतुर्थमनवानमुक्ताप्रणुत्यावस्येत्युनस्त्रिपद्यार्द्धर्चराः पच्छ
 एवसप्तममेतदूरोहणभावांराजानाविति नित्यमैकाहिकमिति नुहौं डिनो वथमहावालमि
 देतान्येवषट्स्त्रुक्तानि व्यतिमर्शं पच्छो विहरेद्यतिमर्शमर्धर्चशो व्यतिमर्शमकूछः प्र
 गाथांतेषु चानुपसंतानं ऋगावानमेकपदाः शंसेदिंद्रो विश्वस्य गोपतिरिंद्रो विश्वस्य ऋ
 पतिरिंद्रो विश्वस्य चेततींद्रो विश्वस्य राजतीति चतस्रं एकां महाव्रतादाहरेत्रयोविंशति
 मष्टाक्षरा न्यादान्महानाम्नीभ्यः सपुरीषाभ्यः षोडशिनोक्तः प्रतिगरोऽन्यत्रैकप
 दाभ्यो वृक्षेकपदाः अविहरंश्चतुर्थं शंसेत्समानमन्यत् ॥ २॥ ब्राह्मणाच्छंसिन इमा
 नुकं भुवनासीषधामेति पंचाऽयावाजं देवहितं सने मेति स्तोत्रियां नुरूपां वप प्राच
 इंद्रेति सुकीर्तिस्तस्यार्द्धर्चराश्चतुर्थमथ वृषाकपिं शंसेद्यथा होता ज्याद्यां चतुर्थे पं

सू. ३. २

२

१

२

क्तिशंसं त्विह प्रणवांतश्च प्रतिगरो द्वितीये पांक्तावसाने तस्माद्ध्वं कुंतापं तु स्यादितश्च तु
 द्दंशविग्राहं निनर्दंशं सेत्ततीयेषु पादेषु दात्तमनुदात्तपरं यत्प्रथमं तं निनदेत्तदपि निदर्शना
 योदाहरिष्यामः ॥ इदं जना उपश्रुत ॥ नराशंसु स्तविष्यते ॥ षष्टिंसहस्रानवतिंचकौरम आस
 रामेषु दग्रहो ३ मोथामोदैवोमित्यस्य प्रतिगरश्चतुर्दश्यामेकेन द्वाभ्यांच विग्रहः शेषोर्द्ध्व
 शंसं एताश्च आल्लवंत इति सप्ततिंपदान्यष्टादशानवाद्यान्यलाबुकं निखातमिति सप्त
 यदीहनत्कथं हनत्पर्याकारं पुनः पुनरिति चैते विततौ किरणौ द्वाविति षष्ठ्युष्टुभौ तुंडाभि
 माहननाभ्यां जरितरोथामोदैवकोशबिले जरितरोथामोदैवरजनिग्रंथे र्द्धा नां जरितरो
 थामोदैवोपानहिपादं जरितरोथामोदैवोत्तरांजनीमांजन्यां जरितरोथामोदैवोत्तरांज
 नीवर्त्मन्यां जरितरोथामोदैवेति प्रतिगरो अवसाने ष्विहेत्यप्रागपागुदगिति च तस्मिन् द्वे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यामरुदित्येतदा च क्षते होतैव यामरुतमाग्निमारुते पुरस्तान्मारुतस्य पच्छः समा
समुत्तमे पदेष्वेव पृथ्याह न्यहरहः शस्यस्यैकभूयसीः शस्त्वा मैत्रावरुणो दूरो हणं
रोहे संपात सूक्त एकाही भवत्सु नद्येकाही भवत्स्व हरहः शस्यानि नारंभणीयानकद्वंतः
कद्वतां स्थाने नित्या अगाथा न्छस्त्वा संपातानेव संपातवत्स्व ही न सूक्ता नीतरेषु ततो
त्या न्येकाहिकानि संपातवत्सु तु सर्वस्तोमेषु प्राकृते वैकाहे ही न सूक्ता न्यादितस्तृतीयानि
सामसूक्तानि सप्रगाथानि सर्वपृष्ठेषु पृष्ठानि पृष्ठ्ये संस्था अग्निष्टोमः प्रथमं षोडशी
चतुर्थमुक्थ्या इतर इति पृष्ठ्यः प्रत्यक्षपृष्ठो न्येः परोक्षपृष्ठ एतैवोपि सृष्टै वैरूपादीनाम
भावे पृष्ठ्यस्तोमः पवमानभाव आपक्य पृष्ठ्यस्त नृ पृष्ठ्यो होतुश्चेच्छेत्तनौ धसे ॥४॥
अभिजि दृहत्पृष्ठ उभयसामायद्यपि रथंतरं यज्ञाय त्रियस्य स्थाने पिबवांस्त्विह सामप्रगाथः

सू. ५-२

११

पि बा सोमं तमुष्टुहीति मध्यं दिनस्तयोरैकाहिके पुरस्तादन्ये वा शंसेयुरेते एवेति गौतमः स
 षट्शत्वाष्ट्यस्य यावत्यो यावत्यः कुशा नां नवतो दशतो वा निष्के वल्ये तावति सूक्तां म
 ध्यं दिनाः स्युरिति महान्यायो मरुत्वतीयस्योत्तमे विपरीते चातुर्विंशिकं तृतीयसवनं म
 भिल्लवच्यहः पूर्वस्वरसामानः स्वराणि त्विह पृष्ठानि तेषां स्तोत्रियां यज्जायथा अर्च्य
 मत्स्यपायिते महं मे नंप्रत्येतने त्याद्यो वा सर्वेषां वयं घत्वा सुता वंत इति तिस्रो बृहत्यो
 यस्ते साधिष्ठो वस इति षष्ठ्युभं इत्यनुरूपा स्तोत्रिये यथा युक्ता बृहती तथा अनुरूपे ऋ
 या न्येतानि यथा बृहदथं तरे ॥ ५ ॥ विषुवान् दिवा कीर्त्यं उदिते प्रातरनुवाकः पृथुपाजा अ
 मर्त्य इति षट्धा य्याः सामिधेनी नां सौर्यः सवनीयस्योपालंभ्यः सोमा यो ह्यो वा समु
 दाहर्मि रित्याज्यं त्यं सुमेषं कया शुभेति च मरुत्वतीयं महादिवा कीर्त्यं पृष्ठं विभ्राडू

११

ह त्पिबतुसोभ्यंमधुनमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षुसइतिस्तोत्रिया नुरूयौ यदि बृहदथंतरे पव
 मानयोः कुर्युयोनी एनयोः शंसेद्रथंतरस्य पूर्वमाद्ये भवतो न्याभिरपिसंनिपात उत्तमस्त्वि
 हसामप्रगाथो नृणा मुत्वान्तमंगी र्भिरुक्थैरिति तिस्रो यस्तिग्मशृंगोभित्यंमेषभिं
 द्रस्यनुवीर्याणीत्येतस्मिन्नैंद्री निविदंशस्त्वा शंसेदेवोत्तराणिषट्दिवश्चिदस्य सुतइत्वं
 मेषप्रपूर्वी वृषामदः प्रमंहिषायत्यमृष्वितीहताक्ष्यमंततस्तस्यैकांशस्त्वा ॥ दूयद्वरोह
 णंरोहेदितिनिष्केवल्यं विकर्णंचेद्ब्रह्मसामोर्ध्वमनुरूपा तंवोदस्ममती षहमभिप्रवः सु
 राधसमितिब्राह्मणाच्छंसी श्येतनोधसयोयोनी शंसेन्नोधसस्यपूर्वंश्येतस्योत्त
 रामेतद्धोत्रकाणां योनिरुष्ठानंयच्चप्रगाथ आकानमेताभ्यस्तत्पंचाहावपरिमितत्वा
 उत्तमेनाभिल्लविकेनोक्तं तृतीयसवनमैकाहिकौतुप्रतिपदनुचरो भासंचयज्ञायज्ञी

यस्य स्थानेष्टस्य वृक्षोऽरुषस्य नृसहस्रं तिस्रोत्रिया नुरूपौ मूर्द्धानं दिवोऽरतिं पृथि
 व्या मूर्द्धा दिवो नाभिरग्निः पृथिव्या इति वा न्यासु च देवं लिङ्गाः स्वतो नुरूपं आ वृत्ता स्वर
 सामानः ॥ ६ ॥ विश्वजितो ग्निं नर इत्याज्यं चतुर्विंशेन मध्यं दिनो वैराजं तुष्टं स न्यं रवं बृ
 हतश्च योनिं प्राग् वै रूप यो न्या होत्रकाणां पृष्ठानि राक्वर वै रूप रैवतानि ते योनीः शंसं
 ति वामदेव्यस्य मैत्रावरुणोऽङ्गे ब्राह्मणा च्छंसिनः कालेयस्या च्छावाकं ऐकाहिकौ स्तो
 त्रिया वैतयो येनीता अंतरेण कद्वतश्चैतेषामेव पृष्ठानां सामप्रगाथा न्तसत्रामदा सो यो
 जात एवाभरेक इति साम सूक्तानि पुरस्तात् सूक्तानां मुक्तं तृतीयसवनं मुत्तमेन पृथ्या क्ते
 काहिकौ तु प्रतिपदं नुचरौ बृहच्चेदग्निष्टोमसाम त्वमग्ने यज्ञानां मिति स्तोत्रिया नु
 रूपा विति नवरात्रः सर्वे ग्निष्टोमा उक्थ्यानेके स्वर साम्नो द्वितीयमाभिल्लविकं गौ

रायुरुत्तरं च ह कृत्ते पूर्वस्माच्च ह त्सवनशोयथांतरं गौरायुरुत्तरात् षष्ठह कृत्ते युग्मेभ्यो
 गौरयुजेभ्यः आयुर्दशरात्रेष्ट्यः षष्ठहः पूर्वच हः पुनश्चंदोमानत्वत्रस्तुयि वैरूपंतती
 ये प्रथमस्य छांदोमिकस्य द्विष्टो मध्यंदिनो वैषुवते निविद्वाने पूर्वच द्वितीयस्य शंसाम
 हां महश्चि त्वमिंद्रपिबा सोममभितमस्य द्यावापृथिवी महौ इंद्रो नवदिति मरुत्वतीयमपू
 र्या पुरुतमा नितां सुते कीर्तिं त्वमहौ इंद्रयो ह दिवश्चिदस्य त्वं महौ इंद्रतुभ्यमिति निष्केवल्यं त ती
 यस्येन्द्रः स्वाहा गायत्सामतिष्ठा हरि प्रमंदिन इमा उ त्वेति मरुत्वतीयं संचत्वे जग्मुरिति सूक्ते आ
 सत्यो या त्वहं भुव तत्त इंद्रियमिति निष्केवल्यं माया हिवनसेमानु कं बभ्रुरेक इति द्विपदा सूक्ता
 निपुरस्ताद्वैश्वदेव सूक्तानां मितिनु समुत्कः ॥ ७ ॥ व्युत्कश्चेष्ट्यस्योत्तरे च ह मध्यंदिने
 पुगायत्रौ स्तृचानुपसंशस्य तेषु निविदो दध्यादिमंनु मायिनं ऊवेत्यमुवः सत्रासाहं मरु

सू. ३. २

१३

13

१३

त्वाँ इन्द्रमीदुस्तमिन्द्रं वाजयामस्य यं हये नवा इदमुपनो हरिभिः सुतमिति त्रैष्टुभान्येषां
 तृतीयसर्वना निचतुर्थे हन्यादेवो यातुप्रद्यावेति वासिष्ठं प्र ऋभुभ्यः प्रश्नुकै त्विति वैश्व
 देवं वैश्वानरस्य सुमतौ कर्द्व्यक्ता अग्निं नर इत्याग्निमारुतमष्टादशोत्तमे विराजो
 द्विपदा एकादशमारुतं एकविंशति वैश्वदेवसूक्ते पंचमस्यो दुष्यदेवः सविता दम्ना इ
 तितिस्रो महीद्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे इति चतस्रं ऋभुर्विभ्वास्तुषे जनमिति वैश्वदेवं ह
 विष्णातं वपुर्नृतदग्निर्हेता गृहपतिः सराजेति तिस्र इत्याग्निमारुतमुत्तमा वैश्वदेवसूक्ते
 साध्या सोत्तमा जातवेदस्ये सर्वत्राध्यासानुपसमस्य प्रणुयात्पृष्ठस्यो दुष्यदेव इति गा
 र्त्समदं किमुश्रेष्ठ उपनो वा जा इति त्रयोदशार्धवंचतस्रश्च वैश्वदेवसूक्ते तृचमंत्यमु
 दरेदिति वैश्वदेवमहश्च कृष्णं मध्वोवो नाम सप्रत्नथेत्याग्निमारुतमिति पृष्ठ्यः ॥ ८ ॥

अथ च्छंदोमाः समुद्राहर्मिरित्याज्यमावायोभूषशुचिपाउपनः प्रयाभिर्यासिराश्वांस
 मच्छानोनियुद्धिः शतिनीभिरध्वरंप्रसोताजीरोअध्वरेषस्त्राद्येवायवइंद्रमार्दनासो
 यावांशतंनियुतोयाः सहस्रमित्येकपातिन्यः प्रयद्मित्रावरुणास्पृधन्नागोर्मताना
 सत्यारथेनानोदेवशवसायाहिशुभिन्प्रवोयज्ञेषुदेवयंतोअर्चन्प्रक्षोदसाधायसास
 स्त्रपुषेतिप्रउगंमाध्यंदिनेसूक्तेविपरिहृत्येतरयोर्निविदोदध्यादेवमुत्तरयोश्चतुर्थपं
 चमेअभित्वादेवसवितः प्रेतायज्ञस्यशंभुवायंदेवायजन्मनइतितचाऐभिरग्नेउवइति
 वैश्वदेवंनित्यानिद्विपदासूक्तानिवैश्वानरोअजीजनदित्येकासविश्वंप्रतिचाकूपद
 त्नुत्सजतेवशी॥ यज्ञस्यवयउत्तिरन्॥ वृषापावकदीदित्यग्नेवैश्वानरद्युमत॥ जम
 दग्निभिराकृतः॥ प्रयद्वस्त्रिष्टुभंदूतंवइत्याग्निमारुतं॥ २॥ द्वितीयस्याग्निंवोदेव

सू. उ. २

१४

मित्याज्यं कुविदंगनमसाये वृधासः पावो अन्नौरयि वृधः सुमेधा उच्छन्नुषसः सुदिना
 अरिप्राइत्येकपातिन्यउंशं तादूतानदभायगोपायावत्तरस्तन्वोयावदोज इत्येकाद्वे
 चप्रतिवांस्तरउदितेसूक्तैर्धेनुः प्रत्नेस्य काम्यं उहाना ब्रह्माण इंदोपयाहिविद्वान्ध्वो
 अग्निः सुमतिंवस्वो अश्वे उतस्यानः सरस्वती जुषाणेति प्रउगं हिरण्यपाणि मृतयइ
 तिचतस्त्रोमही द्यौः पृथिवी च नो युवाना पितरा पुनरितित्तचौ देवाना मिदव इति वैश्व
 देवमृतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिं ॥ अजस्रं घर्ममीमहे ॥ दिविष्टृष्टो अ
 रोचताग्निवैश्वानरो महान् ॥ ज्योतिषा बाधते तमः ॥ अग्निः प्रत्नेषु धाम सुकामो
 भूतस्य भव्यस्य ॥ सम्म्राळे को विराजति ॥ क्रीळ्वः शर्धो ग्ने मळे त्याग्निमारुतं ॥
 ॥ १० ॥ तृतीयस्यागन्ममहेत्याज्यं प्रवीर्याश्च योददिरते सत्येन मनसा दीध्या

१४

नादिविक्षयं तारजसः पृथिव्यामा विश्ववाराश्विना गतं नो यं सोम इंदुभ्यं सुन्व
 आतु प्रब्रह्माणो अंगिरसो नक्षंत सरस्वती देवयंतौ हवंत आ नो दिवो बृहतः पर्वता
 दासरस्वत्यसि नो नेषिवस्य इति प्रउग मेकपाति न्यउत्तमो दोषो आगात्प्रवांमहि
 ध्रुवी अभ्यति तच्चो विंद इषे ददातु नस्तेनोरत्नानि धत्तनेत्येकाद्वेचये त्रिंशतीति वै
 श्वदेवं वैश्वानरो न ऊतय आप्रयातु परावतः ॥ अग्निर्नः सुष्टीरुप ॥ वैश्वानरो
 न आगमदिमं यज्ञं सज्जरुप ॥ अग्निरुक्थेन वाहसा ॥ वैश्वानरो अंगिरोभ्यः स्तो
 म उक्थं च चाकनत् ॥ ऐषु द्युम्नं स्वर्यमत् ॥ मरुतो यस्य हि प्राग्नयेवाचमित्याग्नि
 मारुतं ॥ ११ ॥ दशमेहन्यनुष्टुभां स्ताने ग्निं नरो दीधितिमिररण्योरिति तच्च मा
 ग्नेये क्रतौ उषा अपस्व सुस्तम इति पच्छो द्विपदां त्रिरुषस्य आशुभ्रायातमश्वि

सू. ३.२

१५

नास्वश्चेति तच्च माश्विने ऋतौ स्तो कस्तुक्तस्य द्वितीयतृतीययोः स्थाने^१ ग्नेद्यतस्य धी
तिभिः रुभे सुश्वंसर्पिष इत्येते इदमापः प्रवहते ते तस्या स्थाने आपो अस्मान्मात
रः श्रुं धयं त्वित्यच्छावो अग्निमवसे प्रत्यस्मा इति तच्च योः स्थाने^२ च्छानः शीरशोचि
षं प्रतिश्रुता यवो धृषदिति तच्च अवच्छावाकः परित्वाग्ने पुरं वयमित्येतस्या स्थाने^३ ग्ने
हंसिन्यत्रिणमित्युत्तिष्ठतावपश्यते ते तस्या स्थाने^४ उत्तिष्ठन्नोजसा सहेत्युरुविष्मो
विक्रमस्वेति द्युतया ज्या स्थाने भवामिन्नो नशो व्योद्यता सुतिरित्यहरहश्चाहर्गणेषु
यत्रैतदहः स्यात्सिनी वाल्या अभ्यस्येदित्येके नास्मिन्नहनिके नचित्कस्यचिद्वि
वाच्यमविवाक्यमित्येतदा च क्षते संशये बहिर्वेदि स्वाध्यायप्रयोगौ तर्वेदीत्येके
न व्यंजने नोपहितेन वार्थः प्रत्यसित्वा प्रायश्चित्तं जुहुयुरग्ने तमद्याश्वं न स्तोमै

१५

रित्याज्यं पंचाक्षरेण विग्रहोदशाक्षरेण वा त्वारथं यथोक्तय इत्येतस्या स्थाने त्रिकदुकेषु
 महिषो यवा शिरमिति सखाय आशिषा मही तिति स्रज उल्लिहो मरुत्वाँ इंद्रेति मरुत्वतीयं क
 यानश्चित्रा भुवदित्येता सुरथं तरं षष्ठं तस्य योनिं शंसे दृहतश्च गाणगारिर्दशरात्रेयु
 ग्मान्वयत्वात्ताक्ष्येणैकपदा उपसंशस्य ऋगावानमेकपदाः शंसे दिंद्रो विश्वस्य गोप
 तिरिति चतस्रं उत्तमयोपसंता नो य इंद्र सोमपातम इति षष्ठु ल्लिहो युध्मस्य त इति निष्के
 वल्यं तत्सवितु र्वणी मह इत्येतस्या स्थाने भित्यं देवं सवितारमोण्यो रित्य भुक्षण इत्या
 भवंपश्चान ता युमिति द्वैपदं समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृण इति तच्चश्च द्विप्रतीकं जा
 तवेदस्यं चतुर्थे न व्यल्ह स्येतरा णि सूक्तानि वामदेव्यमग्निष्टोमसामाग्निं नरो
 दीधितिभिररण्योरिति स्तोत्रिया नुरूपा वग्निष्टोम इदमहस्तुध्वं पत्नी संयाजेभ्यः॥

सू. उ. २

१६

॥१२॥ गार्हपत्ये जुह्वती हरमे हरमध्वमिह धृतिरिह स्वधृतिरग्ने वाट् स्वाहा वाळित्याग्नीध्री
यं उपसृजं धरुणं मातरं धरुणो धयन् ॥ रायस्यो षमिषमूर्जमस्मा सुदीधरत्वा हेति स
दः प्रसृप्यमानसेनस्तुवते यर्हिस्तुतं मन्येतां ध्वर्यवित्याकृयीत हो हो तरितीतरं आयं
गौः एभिरेरक्कमीदित्युपांशुतिस्त्रः पराचीः रास्त्वा व्याख्यास्वरेण चतुर्होतृ न्याचक्षी
त देवा वा अर्ध्वयोः प्रजापतिगृहपतयः सत्रमासतो होतस्तथा होतरित्यध्वर्युः प्रतिगृणा
त्यवसिते वसिते दशसुपदेशुतेषां चित्तिः स्तुगासी ३३ ॥ चित्तमाज्यमासी ३३ ॥ वाग्वेदिरा
सी ३३ ॥ आधीतं बर्हिरासी ३३ ॥ केतो अग्निरासी ३३ ॥ विज्ञातमग्नी रासी ३३ ॥ प्राणो
हविरासी ३३ ॥ सामाध्वर्युरासी ३३ ॥ वाचस्पतिर्हेति रासी ३३ ॥ मन उपवक्तासी ३३ ॥
ते वा एतं ग्रहमगृह्यत ॥ वाचस्पते विधेनामन् ॥ विधेम ते नाम ॥ विधेस्त्वमस्मा

१६

कं नाम्नाद्यां गच्छ॥ यां देवाः प्रजापतिं गृहपतय ऋद्धिमराधुवंस्ताम दिं रात्स्याम
 इत्यपत्र जत्यध्वर्युरथ प्रजापतेस्त न्नरितरं उपांश्च नु इवति ब्रह्मोद्यं चान्नादा चान्न
 पत्नी च सदा च कल्याणी चाऽ निलया चापभया चाऽ नाप्ता चानाप्या चाऽ नाधृष्या
 चाप्रतिधृष्या चाऽ पूर्वा चाभ्रात व्याचेतित न्वो ग्निर्गृहपतिरिति हैक आहुः सो स्य लो
 कस्य गृहपतिर्वायुर्गृहपतिरिति हैक आहुः सौ त रिक्ष लोकस्य गृहपतिरसौ वै गृहपति
 यो सौ त पत्येष पतिर्नृतवो गृहाः॥ येषां वै गृहपतिं देवं विद्वान् गृहपतिर्भवति राधो
 तिस गृहपती राधुवंतितेयजमानाः॥ येषां वा अपहत पाप्मानं देवं विद्वान् गृहपति
 र्भवत्यपस गृहपतिः पाप्मानं हते पतेयजमानाः पाप्मानं हते ध्वर्यो अरात्स्मेत्यु
 च्चैरेषा या ज्यैष वषट्कारो नानु वषट्कारोत्युक्तं वषट्कारानुमंत्रणमरात्स्म होतरित्य

सू. ३.२

१७

ध्वर्युः प्रत्याह मनसा ध्वर्युर्ग्रहं गृहीत्वा मनसा भक्षमाहरति मानसेषु भक्षेषु मनसो
पक्वान् भक्षणे मनसा त्मानमाप्याय्यो दुंबरी समन्वारभ्य वाचं यच्छं त्यानक्षत्रदर्श
नात्तत्रानधरा न्याणो श्विकी षेर न्दृश्यमानेष्वध्वर्युमुखाः समन्वारब्धाः सर्पं त्याती
र्थदेशाद्युवंतमिंद्रापर्वतापुरो युधेति जपंतो ध्वर्युपथे नेत्येके दक्षिणस्य हविर्दानस्या
धोक्षणे त्येके प्राप्य वरान् नृत्वा वाचं विसृजंतं यदि हो नम कर्म यदत्यरीरिचाम ॥ प्रजा
पतिं तत्पितरमप्येत्विद्यथ वाचं निद्रवंतं वा गैतुवा गुपैतुवा गुपमैतुवा गित्युत्करदे
रो सुब्रह्मण्यां निराहूय वाचं विसृजंतं नित्यस्त्विह वाग्विसर्गं तावत्सात्रं होतु कर्माऽन्य
त्र महाव्रता त्ते देवाभियज्ञगाथा गीयते ॥ अतिरात्रश्चतुर्विंशं षष्ठ्यो भिल्लव एव च ॥
विषुवान् चिश्च जिच्चैव छंदो मादशमव्रतं ॥ प्रायणीयश्चतुर्विंशं षष्ठ्यो भिल्लव एव च ॥

१७

अभिजित्स्वरसामानोविषुवान्चिश्चजित्था॥ छंदोमादशमंचाहउत्तमंतुमहाव्रतं॥
 अहीनैकाहःसत्राणांप्रकृतिःसमुदाक्रियते॥ यद्यन्यधीयतेपूर्वधीयतेतंप्रतिग्रामं
 त्यहानिपंचविंशतिर्येवैसंवत्सरोमितः॥ एतेषामेवप्रभवस्त्रीणिषष्टिशतानियदि
 तितद्येकेचनछंदोग्येवाध्वर्यवेवाहोत्रामर्शाःसमाम्नातानतान्कुर्यादहत्स्नत्वाद्धो
 त्रस्यछंदोगप्रत्ययस्तोमस्तोत्रियः॥ एष्टंसंस्तेत्यध्वर्युप्रत्ययंतुव्याख्यानंकामकालदेश
 दक्षिणानांदीक्षोपसत्प्रसवसंस्ठोत्थानानामेतावत्त्वंहविषामुच्चैरुपांशुतायांहवि
 षांचानुपूर्व्यमेतेभ्यएवाहोभ्योहीनैकाहानूपश्चात्तरान्व्याख्यास्यामः॥ १३॥ एतद्वि
 दंब्रह्मचारिणमनिराकृतिनंसंवत्सरावमंचारयित्वाव्रतमनुयुज्यानुक्रोशनेप्रब्रू
 यादुत्तरमहर्महानाम्नीरग्रेउदगयनेपूर्वपक्षेश्रोष्यन्बहिर्गामात्खालीपाकंतिल

स्त. ३. २

१८

18

मिश्रं श्रपयित्वा ॥ चार्याय वेदयी त विदिते ब्रत संशया नृष्टुलघुमात्रा च्चेदापत्का
रिताः स्युरन्वारब्धे जुहुयाद्गनावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रोऽधि राज
एषः ॥ तस्मै जुहोमि हविषा घृतं न मा देवानां मो मुहद्भागधेयं मो अस्माकं मो मुहद्भा
गधेयं स्वाहा ॥ याति रश्ची निपद्यते हं वि धरणी इति ॥ तां त्वा घृतस्य धारया यजे सं रा
धनी महं स्वाहा ॥ यस्मै त्वा काम कामा यवयं सम्म्राज्यं जामहे ॥ तमस्मभ्यं कामं दत्वा
थेदं त्वं घृतं पिब स्वाहा ॥ अयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मधः पुर एतु प्रसिंदन ॥ अ
यं शर्त्तुं जयतु जहृषाणो यं वाजं जयतु वाजसातौ स्वाहा ॥ अस्यं त्यै चानु मत्यै
च स्वाहा ॥ प्रदात्रे स्वाहा ॥ व्याहृतिभिश्च पृथग्घुत्वा हैतं स्त्रालीपाकं सर्वमशानेति
पुक्तेवंतमपामं जलिपूर्णमादित्यमुपस्थापयेत्त्वं ब्रतानां ब्रतपतिरसि ब्रतं चरि

१८

ष्यामि तच्छ्रुत्वा केयं ते नरा केयं ते नरा ध्यासमिति समाप्य संमील्य वाचं यच्छेत्काल
 मभिसमीक्षमाणो यदा समयिष्यादाचार्येणैकरात्रमध्यायोपपादनाच्चिरात्रं
 वानित्याध्यायेन तमेव कालमभिसमीक्षमाणो आचार्यो हितेन वाससाञ्चिः प्रदक्षि
 णं शिरः समुखं वेष्टयित्वा हैतं कालमेवं भूतो स्वपन् भवेति तं कालमस्वपं नासी
 तानुबक्ष्यमाणे पराजितायां दिश्यग्निं प्रतिष्ठाप्यासिमुदकमंडलुमश्मानमित्यु
 त्तरतोग्नेः कृत्वा वत्सतरीं प्रत्यगुदगसंश्रवणे बध्वा पश्चाद्गनेराचार्यस्तणेषूपविशे
 दपराजितां दिशमभिसमीक्षमाणो ब्रह्मचारी लेपान्यरिमज्ज्यप्रदक्षिणमग्निमाचार्यं च
 कृत्वोपसंगृह्य पश्चादाचार्यस्योपविशेत्तणेष्वेव प्रत्यगदक्षिणाभिसमीक्षमाणः पृ
 ष्ठेन पृष्ठं संधाय ब्रूयान्मनसा महानाम्नी शो ३ अनुब्रूहीति पुनः पृष्टुनुक्कोशिने

सू. ३. २

१२

19

संमील्यैवानुब्रूयात्सपुरीषपदास्त्रिरन्त्योन्मुच्योस्त्रीषमादित्यमीक्षयेन्मित्र
स्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षेमित्रस्यत्वाचक्षुषासमीक्षेमित्रस्यवश्वक्षुषानुवीक्षइति
दिशःससंभाराःपुनरादित्यमित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतिपश्यामियोस्मान्दृष्टियंचव
यं द्विष्टस्तंचक्षुषोहेतुर्ऋछत्वितिभूमिमुपस्पृशेदग्नइळानमइळानमऋषिभ्यो
मंत्रं कृद्भ्योमंत्रपतिभ्योनमोवोअस्तुदेवेभ्यःशिवानःशंतमाभवसुमळीकासर
स्वतिमातेव्योमसंदृशि॥भद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवाःशंनइंद्राग्नीभवतामवोभिः
स्तुषेजनंसुव्रतंनव्यसीभिःकयानश्चित्रआभुवदितितिस्रःस्योनाष्टिविभवे
तिसमाप्यसमानंसंभारवर्जमेषद्वयोःस्वाध्यायधर्मआचार्यवदेकःफाल्गुनाद्याः
श्रवणायाननधीतपूर्वाणामध्यायस्तैष्याद्यधीतपूर्वाणामधीतपूर्वाणां॥१४॥॥

१२

॥ ॥ इति श्रौतसूत्रे उत्तर षड्वेद्वितीयो ध्यायः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ उक्तप्रकृतयो ही नैकाहाः
 सिद्धैरहोभिरक्रामति देशो नतिदेशे त्वेकाहो ज्योतिष्टोमो द्वादशशतदक्षिणस्तेन शस्य
 मेकाहानां गो आयुषी विपरीते द्यहानां त्र्यहाणां षष्ठ्यहः सर्वो भिल्लवच्यहो वैवंप्रा
 याश्च दक्षिणां अर्वागतिरात्रेभ्यः साहस्रास्त्वतिरात्रां द्यहस्त्र्यहाश्च ये भूयांसस्त्र्य
 हादहीनाः सहस्रं तेषां त्र्यहं प्रसंख्यायान्वहंततः सहस्राणि समावत्वेन दक्षिणान
 येयुरतिरिक्तास्तत्तमेधिकां अतिदिष्टानां स्तोमं षष्ठं संख्यान्यत्वादनन्यभावो नित्या
 नैमित्तिका विकारा माध्यंदिने तु होतुर्निष्केवल्ये स्तोमकारितं शस्यंतत्रोपजनस्ताक्ष्यं
 वर्जमग्रे सूक्तानां हानौ तत एवोद्धारो येर्वाक्त्रिवृतस्तोमास्युस्तच्चाएव तत्र सूक्तं स्था
 नेषु यथानित्यानि विदोभ्युदियात् ॥ १ ॥ उक्तानि चातुर्मास्यानि सोमान्वक्ष्यामः पर्व

सू. उ. ३

२०

२०
 णां स्तानेऽयूपकानेके परिधौ पशुं नियुंजंति वैश्वदेव्या स्ताने प्रथमं एष्या हर्ज निष्ठा उग्र
 उग्रोजज्ञ इति मध्यं दिनं एकाहिका होत्राः सर्वत्र प्रथमं सांपातिकेष्टहः स्वैकाही भवत्सु वै
 श्वानरपार्जन्ये हविषी अग्नीषोमीयस्य पशोः पशुपुरोळारो न्वायातयेयुः प्रातः सव
 निकेषु पुरोळारोषु वैश्वदेव्या हवींष्यन्वायातयेयु वैश्वदेवः पशुर्बर्हस्पत्या न्बं ध्या वरु
 णप्रघासस्ताने द्यह उत्तरस्याङ्गः प्रातः सव निकेषु पुरोळारोषु वरु णप्रघासहवींष्यन्वा
 यातयेयुर्मरुतवारुणौ पशूमेत्रावरुण्य न्बं ध्याऽग्निशोमं दं द्राग्नस्ताने साकमेधस्ताने अहो
 तिरात्रांतो द्वितीयस्या द्धोनु सवनं पुरोळारोषु पूर्वद्यु हवींषितृतीये हन्युपांश्वंतर्यामौ ऊत्वा
 पौर्णदर्वं प्रातः सव निकेषु क्त्रैळिनं माध्यंदिनेषु माहें द्राण्यंतरेण घृतयाज्ये दक्षिणे मार्जा
 लीये पित्र्या तत्रोपस्तानं यथानतिप्रणीय चरताम न्बं ध्यायाः पशुपुरोळारो आदित्य

२०

मन्वायातयेयुराग्नेय्येन्द्राग्नेकादशिनाः पशवः सौर्या नृबन्ध्याः ग्निष्टोमः शुनासीरीयाया
स्थाने प्रातः सवनिकेषु पुरोळारोषु शुनासीरीयाया हवींष्यन्वायातयेयुर्वायव्यः पशुराश्वि
न्य नृबन्ध्या न्वहं पंचाशच्छोदक्षिणाः ॥ २ ॥ अथ राजसूयाः पुरस्तात्फाल्गुन्याः पौर्णमा
स्याः पवित्रेणाग्निष्टोमेनाभ्यारोहणी येन यजेत पौर्णमास्यां चातुर्मास्यानि प्रयुंक्तै नि
त्यानि पर्वाणि चक्राभ्यां तु पर्वांतरेषु चरंत्यहर्विपर्ययं पक्षविपर्ययं वा संबत्सरांते समानप
क्षेभिषेचनीयदशपेया उक्थ्यो बृहत्पृष्ठ उभयसामाभिषेचनीयः संस्थिते मरुत्वतीये दक्षि
णत आहवनीयस्य हिरण्यकशिपावासी नोभिषिक्ताय पुत्रामात्यपरिवृताय राक्षैश्चैत्रो नः
शेषमाचक्षीत हिरण्यकशिपावासी न आचष्टे हिरण्यकशिपावासी नः प्रतिय रोवे हिरण्यं गणाति
यशसैवैनंतत्समर्द्धयत्योमित्यचः प्रतिगरं एवं तथेति गाथाया ओमिति वैदैवं तथेति मा

सू. ३. ३

२१

नुषं दैवेन चैवैनंत न्मानुषेण च पापादेन सः प्रमुंचति तस्माद्यो राजा विजिती स्या
दप्ययजमान आख्यापयेतैवैतच्छोनः शोपमाख्यानं नहास्मिन्नल्पं च नैनः परिशि
ष्यते सहस्रमाख्या त्रेदद्याच्छतं प्रतिगारित्रेयथा स्वमासने संसृष्येष्टिभिश्चरित्वा दश
पेयेन यजेत तत्र दशदशैकैकं च मसं भक्षयेयुर्नित्यान् प्रसंख्यायेतरान् नुप्रसर्पयेयुर्येमा
ततः पितृ तश्च दश पुरुषं समनुष्ठितां विद्या तपोभ्यां पुण्यैश्च कर्मभिर्येषामुभयतो नाब्राह्म
ण्यं निनयेयुः पितृ त इत्येकेन वग्वासः सुतसो मास इंदं सखा हयत्रसखिभिर्नवग्वैरिति नि
विद्धानयोराद्ये सूक्तमुखीये इत्युक्त एते प्रतीया उत्तर आर्ष्यमाण पक्षे केशवपुनीयो
हृहृष्टोतिरात्रौ द्वयोर्मासयोर्व्युष्टिद्यहोऽग्निष्टोमः पूर्वमहः सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तर
मुत्तर आर्ष्यमाण पक्षे क्षत्रस्य धृतिरग्निष्टोमः ॥३॥ इति राजसूयान्यायकृताश्वदक्षि

२१

णा अन्यत्राभिषेचनी यदशपेयाभ्यामभिषेचनीयेतु द्वात्रिंशतं द्वात्रिंशतं सहस्राणि
 पृथङ्मुख्येभ्यः षोडशषोडशद्वितीयिभ्योऽष्टावष्टौ तृतीयिभ्यश्चत्वारिचत्वारिपा
 दिभ्यः संस्पृष्टीनां हिरण्यमाग्नेय्यां वत्सतरी सारस्वत्या मवध्वस्तः सावित्र्यां श्या
 मः पौष्ट्यां शितिष्ठो बार्हस्पत्याया मृषमदं द्यां महानिरष्टो वारुण्यां साहस्रोदशपे
 यं इमाश्चादिष्टदक्षिणाः सौवर्णस्त्रगुजातुरश्वः प्रस्तोतुर्धेनुः प्रतिहर्तुर्ऋजः सुब्रह्मण्या
 यै हिरण्यप्राकाशावध्वयो राजतौ प्रतिप्रस्थातुर्द्वादशपष्टौ द्योगर्भिण्यो ब्रह्मणो वरा
 मैत्रावरुणस्य रुक्मो होतुर्ऋषभो ब्राह्मणा च्छंसिनः कार्पासं वासः पोतुः क्षौमी बरा
 सी नेष्टुरेकयुक्तं यवाचितमच्छावाकस्यानडूनाग्नीध्रस्य वत्सतयुनेतुस्त्रि
 वर्षः सांडोग्रावस्तुतः ॥४॥ उशनसः स्तोमेन गरगीर्णमिवात्मानं मन्यमानो यजे

सू. ३. ३

२२

तो शनायत्सहस्ये ३ रयातं त्वमपो यदवेतुर्व शायेति सूक्तं मुखीये गोस्तोमश्च मिस्तो
मवनस्पतिसवानां नता अर्वा रेणुकका दो अश्नुते नतानं शंति नदभा तितस्करो ब
ळित्थापर्वतानां दृक्का चिद्यावनस्पती नृदेवेभ्यो वनस्पते हवीषिवनस्पते रशानयानि
यस्येति सूक्तं मुखीया आधिपत्यकामो ब्रह्मवर्चसकामो वा बृहस्पतिसवे नयजेत तस्य
तृचाः सूक्तं स्थानेष्वग्निर्देवेषु राजतीत्याज्यं यस्तस्तं मधुनेतय इति सूक्तं मुखीये इन्द्रमरुत्व
इह नृणामुत्वेति मध्यं दिनं उदुष्यदेवः सविता हिरण्यया घृतवती भुवनानामभिश्चिये इन्द्र
भुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितं स्वस्तिनो मिमीतामश्विना भग इति वैश्वदेवं वैश्वानरं मन
साग्निं निचाय्य प्रयंतु वाजास्तविषीभिरग्नयः समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृण इत्या
ग्निमारुतं होत्रका ऊर्ध्वं स्तोत्रियानुरूपेभ्यः प्रथमोत्तमौ स्तृचान्छंसेयुः प्रगा

२२

थेभ्यस्तु माध्यंदिनेऽनुसवनमेकादशैकादशदक्षिणा एकादशैकादशवासहस्रा
 णिशता निवाऽश्वो माध्यंदिनेधिको भुवाभ्रात् व्यवा नधिबुभ्रुषुर्यजेत सद्यस्क्रि
 यानु क्रियापरिक्रियावास्वर्गकाम एकत्रिकेण त्र्येकेन वाऽन्नाद्यकामो गोतमस्तो
 मेनय इच्छेद्दानकामामे प्रजास्यादित्येतेषां सप्तानां शस्यमुक्तं बृहस्पतिसवेन त्वं
 भुवः प्रतिमानं पृथिव्या भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणामहान्सद्यो हजातो वृषभः कनी नस्त्व
 सद्यो अपि बोजात इन्द्रा नुत्वा हि घ्ने अध देव देवा अनुते दायिमुहर्द्विद्याय कथो नुते प
 रिचराणि विद्वानिति द्वे एकस्य चिन्मे विभ्वस्त्वोज एकं नुत्वा सत्पतिं पांचजन्यं त्र्यर्युमामनुषो
 देवताता प्रधान्वस्य महतो महानीत्या हि सोम इन्मद इन्द्रो मदाय वा वृध इति सक्तमुखी याः॥
 ॥५॥ गोतमस्तोम मंतरु कथ्यं कुर्वंति ग्रहांतरु कथ्यश्चेदग्ने मरुद्भिर्ऋक्षैः पांडुं दाव

सू. ३-३

२३

रूपाभ्यां मत्स्वेन्द्रा बृहस्पतिभ्यां मिन्द्रा विष्णुभ्यां सञ्जरित्याग्निमारुतेषु रस्तात्परिधा
नीयाः श्रावयेतो भय्योराक्का नमन्यतरस्यामेक उक्थ्यः स्तोत्रियेषु चैद्य शायत्री येन स्त्रै
र्वासह दारूय स्तोत्रियांस्तथानुरूपानन्यत्राप्येवं स्तोत्रियानुरूपसंनिपाते यद्युवैय
शायत्री ययोनौ सर्वे रे वोक्थ्य सामभिः प्रकृत्या स्यात्तथा सति ॥ ६ ॥ इयेनाः जिराभ्या
मभिचरन्यजेताः हं मनुर्गर्भेनुसंस्त्वयामन्योयस्ते मन्यविति मध्यं दिनौ शेषो बृह
स्पतिसवेन सन्नद्धालोहितोष्णीषानिस्त्रिंशिनो याजयेयुः शरमयं बर्हिर्मौसलाः
परिधयो वै भीतक इध्मोवाघातकोवाः पश्या श्रावयेत्प्रत्याश्रावयेच्च छिदन्नि
ववषट् कुर्याद्दुषन्नि वजुर्दुयात्साद्यस्त्रेष्वरवेदिः रवल उत्तरवेदिः रवले वा
लीर्यः स्फ्यग्रायपोचषालः कलापी चषाल इत्या गंतुका विकाराः अन्यांश्चाध्वर्य

२३

वो विदुः सिद्धेतु रास्ये होता सं प्रेषा न्वयः स्यात्पाप्या कीर्त्या पिहितो महारोगेण वा
 यो बालं प्रजननः प्रजां न विंदेत सो ग्निष्टुताय जेतति श्वहरी योजात एवेति मध्यं दिनः
 सर्वाग्नेयश्चैत्तोत्रियानुरूपा आग्नेयाः स्युर्विचारिवाः पिवासर्वेषु देवता रा ब्रह्म
 ग्निमेवाऽपि सं न मे तथा सत्यन्वक्षमिंदुस्तुताय जेतेंद्र सोममिंदंस्तवेति मध्यं दिनो
 श्रुतिकामो वा ग्रामकामो वा प्रजाकामो वोपह्वयेन यजेते माउत्वाय एक इदिति मध्यं
 दिन इंद्राग्न्योः कुलायेन प्रजातिकामस्ति श्वहरी तमुष्टुहीति मध्यं दिनं ऋषभेण विजि
 गीषमाणो भरुत्वा इंदुयुधस्य त इति मध्यं दिनं स्तीव्र सोमेना न्नाद्यकामः कस्य वीर
 स्तीव्र स्या भिवयस इति मध्यं दिनो विद्यनेनाभिचरंस्तस्य रास्यमजिरेणेंद्रा विष्णो
 रुत्क्रांतिना स्वर्गकाम इमाउत्वा द्यौर्नय इंदेति मध्यं दिनो यः कामयेत नैस्त्रिह्यं पा

सू. ३. ३

२४

अमन इयामिति स ऋतपेये न यजेत ऋतस्य हि श्रु रुधः संतिष्वरिति सूक्तं मुखी ये
 सत्येन च मसान् भक्षयंति सत्यमियं पृथिवी सत्यमयमग्निः सत्यमयं वायुः स
 त्यमसावादित्य इति सोम च मसो दक्षिणा ॥ ७ ॥ अतिमूर्तिना यक्ष्यमाणो मासं सौर्या
 चांद्रमसीभ्यामिष्टीभ्यां यजेत शुक्लं चांद्रमस्यासौर्ययेतरमत्राह गोरमन्वत नवो
 नवो भवति जायमान स्तरणि विश्वदर्शतश्चित्रं देवानां मुद्गादनीकमिति याज्या नुवा
 क्याः स ईमही धुनि मे तोर रम्या त्वघ्नेनाभ्युप्याचु मुरिं धुनिंचेति सूक्तं मुखी ये सू
 र्यस्तुताय रास्कामः पिबा सोम मभींद्रं स्तवेति मध्यं दिनो व्योम्ना न्नाद्य कामो विश्व
 देवस्तुताय रास्कामः पंचशारदीयेन पशुकामं एतेषां त्रयाणां कया शुभात दिहा
 सेति मध्यं दिनं उभयसामानौ पूर्वा उक्थ्यः पंचशारदीयो विशो विशो वो अति

२४

धिमित्याज्यं कण्वरथंतरं एषं गोसवविवधौ पशुकामं इंद्रसोममेतायामेति मध्यं
 दिनो दशसहस्राणि दक्षिणाः षोडशौका ह्य आयुर्गौरिति व्यत्यासमुद्भिद्बलमिदौ स्व
 र्गकामं इंद्रसोममिंद्रः पृथिवीदिति मध्यं दिनो विनुत्यभिभूत्योरिषु वज्रयोश्च मन्युस्स
 तैः अभिचरन्यजेत त्विष्यपचित्योः सम्म्राट् स्वराजो रादिराजोः शदस्य चैकाहिके उप
 शदस्य राशि मराययोश्च कया शुभीयत दिदासीये भूतिका मराज्यकामा न्नाद्यकामे
 दियकामतेजस्का माना मेते कामाद्वयोर्द्वयोर्ऋषिस्तोमा ब्राह्म्यस्तोमाश्च दृष्ट्या हानि
 नाकसद ऋतुः स्तोमादि कूस्तोमाश्वाभिः स्रवाहानि ॥ ८ ॥ वाजपेयेनाधिपत्यकामः
 सप्तदश दीक्षाः सप्तदशापवर्गो वा हिरण्यस्रज ऋत्विजो याजयेयुर्वज्रकिंजल्का
 रातपुष्करा होतुर्विश्वजिदाज्यं कया शुभातदिदासेति मध्यं दिनः संस्थिते मरुत्वतीये

सू. ३.३

२५

बार्हस्पत्येष्टिराज्यभागप्रभृती क्वांता बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो बृहस्पतिः स
मजयद्वस्त्रनि त्वामी कते अजिरं हत्यायाग्निं सुदीतिं सुदृशं गणंत इति संयाज्येय
दित्वध्वयं वै आ जिं जापयेयुरथ ब्रह्मातीर्थदेशे मयूरवेचक्रं प्रतिमुक्तं तदारुह्य
प्रदक्षिणमावर्त्यमाने वाजिनां सामगायादा विर्मर्या आवा जं वाजिनो अगमन् दे
वस्य सवितुः सवे ॥ स्वर्गां अर्वतो जयत स्वर्गां अर्वतो जयतीति वायदि सामनाधी
यात्रिरेताम चं जपेत्तृतीयैनाभिस्तु विकेनोक्तं तृतीयसवनं चित्रवती षुचेत्स्तु
वीरं स्त्वं नश्चित्र ऊत्याग्ने विवस्वदुषस इत्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानुरूपौ
षो कशी त्विह तस्मादूर्ध्वमतिरिक्तोक्थं प्रतप्ते अद्य शिपिविष्टनाम प्रतद्विष्टुः स्त
वते वीर्येणेति स्तोत्रियानुरूपौ ब्रह्म ज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्यत्तेदित्सु प्रसाध्यं त्वामि

२५

च्छवसस्पतेतंप्रत्नथेतित्रयोदशानामेकांशिशुः॥ ह्यदूरोहणंरोहेद्बृहस्पतेयुव
 मिंश्चवस्वइतिपरिधानीयाविभाडूबृहत्पिबतुसोम्यंमाध्वितियाज्यातस्यगवांश
 तानामश्वरथानामश्वानांसाद्यानांवह्यानांमहानसानांदासीनांनिष्ककंठीनांहस्ति
 नांहिरण्यकक्ष्याणांसप्तदशसप्तदशानिदक्षिणांदशान्येदक्षिणागणाधनानांशता
 वमापराध्यानांपूर्वान्वागणशोभ्यस्येतसप्तदशसप्तदशसंपादयेदितिवाजपेय
 स्तेनेष्टूराजाराजसूयेनयजेतब्राह्मणोबृहस्पतिसवेन॥२॥ अनिरुक्तस्यचतुर्विं
 शेनप्रातःसवनंचतृतीयसवनंचतंप्रत्नथेतित्रयोदशवैश्वदेवंकयाशुभा
 तदिदासेतिमध्यंदिनोहोत्रकाऊर्ध्वंस्तोत्रियानुरूपेभ्यःप्रथमान्तसंपातान्
 छंसेयुरहीनसूक्तानिवैवंपूर्वेसवनेबृहत्संशेषसमाम्नातेषुप्रतिकामंवि

सू. ३.३

२६

२६

श्वजिच्छित्पस्तस्यसमानं विश्वजिताप्रगाथेभ्यो बृहस्पतिसवेनाज्यं निष्केवल्य
मरुत्वतीयौचतचोताभ्यां तु पूर्वे ऐकाहिके होत्रका ऊर्ध्वं प्रगाथेभ्यः शिल्पान्यविहृतानि
शंसेयुः सामसूक्तानि चाँद्यां स्तृचानहीनसूक्तानामं त्यानामैकाहिकानामुत्तमान्समा
नंतृतीयसवनं बृहस्पतिसवेन नाभानेदिष्टास्त्विह पूर्वो वैश्वदेवा तृचादेवयामरुच्चाग्नि
मारुतेमारुतांतयोरुक्तः शस्योपायः ॥ १० ॥ यस्य पशवो नोपधरेरन्नन्यान्वाप्तिजनां
निनीत्सेतसोप्तोर्यामेणयजेत माध्यंदिने शिल्पयोनिवर्जमुक्तो विश्वजितैकाहेन गर्भ
कारं चेत्स्तुवीरं स्तथैवस्तोत्रियानुरूपान्त्रयंतरेणाग्रेततो वैराजेन ततो रथंतरेण
बृहद्देराजाभ्यां वैवमेव वामदेव्यशाक्रे मेत्रावरुणस्य नौधस वैरूपे ब्राह्मणाच्छंसि
नः रयेतवैरूपे वा काले यरैव ते अच्छावाकस्य सामानंतरेण द्वौ द्वौ प्रगाथावगर्भका

२६

रमतिरात्रस्त्विह द्विपदोक्थ्यश्चेद्वैषु वतंत तीयसवनं मूर्ध्वमाश्विनादतिरिक्तोक्था
निजराबोधतद्विविद्धि जरमाणः समिद्धसेऽग्निनेंद्रेणाभात्यग्निः क्षेत्रस्यपतिना
वयमितिपरिधानीयायुवंदेवाऋतुनाख्येणेतियाज्यायदद्यकच्चवृत्रहन्तु द्वेदक्षिण
तामघुमानो विश्वाभिः प्रातुर्यावाणा क्षेत्रस्यपतेमधुमंतमूर्ध्वमितिपरिधानीयायु
वांदेवास्त्रयएकादशासदितियाज्यातमिंदंवाज्यामसिमुहांदंद्रोयः अजसा नूनमश्विना
तंवारथं मधुमतीरोषधीर्धाविश्रापइतिपरिधानीयापनाय्यंतदश्विना कृतं वामिति
याज्यातोदेवाऽवंतुनइतिस्तोत्रिया नुरूपोऽतनो धियो गोऽग्राइतिवाऽनुरूपस्यो
तमेवेद्यावापृथिवी उभा उन्नं दैव्या होतारा प्रथमा पुरोहितेतिपरिधानीयाऽयंवाभा
गो निहितो यजत्रेति याज्या यदिनाधीयात् पुराणमोकः सरव्यं शिवं वामिति चतस्रो

सू. ३. ४

२७

या ज्यास्तद्वोगाय सुते सचास्तोत्रमिंद्राय गायतुत्यमुवः सत्रासाहं सत्राते अनुकृष्ट
यदतिवास्तोत्रियानुरूपा अपरिमिताः परः सहस्रादक्षिणाः श्वेतश्वाश्चतरी रथो हो
तुहेतिः ॥ ११ ॥ ॥ इति श्रौतसूत्रे उत्तरषट्के तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ ज्योति
र्ऋद्धिकामस्य नवसप्तदशप्रजातिकामस्य विषुवत्स्तोमो भ्रातृव्यवतोगोरक्षिजि
च्च गौरुभयसामा सर्वस्तोमो बुभ्रुषत आयुर्दध्याधेः पशुकामस्य विश्वजिह्वल
वर्चसकामवीर्यकामप्रजाकामप्रतिष्ठाकामानां पृथ्याह न्यादितः पृथक् कामै
रित्यतिरात्रास्तेषामाद्यास्त्रयैकाहिकशस्या इत्येकाहा अथाहीनां द्व्यहप्रष्ट
तयोद्वादशरात्रपराध्याग्निष्टोमादयोतिरात्रांतामासापवर्गा अपरिमाणदी
क्षां ऐकाहं श्वेतरेयिणः साहस्रशश्चदक्षिणा अतिरात्रांश्च सर्वशस्तत्राक्षांसं

२७

साम

ख्याः संख्याताः षष्ठं हां ता अभिल्लावा दतिरात्रस्त्वंत्यः संख्यापरणो गृहीतानां हानो
वैश्वानरोधिकः ॥ १॥ आंगिरसं स्वर्गकामो यो वा पुण्यो हीनो नुप्रेप्सुः स्याच्चैत्ररथ
मन्नाद्यकामः कापिव नं स्वर्गकाम इति द्यहाः प्रथमस्य तैरस्या द्वास्ता त्रियं तृतीय
सवनं त्वं हि क्षैतवदिति चाज्यं गर्गत्रिरात्रं स्वर्गकामस्तस्य मध्यमस्या द्वावामदेवं
ष्टुं विशो विशीयमग्निष्टोमं वारवंतीयमुत्तमे त्वमग्ने वस्त्रं रिति चाज्यं वैदत्रिरा
त्रं राज्यकामः सर्वे त्रिवृतो तिरात्राश्चुं होमपवमानां तर्वस्त्रपशुकामः पराकृच्छोम
पराको स्वर्गकाम इति त्र्यहां गर्गत्रिरात्रस्या अत्रेश्वतुर्वीरं वीरकामस्तस्य वीर
वंत्याज्या नियमग्ने वाजसातमेति द्वितीये हन्याज्यं मग्नायो मर्त्य इति तृतीये
ग्निं नर इति चतुर्थे षोडशिमच्चतुर्थं तस्या भित्वा वृषभा सुत इति गायत्रीषु

भ्रातृव्यवान्प्रजाकामोवसिष्ठसंसर्पमितिचतुरहाः सार्वसेनंपशुकामोदैवं २

सू. ३-४

२८

रथंतरंष्टमनुष्टु बृहतीषु बृहच्चतुर्थेत्वंवलस्य गोमतोयज्जायथा अष्टव्येतिवा
जामदग्नंपुष्टिकामस्तस्यपुरोवाशिन्यउपसदोवैश्वामित्रंभ्रातृव्यवान्पंचशा
रदीयंपशुकामोव्रतवंतमायुष्कामोबाबरंवाक्प्रवदिषुरितिपंचपंचरात्राः पंच
शारदीयस्यतुसप्तदशोक्षाणैंद्रामारुतामारुतीभिः सहवृत्सतरीभिः सप्तदशभिः
सप्तदशभिः पंचवर्षपर्यग्निहृताः सवनीयास्तेषांत्रीस्त्रीश्वतुर्धहः स्वालमेरु
परिशिष्टान्पंचपंचमेव्रतवतस्तुतृतीयस्याङ्गस्थानेमहाव्रतंष्टयपंचाहउत्तमः ॥
॥२॥ ऋतूनांषडहंप्रतिष्ठाकामः षष्ठ्यः समूहोव्यहोवाष्ट्यावलंबंपशु
कामः षष्ठ्यपंचाहोभ्यासक्तोविश्वजिच्चसंभार्यमायुष्कामः षष्ठ्यत्र्यहः पूर्वो
भिःलवत्र्यहश्चऋषिसप्तरात्रमृद्विकामः प्राजापत्यंप्रजाकामश्छंदोमपव

२८

मानव्रतं पशुकामो जामदग्नमन्नाद्यकामं एते चत्वारः पृथ्वीमहाव्रतं च व्रतं तु स्वस्तोमं
 प्रथमे सप्तदशं द्वितीये छंदोमपवमानं तृतीये चतुर्विंशो बहिष्पवमानः सप्तदशः शेष
 श्वतुर्थं ऐंद्रमत्यन्याः प्रजाबुधैः स्त्रिकदुका अभिजिद्विजिन्महाव्रतं सर्वस्तोमो
 जनकसप्तरात्रमृद्धिकामोऽपिलवचतुरहो विश्वजिन्महाव्रतं ज्योतिषोमः पृथ्वीस्तोमो वि
 श्वजिच्च पशुकामस्य सप्तमो देवत्वमीप्सतोऽष्टरात्रः पृथ्वीमहाव्रतं ज्योतिषोमो नवरा
 त्रमायुष्कामः पृथ्वीस्त्रिकदुका श्वत्रिकदुकाः पृथ्व्यावलंब इति पशुकामस्येति नवरा
 त्रौ त्रिककुबध्यर्द्धः पृथ्वीमहात्रिककुपूरुत्को नवरात्रः समूहस्त्रिककुपूरु
 मूत्को श्वतुष्टोमस्त्रिककुबध्यर्द्धः अपिलव एतैश्चतुर्भिः स्वानां श्रेष्ठ्यकामो य
 जेत कुसुरु बिंदुमृद्धिकामस्त्रयाणां पृथ्व्याङ्गामेकैकं त्रिच्छंदोमवतं पशुकामः

सू. ३.४

२२

एष्यावलंबस्य प्राग्विश्वाजितं चंद्रोमादशमं चाहः पुराभिचरं ज्योतिर्गामभितो गो
रभिजितं विश्वजिदायुषं शालली पिरांगं श्रीकामो भिल्लव न्यहः पूर्वस्त्रिरिति दशरा
त्राः ॥३॥ पौंडरीक मृद्विकामः एष्यस्तोमश्चंद्रोमांगो तमस्तोमो विश्वजिद्यूहो नव
रात्रो महाव्रतं वैश्वानर इति वाऽथ संभार्यो वतिरात्रश्चतुर्विंशमध्यर्द्धो भिल्लवः एष्यो
वेदवज्रं भ्रातृव्यवान् एष्यस्याद्ये अहनी व्यत्यासमानवरात्रान्महाव्रतं ॥४॥ अथ द्वा
दशाहा भवेयुः सत्राणि भवेयुरहीनावोक्तो दशरात्रः समूहो व्यहोवा तमभितो ति
रात्रौ संभार्योर्वा वैश्वानरमुपदध्यात्संवत्सरप्रवृत्तं श्रीकामोऽतिरात्रश्चतुर्विंशं
विष्णुवद्वर्जो नवरात्रो महाव्रतमथ भरतद्वादशाहं दममेवैकाहं एथ कसंस्थाभि
रुपेयुरतिरात्रमग्रेऽथाग्निष्टोममथाष्टाउक्थ्या नथाग्निष्टोममथातिरात्रमि
ति द्वादशाहास्तेरात्मना बुभूषंतः प्रजया पशुभिः प्रजनयिष्यमाणाः स्वर्गलोक

२२

मेष्प्यंतः स्वानां श्रेष्ठ्यमैच्छंत उपेयुर्वा यजेत वेति पृथक् मथ सामान्यमपरिमित
 त्वाद्धर्मस्य प्रदेशान्वक्ष्यामो यथा हि परिमितावर्णा अपरिमितां वा चोगतिमाप्नुवं
 त्येव मेव परिमितानामङ्गा मपरिमिताः संघाताः सिद्धानित्वहानितेषां यः कश्च स
 माहारः सिद्धमेव रास्यमङ्गांतु संशये स्तोमपृष्ठसंस्थाभिरेकै व्यवस्थांत दहत्स्नं दृ
 ष्ट्वा द्युतिक्रमस्य छंदोगैरेव कृत्वा समयमङ्गो बार्हतरथंतरताया मेकाहेन रास्यं रा
 थंतराणां द्वितीयेनाभिल्लविकेन बार्हतानामपि वाक्याशुभीयतदिहासीये एव निविद्धा
 नीये स्यातामैकाहिकमितरत् ॥ ५॥ सर्वान्कामानाप्स्यन्त्सर्वा विजितीर्विजिगी
 षमाणः सर्वा व्युष्टीर्य सिष्यन्नश्च मेधेन यजेतांश्च मुत्सक्ष्यन्निष्टीभ्यां यजे
 ताग्निर्मूर्द्धन्वान्विराजो संयाज्ये पौष्ठी द्वितीया त्वमग्ने सप्रथा असिसोमया

सू. ३. ४

३०

स्तेमयो भुव इति स द्वं तौ त्वां चित्रश्रवस्तमयद्वा हि षं तदग्नय इति संयाज्ये अश्वमुत्स
ज्यरक्षिणो विधाय सा वि अस्ति स्र इष्टयोः हर ह वै राजतं त्राः सविता सत्य प्र सवः प्र
सविता सविता य इमा विश्वा जाता न्या देवो या तु सविता सुरत्नः स घानो देवः सविता स
हावेति द्वे समाप्ता सु समाप्ता सु दक्षिणत आहवनीयस्य हिरण्यकशिपावासी नो भिषि
क्तो य पुत्रा मात्य परि वृता य राज्ञे पारिप्लवमा चक्षीत हिरण्यमये कूर्चेऽध्वर्युरासी नः प्र
तिगृणात्याख्यास्य न्नध्वर्यवित्या क्यीत हो होत रिति तरः ॥ ६ ॥ प्रथमे ह निमनुर्वै
वस्वतस्तस्य मनुष्या विशस्त इम आसत इति गृहमे धिन उ पसमानी ताः स्युस्ता
नुपदिशत्य चो वेदः सोयमिति सूक्तं निगदे द्वितीये ह नियमो वैवस्वतस्तस्य पि
तरो विशस्त इम आसत इति रु विराउ पसमानी ताः स्युस्ता नुपदिशति यजुर्वेदो

३०

वेदः सोयमित्यनुवाकं निगदेत्तृतीये ह निवरुण आदित्यस्तस्य गंधर्वा विशास्ता इम
 आस त इति युवानः शोभना उपसमानीताः स्युस्तानुपदिशत्यथर्वणो वेदः सोयमि
 तियद्वेषजं निशांतं स्यात्तं निगदेच्चतुर्थे ह नि सोमो वैश्रवस्तस्या पूर सो विशास्ता इमा
 आस त इति युवतयः शोभना उपसमानीताः स्युस्तानुपदिशत्यांगिर सो वेदः सोयमि
 तियद्वोरं निशांतं स्यात्तं निगदेत्पंचमे ह न्यर्बुदः का इवेयस्तस्य सर्पा विशास्ता इम आ
 स त इति सर्पाः सर्प विद इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति विष विद्या वेदः सोयमि
 ति विष विद्या निगदेत्षष्ठे ह नि कुबेरो वैश्रवणस्तस्य रक्षांसि विशास्तानीमान्यास
 त इति सेलगाः पाप हत इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति पिशाच विद्या वेदः
 सोयमिति यत्किंचिद्विशाच संयुक्तं निशांतं स्यात्तं निगदेत्सप्तमे ह न्यसितो धा

सू. ३. ४

३३

31

३३

न्वस्तस्या सुरा विशस्त इम आस त इति कुसीदिन उपसमानीताः स्युस्तानुपदिशत्यसु
रविद्यावेदः सोयमिति मायां कांचित्कुर्यादष्टमेहनिमत्स्यः सांमदस्तस्योदके चरा विश
स्त इम आस त इति मत्स्याः पुं जिष्ठा इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति पुराणविद्या
वेदः सोयमिति पुराणमाचक्षीत नवमेहनिताक्षर्यो वैपश्चित्तस्य वयांसि विशस्ता
नी मान्यास त इति वयांसि ब्रह्मचारिण इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशतीति हा
सो वेदः सोयमितीति हासमाचक्षीत दशमेहनिधर्म इंदस्तस्य देवा विशस्त इम आस
त इति युवानः श्रोत्रिया अप्रतिग्राहका इत्युपसमानीताः स्युस्तानुपदिशति साम
वेदो वेदः सोयमिति सामगाया देवमेतत्पर्यायशः संवत्सरमाचक्षीत दशमं दशमं
समापयन्त्संवत्सरांते दीक्षेत ॥ ७ ॥ त्रीणि सुत्यानि भवंति गोतमस्तोमः प्रथमं द्विती

यस्याङ्गः पशोरुपाकरण कालेऽश्वमानीय बहिर्वेद्यास्तावेवास्थापयेयुः सचेदव
 घ्रायादुपवर्तेतवायज्ञसमृद्धिं विद्यां न चेतुगव्यं नोवाजी स्वश्च्यमिति यजमानं वा
 चयेत्तमवस्थितमुपाकरणाय यदक्रंद इत्येकादशभिः स्तोत्र्यप्रणुवन्ननुस्वाध्या
 यमित्येकेऽधिगोशमीध्वमिति शिष्टाष्टिंशतिरस्य वं क्रय इति वा मानो मित्र इत्या
 वपेतोपप्रागाच्छसनं वाज्यं वेति च द्वे संज्ञप्तमश्वं पत्न्यो धून्वंति दक्षिणा न्के राप
 क्षानुद्गृथ्येतरान्प्रचत्य सव्या न्दरूनाघ्नानां अथास्मै महिषी मुपनिपातयंति तां
 होताभि मेथति माता च ते पिता च तेऽग्रे वृक्षस्य क्रीळतः॥ प्रतिष्ठा नीतिते पिता गभे
 मुष्टिमतं सयदिति सा होता रं प्रत्यभिमेथत्यनुचर्य श्वरातं राजपुत्र्यो माता च
 ते पिता च तेऽग्रे वृक्षस्य क्रीळतः॥ यीयप्यत इव ते मुखं होतर्मात्वं वदो बद्धिति

सू. ३. ४

३२

वावातां ब्रह्मो ध्वमेनामुच्छ्रयता किं रौभारं हरन्निव॥ अथास्ये मध्यमे जतु शीते वा ते
 पुनर्निवेति सा ब्रह्माणं प्रत्यक्षिमे थत्यनु चर्यश्च शतं राजपुत्र्यं ऊर्ध्वमेनमुच्छ्रयत गि
 रौभारं हरन्निव॥ अथास्य मध्यमे जतु शीते वा ते पुनर्निवेति सदः प्रसृप्य स्वाहा
 कृतिभिश्चरित्वा॥ ८॥ ब्रह्मोद्यं वदंति कः स्वदेकाकी चरति क उस्वि जायते पुनः॥ किं
 स्वद्विमस्य भेषजं किं स्वदावप नं महदिति होता ध्वर्युं पृच्छति सूर्य एकाकी चरति चंद्र
 मा जायते पुनः॥ अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावप नं महदिति प्रत्याह किं स्वित्सूर्यस
 मं ज्योतिः किं समुद्रसमं सरः॥ कः स्वित्पृथिव्यैव षण्णान् कस्य मात्रा न विद्यत इत्य
 ध्वर्युं होतारं पृच्छति सत्यं सूर्यसमं ज्योतिर्द्यौः समुद्रसमं सरः॥ इंद्रः पृथिव्यैव षण्
 यान् गोस्तु मात्रा न विद्यत इति प्रत्याह पृच्छामित्वा चितये देव सखयदित्वमुत्रम

३२

नसाजु गंथः॥ केषु विष्णुस्त्रिषु पदेषु स्थः केषु विश्वं सुवनमाविवेशोति ब्रह्मो ज्ञातारं
एछ ह्यपितेषु त्रिषु पदेषु स्मियेषु विश्वं सुवनमाविवेशः॥ सद्यः पर्ये मिष्टि विमु
तद्या मे केनां गेन दिवो अस्य एष्टमिति प्रत्याह केष्वंतः पुरुष आविवेश कान्यंतः
पुरुष आर्पितानि॥ एतद्ब्रह्म ननु पवल्हामसित्वा किं स्विन्नः प्रतिवोचास्य त्रेत्यु
ज्ञाता ब्रह्माणं एछति पंचस्वंतः पुरुष आविवेश तान्यंतः पुरुष आर्पितानि॥ ए
तत्वात्र प्रतिवन्वानो अस्मि न मायया भवस्युत्तरो मदिति प्रत्याह प्रांचमुपनि
ष्क्रम्यैकैकशो यजमानं एछति एच्छामित्वा परमंतं एष्टि व्याहृतीयं वेदिः परो
अंतः एष्टि व्याहृति प्रत्याह महिम्ना पुरस्तादुपरिष्ठाच्च वपानां चरंति सुभ्रः
स्वयं भ्रः प्रथममंतर्महत्यर्णवे॥ दधेह गर्भं नृत्वि यं यतो जातः प्रजापतिः॥ हो

तायक्षत्रप्रजापतिमहिम्नोजुषतांवेतुपिबतुसोमं होतर्यजेतिप्रैषस्तवेमे लोकाः प्रदि
 शोदिशश्चेतियाज्याः श्वोजस्तूपरो गोमृगइति प्राजापत्या वैश्वदेवी कृत्तिरितरेषां पशू
 नां प्रचरंति पंचमेनष्टष्ट्या द्वाशस्यं व्यहस्य ॥ २ ॥ तस्य विशेषान्वक्ष्यामोऽग्निं तं
 मन्यइत्याज्यं तस्यैकाहिकमुपरिष्ठात् प्र उगत् चैधैकाहिकास्तृचास्त्रिकदुकेषु महि
 षोयवाशिरमिति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदेकात् च स्थाने एकाहिको नुचरः सक्तेषु चा
 त्यमुद्दृत्यैकाहिकमुपसंशस्य तस्मिन्निविदं दध्या देवं निष्केवल्येऽसित्यं देवं सविता
 रमो ण्येति वैश्वदेवस्य प्रतिपदेकात् च स्थाने एकाहिको नुचरः सक्तेषु चैकाहिकान्यु
 पसंशस्य तेषु निविदो दध्या देवमेवाग्निमारुते चतुर्थं दध्या हरुत्तमं ज्योतिर्गौरा
 युरभिजिद्विष्वजिन्महाव्रतं सर्वस्तोमोऽप्तोर्यामोवाभूमिपुरुषवर्जमब्राह्मणा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्त. ३. ५

४

आवापाः षष्ठं हांताः पुनः पुनः पूर्णः पूर्णश्च ५८ हस्तं त्रता मेव गच्छति ॥ १॥ द्वौ न
यो दशरात्राष्टिनां प्रथमं पृष्ठं छंदोर्गो श्वांतरा सर्वस्तो मोतिरात्रो न्याय
कृत्तं व्रतवंतं प्रतिष्ठा मा द्वितीयं त्रीणि चतुर्दशरात्राणि सार्वकामिकं प्रथमं द्वौ पृष्ठ्या
वा वृत्त उत्तरस्तस्येवोदके वा विवा हेवामीमं न्याय द्वितीयं पृष्ठ्यमभितस्त्रिकडु
कां न्यायकृत्तं प्रतिष्ठापजनं प्रतिष्ठाकावर्द्धकात् त्रिचत्वारिपंचदशरात्राणि देवत्व
मी पसतां प्रथमं त्रयमस्य चतुर्दशरात्राणि विदं द्वा मध्ये महाव्रतं ब्रह्मवर्चसकामा
द्वितीयं द्वितीयस्य चतुर्दशरात्रस्यान्वदुत्प्रायणीयादनंतरः सान्नाहीनिकां उ
भौ लोकावाप्यतां तृतीयं तृतीयस्य चतुर्दशरात्रस्याग्निष्टुत्प्रायणीयस्त्वा
नै न्यायकृत्तस्य होपजनः सर्वान्यायकृत्तस्य होपजनं प्रतिष्ठाकामाश्च

३४

तुर्थं षोडशरात्रं च त्तरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः सप्तदशरात्रं पंचरात्रोपज
नंपशुकामाः अष्टादशरात्रमायुष्कामाः षष्ठहश्वात्रपर्यंतं सतंत्रस्योपजनं व
क्ष्यामः एकान्नविंशतिरात्रमेकरात्रोपजनं ग्राम्या नारण्यान्पशून् नवरुरुत्स
मानां विंशतिरात्रं प्रतिष्ठाकामाः चारुद्विश्च जितावभिल्लवाहर्ध्वं ॥ २॥ द्वावेक
विंशतिरात्रौ प्रतिष्ठाकामानां प्रथमं चरुद्विश्च जितावभिल्लवानां प्रथमा वंतरातिरा
त्रौ ब्रह्मवर्चसकामा द्वितीयं नवरात्रस्यापि जिद्विश्च जितो स्तूताने द्वौष्टभ्यावा
वृत्त उत्तरः संवत्सरसंमिता इत्याचक्षते द्वाविंशतिरात्रं च त्तरात्रोपजनमन्ना
द्यकामास्त्रयोविंशतिरात्रं पंचरात्रोपजनं पशुकामां द्वौ चतुर्विंशतिरात्रौ प्र
जातिकामाः पशुकामावा प्रथमं षष्ठहश्वात्रपर्यंतं सतंत्रस्योपजनं वक्ष्यामः

सू. ३.५

३५

स्वर्गलोके वै तस्य तो ब्रधस्य विष्टपं रोक्ष्यं तो द्वितीयं षष्ठ्यस्तोमस्त्रयस्त्रिंशो निरु
क्तो विशालः षष्ठ्यस्तोमा एकविंशत्रिणवत्रयस्त्रिंशाः प्रतिलोमाः पूर्वस्मिन् स्य हेऽनु
लोमा उत्तरस्मिन् तस्य विशालोऽपि वोत्तर एव न्यहः प्रतिलोमोऽनुलोमश्चानिरुक्तम
हरावृत्तः षष्ठ्यस्तोमस्त्रिष्टुद निरुक्तो ज्योतिरुभयसामा संसहामयनमित्येतद्
चक्षते पंचविंशतिरात्रमेकरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः षड्विंशतिरात्रं द्विरात्रोप
जनं प्रतिष्ठाकामाः सप्तविंशतिरात्रं त्रिरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः अष्टाविंशतिरात्रं
चत्वारोपजनं ब्रह्मवर्चसकामाः कान्तत्रिंशदात्रं पंचरात्रोपजनं परमां विजि
तिं विजिगीषमाणास्त्रिंशदात्रमन्नाद्यकामाः षडहश्चात्र पूर्यते सतंत्रस्योप
जनं वक्ष्यामि एकत्रिंशदात्रमेकरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः द्वात्रिंशदात्रं द्विरात्रो

३५

पजनं प्रतिष्ठाकामाः ॥ ३ ॥ त्रीणि त्रयस्त्रिंशदात्राणि प्रतिष्ठाकामानां प्रथमं त्रयाणां
 मभिलषन्नामुपरिष्ठा उपरिष्ठादतिरात्रो ब्रह्मवर्चसकामा द्वितीयं चतुर्णां पंचरात्रा
 णामावृत्त उत्तम उत्तमौचातिरासर्वस्तोमोतिरात्रं उभौ लोकावाप्स्यतां तृतीयं षण्णां
 पंचरात्राणां मध्ये विश्वजिहतिरात्रं आवृत्तास्तृत्तरे त्रयश्चतुस्त्रिंशदात्रं च
 त्तरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः पशुकामानामुत्तराणि चत्वारि पंचत्रिंशदात्रः पं
 चरात्रोपजनः षट्त्रिंशदात्रेष्वह उपजायते सतंत्रस्योपजनं वक्ष्यामः स
 तत्रिंशदात्र एकरात्रोपजनो ऽष्टात्रिंशदात्रो द्विरात्रोपजनं एकान्नचत्वारिंश
 दात्रं त्रिरात्रोपजनमनंतां श्रियमिच्छंतश्चत्वारिंशदात्रं चत्तरात्रोपजनं प
 रमायां विराजिप्रतितिष्ठंत एकचत्वारिंशदात्रप्रभृती न्युत्तराणि न्यायेनांष्टा

सू. ३.५

३६

३६

चत्वारिंशद्वात्रात्पंचाशद्वात्रप्रभृतीनिचाषष्टिरात्राद्विषष्टिरात्रप्रभृतीनिचैको
नशतरात्रात्तत्रैकरात्रचत्वारत्रोपजनानिव्रतवन्ति॥४॥ सप्तैकान्नपंचाशद्वात्राणि
विषाप्मनावत्स्यंतः प्रथममतिरात्रस्त्रीणित्रिवृत्यहान्यतिरात्रोदशपंचदशान्यति
रात्रोद्वादशसप्तदशान्यतिरात्रः षष्ठ्योतिरात्रोद्वादशैकविंशान्यतिरात्रस्त्रिवृतां
प्रथमोऽग्निष्टोमः षोडशयुत्तमः पंचदशानामुक्थ्या इतरे विधृतय इत्याचक्षते
यमातिरात्रं यमां द्विगुणामिव श्रियमिच्छन्ते द्वावभिलवौ गोआयुषी अतिरात्रौ
द्वावभिलवौ वभिजिद्विष्वजितावतिरात्रौ वेको भिलवः सर्वस्तोमनवसप्तदशाव
तिरात्रौ महाव्रतं स्वानां श्रेष्ठ्यकामास्तृतीयं चतुर्णां षष्ठ्या क्ता मेकैकं नवहृत्योन
ववर्गाणां प्रथमषष्ठसप्तमोत्तमान्यहान्यग्निष्टोमा उक्थ्या इतरे महाव्रतं सवि

३६

तः ककुभद्रत्याचक्षते ॥ ५ ॥ त्रयाणामुत्तरेषां न्या य क्लृप्ता अभिल्लाः प्रथमस्य
 त्वर्ध्वचतुर्थस्तिस्रस्तोमोतिरात्रं उपसत्सुगार्हपत्ये गुग्गुलुसुगंधिते जनपैतुदारु
 भिः एथक्सपंषि विपच्यानुसवनं संनेषु नाराशं सेष्वां जीरन्नभ्यंजीरं श्रव्ये
 वर्चसानभायुर्येवात्मानं नैव जानीरंस्त एता उपेयुरांजनाभ्यंजनीया इत्याच
 क्षते एता एव प्रतिष्ठाकामानां मांजनाभ्यंजनवर्जमेतासामेव सर्वस्तोमस्त्वाने महाव्र
 तं मेन्द्रमत्यन्याः प्रजाबुध्स्त्वन्त एतासामेव सर्वस्तोममुद्गत्य यथा स्त्वानं महाव्रतं
 संवत्सरकामानाप्स्यन्त उत्तममतिरात्रं श्वतुर्विंशं त्रयोभिल्लावां नवरात्रोभिल्ला
 वौ गोआयुषी दशरात्रोव्रतिमतिरात्रः संवत्सरसंमिता इत्याचक्षते एकषष्टिरात्रं
 प्रतिष्ठाकामा एतासामेव पृथ्यावभितो नवरात्रं तयोरावृत्त उत्तरः शतरात्रमायु

सू. ३.५

३७

कामाश्चतुर्दशाभिलवाश्चतुरहोपजनाइतिरात्रिसत्राणि॥६॥ अथगवामयनं सर्व
कामाः प्रायणीयचतुर्विंशोऽपेत्य चतुरभिलवान् पृथ्यपंचमान् पंचमासानुपयं
त्यथषष्ठं संभरंति त्रीनभिलवान् पृथ्यमभिमजितं स्वरसाम्नं इत्याद्याभ्यां पूर्यते
होभ्यामिति नुपूर्वं पक्षोऽथ विषुवानेकविंशो न पूर्वस्य पक्षसो नोत्तरस्या वृत्ताः स्वर
सामानः षष्ठहाश्चोत्तरस्य पक्षसः स्वरसाम्नो विश्वजितं पृथ्यं त्रीनभिलवानिति
सप्तमं द्विरात्रो नं कृत्वाऽथ पृथ्यमुखं चतुरभिलवांश्चतुरो मासानुपयं त्यथो
त्तमं संभरंति त्रीनभिलवान् गोआयुषी दशरात्रं ब्रतोदयनीयाभ्यां सप्तमः पूर्य
ते इति न्वेकं संभार्य मुत्तरं पक्षोऽथ द्विसंभार्यं ब्रतोदयनीये एवोत्तमस्य गोआ
युषी सप्तमस्य गोआयुषी वा विहरेयुर्गा विश्वजितो नंतरमायुषं पूर्वदशरात्रा

३७

दधिवोर्ध्वविश्वजितः सप्तमं सवनमासं कृत्वोद्धरेयुर्गो आयुषी दशरात्रं चापि वोत्त
 रस्य पक्षसो ह्यन्ये वावर्त्तेरन्ननुलोमाः षष्ठहाः स्युः षष्ठहा वावर्त्तेरन्ननुलोमा न्यहा
 नीतिगवामयनं सर्वे वाषष्ठहा अभिलवाः स्युरभिलवाः स्युः ॥ ७ ॥ ॥ इत्याश्वला
 यनश्रौतसूत्रे उत्तरषट्के पंचमोऽध्यायः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ गवामयनेनादित्यानाम
 यनं व्याख्यातं सर्वे त्वभिलवास्त्रिवृत्यं च दशमासाश्च षष्ठ्यमध्यमानवषष्ठस
 प्तमोत्तमान्वर्जयित्वा बृहस्पतिसर्वे इस्तुतो चाभिजिद्विश्वजितो स्तुता नै सप्तमस्य
 च मासस्योत्तमयोरभिलवयो स्तुता नै त्रिवृत्यं ह्योद्धरेयुर्गो दशरात्रं गङ्गा ह्यभिलवो चोत्तम
 स्य च मासस्यादौ ये भिलवास्त्रयं उद्धृत्य तेषां मध्यममथ स्युः षष्ठ्यमध्यमाः स
 षष्ठ्यो दशरात्रः ॥ ९ ॥ आदित्यानामयनेनांगिरसामयनं व्याख्यातं त्रिवृतस्त्वति

सू. ३. ६

३८

लवाः सर्वेष्ट्यादयश्चाद्यामासाः पंचपर्वस्यपक्षसंश्रित्वारस्तत्तरस्यष्ट्यांताअ
ष्टमादय उत्तमस्यचमासस्यादौयेषळहास्त्रयः षष्ट्यांताएवतेपिस्युः पूर्वैस्याता
मभिल्लवौ॥२॥ दृतिवातवतोरयनंप्रायणीयोतिरात्रस्त्रिद्वतामासंपंचदशोनमासं
सप्तदशोनमासमेकविंशोनमासं त्रिणवेनमासं त्रयस्त्रिंशोनमासं व्रतं विषुवत्
स्थाने एतैरेवमासैः प्रतिलोमैः पक्षउत्तरमुदयनीयोतिरात्र एतेषामेवाङ्गामति
रात्रावित्यपरमन्यत्राप्यादिष्टैः कालपरणेनचेत्संस्थानियमः॥३॥ कुंडपायिनाम
यनं मासं दीक्षिता भवन्ति ते मासिसोमं क्रीणं तितेषां द्वादशोपसदो भवन्ति सोममु
पनह्यप्रवर्ग्य पात्राण्युत्साद्योपनह्यवामासमग्निहोत्रं जुहति मासं दशपूर्ण
मासाभ्यां यजन्ते मासं वैश्वदेवेन मासं वरुणप्रघासैर्मसं साकमेधैर्मसं शुना

३८

सी शीयेण यदहर्मासः पर्यते तदहरिष्टिं समाप्या^{१५} ग्निप्रणयनादिद्यमोत्सादनादिवौ
 पवसथिकं कर्म कृत्वा श्वोभस्ते प्रसुनुयुस्तद्वैक उपसङ्ग एवानंतरं कुर्वन्ति तथा दृष्ट
 त्वात्सौत्यान्मासानग्निहोत्रादीन्वदन्तस्तदनुपपन्नं पञ्चार्थं ह्यग्निप्रणयनं तस्य
 च श्वः सुत्यानिमित्तमतिप्रणीतचर्यायां च वैगुण्यं दर्शपूर्णमासयोस्तथाग्नि
 होत्रस्य सदोहविद्वा नान्याग्नीध्रीयाग्नीषोमप्रणयनं वसतीवरीग्रहणानि पञ्चार्था
 नि भवन्ति सुत्यार्थान्येके तत्कालाश्चैव तद्गुणाः सिद्धस्वभावानां न व्यवधानादन्यत्वं
 यथा दृष्ट्या भिल्लवयोः सगुणानां ह्येव कर्मणा मुद्गार उपजनो वा सुब्रह्मण्या त्वत्वं त
 मनवधते हकाल संशयत्वा दुत्सर्गमेके सुत्योपसङ्गत्वात् क्रियात्वेव प्रवृत्ते ह्येत
 मगत्वा वस्तुना दोषस्त्रिवृता मासं पंचदशेन मासं सप्तदशेन मासमेकविंशेन मासं

सू. ३. ६

३२

त्रिणवेन मासमष्टादश त्रयस्त्रिंशानि द्वादशाहस्य दशाहानि महाव्रतं चातिरात्रश्च
सर्वेण यज्ञेन यजंते य एत दुपयंति ॥ ४ ॥ सर्पाणामयनं गोआयुषी दशीस्तोमे अनु
लोमेषणमासान्प्रतिलोमेषड्ज्योतिर्द्वादशीस्तोमो विषुवतस्तु नैप्रकाशकामा
उपेयुस्त्रैवर्षिकं प्रजाकामा गवामयनं प्रथमः संवत्सरोऽथादित्या नामथांगि
रसांचत्वारितापश्चितानि क्षुल्लकतापश्चितं प्रथमं संवत्सरं सदीक्षापसत्कृतस्य
चत्वारः सौत्यामासा गवामयनस्य प्रथमषष्ठसप्तमोत्तमास्त्रैवर्षिकं तापश्चितं तस्य
सौत्यः संवत्सरं उत्तोगवामयनेन ज्योतिर्गौरायुरभिजिद्विष्वजिन्महाव्रतंचतु
विंशानां वैकैकं द्वादशवर्षिकं तापश्चितं तस्य चत्वारः सौत्याः संवत्सरा गवाम
यनस्याः पूर्वैर्णैवं न्यायेनाऽपि वोत्तरस्य पक्षसो द्वाविंशतिः सवनमासाभ

३२

वेयुस्त्रयोविंशतिः पूर्वस्य षट्त्रिंशद्वर्षिकं महातापश्चित्तं तस्य द्वादशसौत्याः संवत्सराः
 गवामयनशस्याः पूर्वे णैवं न्यायेन प्रजायते द्वादशसंवत्सरं त्र
 यस्त्रिवृतः संवत्सरास्त्रयः पंचदशास्त्रयः सप्तदशास्त्रय एकविंशं एतैरेव स्तोमैः शा
 त्यानां षट्त्रिंशद्वर्षिकं मेकैकेन नव नव वर्षाण्येतैरेव स्तोमैः साध्यानां शतसंवत्स
 रं मेकैकेन पंचविंशतिः पंचविंशतिर्वर्षाण्येतैरेव स्तोमैः विश्वसृजां सहस्रसंवत्सर
 मेकैकेनार्द्धतृतीया न्यर्द्धतृतीयानि वर्षशतान्यग्नेरग्निष्टोमसहस्रं सहस्रसाव्य
 मित्येतदाचक्षते ॥ ५ ॥ अथ सारस्वतानि सरस्वत्याः पश्चिम उदकांते दीक्षेरं स्तेत
 नैव दीक्षोपसदः कृत्वा प्रायणीयं च सरस्वतीं दक्षिणेन तीरेण शम्या प्रासे शम्या
 प्रासे हरह्यजिमाना अनुव्रजेयुः संहार्य उलूखल बुध्नो य पश्चक्नीवन्ति सदो हवि

स्त. ३. ६ इति नान्याग्नी धीयं पत्नी शालं च दक्षिण पुरस्तादा हवनीयस्यावस्थाय ब्रह्माश्रम्यां
 ४० प्रहरैस्सायत्र निपतेत्तद्गार्हपत्यस्यायतनं ततो धि विहारो विषमे चेन्निपतेत्तु इत्य
 समे विहरेयुरप्सु चेद्गारुणं पुरोक्तां शं निर्वपेयुरपां नम्रे चरुमपां नपा दाह्य स्थातु
 परुष्ठं समन्यायं त्युपयं त्यन्यादृत्यातः समानं सर्वेषां मित्रावरुणयो रयनं कुं उपायि
 नामयनस्याद्या न्यणमासा नावर्त्तयंतो ब्रजेयुर्मसि मासि च गो आयुषी उपेयुरायु
 रयुग्मेषु गौर्युग्मेष्विति नुप्रथमः कल्पोऽथ द्वितीयो यथामावास्यायामतिरात्रस्त्या
 त्थादीक्षेरं स्तेमावास्यायामतिरात्रं संस्थाप्य तदहरेवामावास्यस्य सान्नाय्यवत्सा
 नपा कुर्युस्तं पक्षमावास्येन ब्रजित्वा पौर्णमास्यां गामुपेयुः पौर्णमासे नोत्त
 रं ब्रजित्वाऽऽमावास्यायामायुषमुपेयुरेवमावर्त्तयंतो ब्रजेयुरिंद्राग्न्योरयनं गो

४०

आयुषीभ्यामर्यम्णोयनं त्रिकडुकैः सरस्वतीपरिसर्पणस्य शस्यमुक्तं गवामज
 नेनैकपातीनित्वहान्यतिरात्राः पृष्ठ्याहश्चतुर्थमिति नुगतयोथोत्थानानिष्ठा
 क्षं प्रस्रवणं प्राप्योत्थानं ते यमुनायां कारपचवेऽवभृथमभ्युपेयुरुदेत्याग्नये
 कामायेष्टिर्वैराजतंत्रातस्यामश्वांचपुरुषीचधेनुकेदद्युरेतद्वोत्थानमृषभैकरा
 तानां वागवांसहस्रभावे सर्वस्वज्या न्यागृहपतिमरणे वाऽऽज्या न्यात्स्तिष्ठंतो वि
 श्वजितातिरात्रे णोत्तिष्ठेयुर्गृहपतिमरणं आयुषा गवागवांसहस्रभाव इति शस्यं ॥
 ॥ ६ ॥ अथ सवनीयाः ऋतुपशवोवात्यंतमाग्नेयो वै द्राग्नो वाऽऽग्नेयं वारथं
 तरं पृष्ठे धेनुं बृहस्पते धेनुं कादशिना न्वा प्रायणी यो दयनी ययोरतिरात्रयोः सम
 स्ताना लभेरन्नै द्राग्नमंतर्द्धौ वान्वहं वै कै करं ऐकादशिना नत्वे वै कादशिनी

३६

४१

न्यनामालभेरन्नेतेनचेत्यश्वयनेनेयुस्तृतीयेहनिदशरात्रस्यद्वात्रिंशतमेकादशि
 न्यः संतिष्ठन्तेतएतस्मिन्नवरात्रेऽतिरिक्तपशूनालभेरन्नेस्त्वंबामनमेकविंशरें
 दाग्नं त्रिणवैवैश्वदेवं त्रयस्त्रिंशोद्यावापृथिवीयांधेनुंचतुर्विंशेतस्याएववत्संवा
 यव्यंचतुश्चत्वारिंशः आदित्यांवशामष्टाचत्वारिंशोमैत्रावरुणीमविवाकेयवैश्वक
 र्मणमृषभंमहाव्रतंआग्नेयमुदयनीयेतिरात्रेऽपिवैकादशिनीमेवत्रयस्त्रिं
 शोपूरयेयुरभिजिद्विष्वजिद्विषुवंतिद्विपशूनिःस्युः॥७॥अथसन्निधर्मादी
 क्षणादिपित्र्याणांदैवानांचधर्माणांप्राकृतानां निवृत्तिः सर्वशश्ववर्जयेयु
 ग्रामिचर्यासरणंविवृतस्मयनंस्त्र्यभिहासमनार्याभिभाषणमनृतंक्रौ
 धमपांप्रगाहणमभिवर्षणमारोहणंचवृक्षस्यनावोवारथस्यवादीक्षिताः

४१

भिवादनं दीक्षितस्त्वोपसदमुभौ सु न्वंतौ समसिद्धांताः पूर्वारंभिणमभितप्ततरं वा
 सर्वसाम्येयथावयोनृत्यगीतवादिता न्यन्यांश्चाब्रह्मोपाचारान्नचै नान्वहिवे
 दिषदोऽभ्याश्रावयेयुर्नेदिक्या नो एवाभ्युदिया न्नाभ्यस्तमिया तेषांचेत्किंचिदा
 पदोपनमेत्त्वमग्ने व्रतपात्रसीति जपेदाख्यायवेतरेषूपहवल्ली श्वेतावकीर्णिनैतैरे
 वदीक्षितद्व्यैरपर्युष्यपुनर्दीक्षयेयुराग्रयणकाले नवानां सवनीयां निर्वपेयु
 र्दीक्षोपसत्सु व्रतदुद्यत्प्रादयेयुस्तेषां ब्रह्मनिपयो दीक्षासु व्यतिनीयकालमुप
 सदांचतुर्थमेकस्यादुग्धेन तावदेव त्रिभिस्तनैस्तावद्वाभ्यामेकेन तावदेव सुत्या
 सुहविरुच्छिष्टभक्षा एवस्युर्हानाः करंभः परिवापः पुरोवाशः पयस्येति ते
 षां यद्यत्कामयी रंस्तत्त उपविगुल्फयेयुराशिरदुद्योदध्यर्थं सौम्यं वा विगुल्फं

सू. ३. ६

४२

निर्वपेयु रिति शौनको यावच्छरावं मन्येर न्वैश्वदेव मेके बार्हस्पत्य मेके सर्वान्वा नु
सवनमपिवा न्यत्र सिद्धं गार्हपत्ये पुनरधिश्चित्यो पव्रतयेर न न्या न्वापथ्यान्
भक्षानामूलफलेभ्य एतेन वर्तयेयुः पशुना च ॥ ८ ॥ तस्य विभागं वक्ष्यामो ह न्त स
जिह्वे प्रस्तोतुः श्येनं वक्ष उजातुः कंठः काकुद्ः प्रतिहर्तुं दक्षिणाश्रोणिर्हर्तुः स व्या
ब्रह्मणो दक्षिणं सक्थि मेत्रावरुणस्य सव्यं ब्राह्मणाच्छंसिनो दक्षिणं पार्श्वं सां
समध्वयोः सव्यमुपगात्तृणां सव्योः सः प्रतिप्रस्थातुं दक्षिणं दोर्नेष्टुः सव्यं पोतु
दक्षिण ऊरुरच्छावाकस्य सव्य आग्नीध्रस्य दक्षिणो बाहुरात्रेयस्य स
व्यः सदस्यस्य सदं चानूकं च गृहपते दक्षिणो पादौ गृहपते व्रति प्रदस्य स
व्यौ पादौ गृहपते भार्या यै व्रतप्रदस्यौ षण्येनयोः साधारणो भवति तं गृहपति

४२

रे वप्रशिष्या ज्जाघनी पत्नीभ्योहरंति तां ब्राह्मणाय दद्याः स्कंध्याश्च मणिकोस्ति
 स्त्रश्च कीकसाग्रावस्तु तस्ति स्त्रश्चैव कीकसां अर्द्धं च वै कर्त्तव्यं न्येतु रर्द्धं चैव वै क
 र्त्तव्यं क्लामाचराभितुस्त ब्राह्मणाय दद्याद्य ब्राह्मणः स्याच्छिरः सुब्रह्मण्या
 यैयः श्वः सुत्यां प्राह तस्याजिनमिच्छा सर्वेषां होतु र्वातावा एताः षट्त्रिंशत्तमेकपदा
 यत्तं वहंति षट्त्रिंशदक्षरा वै बृहती बार्हताः स्वर्गलोकास्तत्प्राणेषु च स्वर्गेषु च लो
 केषु प्रतितिष्ठं तौ यंति स एष सूच्यः पशुर्य एनमेवं विभजं त्यथ येतो न्यथा तद्य
 था सेलगावापापकृतो वापशुं विमथ्नी रंस्तादृक्तां वा एतां पशोर्विभक्तिं श्रोतु
 षि देवभागो विदां च कारतामुहा प्रोच्ये वाऽस्मा ल्लोका दुच्चक्राम ता मुहगिरिजा
 यवा भ्रव्याया मनुष्यः प्रोवाच ततो हे नामे तदवा इमं मनुष्या अधीयते ॥ २ ॥ सर्वे

सू. ३. ६

४३

समानगोत्राः स्युरिति गाणगारिः कथं ह्याप्रीसूक्तानि भवेयुः कथं प्रयाजा
इत्यपि नाना गोत्राः स्युरिति शौनके स्तंत्राणां व्यापित्वा ऋहपतिगोत्रान्व
याविशेषास्तस्यराद्धिमनुराद्धिः सर्वेषां प्रवरास्त्वावर्त्तेरन्नावापधर्मित्वाज्जाम
दग्नावत्सास्तेषां पंचार्षेयो भार्गवच्यावनामवा नौर्वजामदग्नेत्यथहजामद
ग्नानां भार्गवच्यावनामवा नेत्याष्टिषेणानां भार्गवच्यावनामवानाष्टिषे
णानूपेति विद्वानां भार्गवच्यावनामवानौर्ववैदेतियस्कवाधौलमौ नमौ कशा
र्कराक्षिसार्षि सावर्णिशालंकायनजैमिनिदैवंत्यायनानां भार्गववैतहव्यसा
वैतसेति श्यैतानां भार्गववैन्यपार्थेति मित्रयुवांवाध्यश्वेति त्रिप्ररंवाभा
र्गवदैवो दासवाध्यश्वेति शुनकानां गृत्समदेति त्रिप्रवरंवा भार्गवशौनहो

४३
वर

त्रगात्समदेति॥१०॥ गोतमानामांगिरसायास्यगोतमेत्युचथ्यानामांगिरसो
 चथ्यगोतमेतिरहूगणानामांगिरसराहूगण्यगोतमेतिसोमराजकीनामांगि
 रससोमराज्यगोतमेतिवामदेवानामांगिरसवामदेव्यगोतमेतिबृहउक्थानामा
 गिरसबार्हउक्थगोतमेतिषष्टदश्वानामांगिरसपार्षदश्ववैरूपेत्यष्टादंष्ट्रहै
 केब्रुवतेतीत्यांगिरसमष्टादंष्ट्रपार्षदश्ववैरूपेत्यक्षाणांमांगिरसबार्हस्पत्यभा
 रद्वाजवांदनमातवचसेतिकक्षीवतामांगिरसोचथ्यगोतमौशिजकाक्षीवतेतिदीर्घ
 तमसामांगिरसोचथ्यदैर्घतमसेतिभरद्वाजाग्निवेश्यानामांगिरसबार्हस्पत्य
 भारद्वाजेति॥११॥ मुकुलानामांगिरसभाम्यश्वमौकुल्येतिताक्ष्यहैकेब्रुव
 तेतीत्यांगिरसंताक्ष्यभाम्यश्वमौकुल्येतिविष्णुवृद्धानामांगिरसपौरुकु

सू. ३. ६

४४

तस्य त्रास दस्य वेति गगणा मांगिरस बाहस्पत्य भारद्वाज गार्ग्य शै न्येत्यांगिर
स शै न्य गार्ग्येति वा हरित कुत्स पिंग शंख दर्भ भैम गवाना मांगिरसां बरी षयो
व नाश्वेति मंधातारं हैके ब्रुवतेऽतीत्यांगिरसं मांधात्रां बरी षयो व नाश्वेति संवृ
तिप्रतिभाषतं डिशंबुशैव गवाना मांगिरस गौरि वीतसां वृत्त्येति शाक्त्यो वाम्
लं शाक्त्य गौरि वीतसां वृत्त्येति ॥ १२ ॥ कण्वाना मांगिरसा जमी ऋका ण्वेति
घोरमु हैके ब्रुवतेऽवृष्या जमी ऋ मांगिरस घोरका ण्वेति कपीना मांगिरसा
महीय वोरुक्षय सेत्यथ य एते द्विप्रवाचनाय थैतच्छेगं शै शिरयो भारद्वा
जा हशुंगाः कताः शै शिरयस्तेषामुभयतः प्रवृणीतैकमितरतो द्वावितरतो
द्वौ वेतरतस्त्रीनितरतो नहि चतुर्णां प्रवरोस्ति नपंचानामतिप्रवरणं मांगिर

४४

सबार्हस्पत्यभारद्वाजकात्याकीलेति॥१३॥ अत्रीणामात्रेयार्चनानसस्यावा
श्वेतिगविष्ठिराणामात्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथ्येतिचिकित्तालवकालववमनुतं
तु कुशिकानां वैश्वामित्रदेवरातौदलेति श्रोमतकामकायनानां वैश्वामित्रदेवश्च
वसदेवतरसेति धनं जयानां वैश्वामित्रमाधुच्छंदसधानं जय्येत्यजानां वैश्वामि
त्रमाधुच्छंदसाज्येति रोहिणानां वैश्वामित्रमाधुच्छंदसरोहिणे त्यष्टकानां वै
श्वामित्रमाधुच्छंदसाष्टकेति पूरणवारिधापयंतानां वैश्वामित्रदेवरातपौरणेति
कतानां वैश्वामित्रकात्याकीलेत्यघमर्षणानां वैश्वामित्राघमर्षणकौशिके
तिरेणूनां वैश्वामित्रगाथिनरेणवेतिरेणूनां वैश्वामित्रगाथिनवेणवे
तिशालंकायनशालाक्षलोहिताक्षलोहितजडूनां वैश्वामित्रशालंकायनकौ

सू. ३. ६

४५

शिकेति कश्यपा नां काश्यपावत्सारसितेति निधुवाणां काश्यपावत्सारने
ध्रुवेति रेभाणां काश्यपावत्साररैभ्येति शंडिला नां शंडिलाः सितदैवलेति
काश्यपा सितदैवलेति वा ॥ १४ ॥ ॥ अथ परशिष्टं ॥ ॥ भृगूणां न विवाहो स्ति च
तुर्णामादितो मिथः ॥ श्येतादयस्त्रयस्तेषां विवाहो मिथ इष्यते ॥ षण्णां वै गोत
मादीनां विवाहो नेष्यते मिथः ॥ दीर्घतमा औचथ्यः कक्षीवांश्चैकगोत्रजाः ॥ सरदाजग्नि
वेश्यक्षाः श्रुंगाः शैशिरयः कताः ॥ एते समानगोत्राः स्युर्गर्गाने केवदंति वै ॥ एषदश्वा मुज्ज
ला विष्णुवृद्धाः कण्वोगस्त्यो हरितः संकृतिः कपिः ॥ यस्कश्चैषां मिथ इष्टो विवाहः सर्वैरन्यै
जमिदग्न्यादिभिश्च ॥ यावत्समानगोत्राः स्युर्विश्वाभिन्नो नुवर्तते ॥ तावद्दसिष्ठश्चानिश्चक
श्यपश्च एतच्छ्रुत् ॥ द्यार्षेयाणां न्यार्षेयसंनिपाते अविवाहः ॥ न्यार्षेयाणां पंचार्षेय

४५

संनिपातेऽविवाहः॥ विश्वामित्रो जमदग्निर्भरद्वाजोऽथ गौतमः॥ अत्रिर्वसिष्ठः कश्यप इत्येते
सप्त ऋषयः॥ सप्तानामृषीणामगस्त्याष्टमानां यदपत्यं तद्गोत्रमित्याचक्षते॥ एक एव ऋ
षिर्यद्विप्रवरेष्वनुवर्तते॥ तावत्समानगोत्रत्वं मन्यत्र भृग्वंगिरसांगणादित्यसमानप्रव
रैर्विवाहः॥ १॥ ॥ इति परशिष्टं॥ ॥ वासिष्ठेति वसिष्ठानां येऽन्य उपमन्युपराशारकुंडिने
भ्य उपमन्यनां वासिष्ठाभरद्वास्विंद्रप्रमदेति पराशाराणां वासिष्ठशाक्त्य पाराशर्येति
कुंडिनानां वासिष्ठमैत्रावरुणकौंडिन्येत्यगस्तीनामागस्त्यदार्ढ्युते ध्रुवाहेति सोमवा
हो वोत्तम आगस्त्यदार्ढ्युतसोमवाहेति पुरोहितप्रवरो राज्ञामथ यदि सार्द्धं प्रवृणीरन्
मानवै लपौ रूरवसेतातिसत्राणि तान्यदक्षिणानि तेषामंते ज्योतिष्ठोमः पृथ्यशमनी
यः सहस्रदक्षिणो न्योवाप्रज्ञातदक्षिणो दक्षिणावताष्टष्टानि शमयेरन्निति विज्ञायते स एव हो
तुः प्रहृतिभावे प्रहृतिभावे नमो ब्रह्मणे नमो ब्रह्मणे नम आचार्येभ्यो नम आचार्येभ्यो नमः शौ
नकाय नमः शौनकाय॥ ३५॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उत्तरषड्विंशोऽध्यायः॥ ॥ श्रीरस्तु॥

ॐ ३

४६

॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रउत्तरषट्कः समाप्तः ॥

४६

नं. ५०४७

॥ अथ श्रौतसूत्रपर्वषट्कप्रारंभः ॥

श्लो १४५०

सू. पू. ३

३

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ अथैतस्य समाम्नायस्य विधाने योगापत्तिं वक्ष्यामः ।
गन्याधेयप्रभृती न्याह वैतानिकानि दर्शपूर्णमासौ तु पूर्वव्याख्यास्यामस्तत्र स्य तत्राम्नात
त्वाद्दर्शपूर्णमासयोर्ह विष्णुसन्नेषु होता मंत्रितः प्रागुदगाहवनीयादवस्थाप्य प्राञ्जुरवोय
श्लोपवीत्याचम्य दक्षिणावृद्धिहारं प्रपद्यते पूर्वणोत्करमपरेण प्रणीता इधमपरेणाप्र
णीते चात्वालं चात्वालवत्स्वेततीर्थमित्याचक्षते तस्य नित्याः प्राञ्चश्चेष्टा अंकधार
णचयश्लोपवीतशौचे च विहारादव्यावृत्तिश्च तत्र चैत्कर्मैकांगवचने दक्षिणं प्रतीयादनादेशो
कर्मचोदनायां होतारददातीति यजमानं जुहोति जपतीति प्रायश्चित्ते ब्रह्माणमचंपा
दग्रहणे सूक्तं सूक्तादौ हीने पादेऽधिके त्वचं सर्वत्र जपानुमंत्रणाऽऽप्यायनोपस्थानान्यु
पांश्च मंत्राश्च कर्मकरणाः प्रसंगादपवाहो बलीयान्प्रपद्याभिहततरेण पादेन वोदिश्रो

३

प्योत्तरया पाष्मं ३ समां निधाय प्रपदेन बहिराक्रम्य संहितौ पाणी धारयन्नाकाशवत्यं
 गुली हृदयसंमिता वंकसंमितौ वाद्यावाष्टथिव्योः संधिमीक्षमाण एतद्भोतुः स्नानमास
 नं वा सर्वत्रैवं भूतो वचनादन्यत्रेषितो जपति ॥ १ ॥ नमः प्रवक्त्रे नम उपद्रष्टे नमो नुरव्या
 त्रेक इदमनुवक्ष्यति स इदमनुवक्ष्यति षण्मेव रं हसस्पांतु द्यौश्च पृथिवी चाहश्चरान्नि
 श्वापश्चोषधयश्च वाक्समस्तितयज्ञः साधु छंदसि प्रपद्ये हमेव माममुमिति स्वं नामा
 दिशो त भूते भविष्यति जाते जनिष्यमाण आस जाभ्यपाव्यं वाचो अशांतिं वहेत्यंगु
 ल्यग्राण्यवकृष्य जात वेदो रमया पश्चन्मयीति प्रतिसंदध्याद्वर्ममेद्यावाष्टथि
 वीवर्माग्निर्वर्मसूयोर्वर्ममे संतुतिरश्विकाः ॥ तदद्यावाचः प्रथमं मसीयेति समाप्य सा
 मिधेनी रन्वाह हिं ३ इति हिं कृत्य भर्भुवः स्वरो ३ मित्येषो मिहंकारो भर्भुवः स्वरित्येव
 तिजप

सू. ५. १

२

जपित्वा कोत्सो हिं करोति न च पूर्वजपं जपत्यथ सामिधेन्यः प्रबोवाजा अभिद्यवोग्न
आयाहि वी तये गृणान ईळे न्यो नमस्यस्ति रोग्नि हृतं वृणी महे समिध्यमानो अध्वरे
समिद्धो अग्न आ ऊ तेति द्वेता एकश्रुति संततमनु ब्रूयादुदात्ताः नुदात्तस्वरितानां परः सं
निकर्ष ऐकश्रुत्यं स्वरादि मृगंतमोकारं त्रिमात्रं मकारांतं ह्रस्वोत्तरस्या अर्धचैव स्येत्तत्सं
ततमेतदवसानमुत्तरादानमविप्रमोहे समाप्तौ प्रणवेनावसानं चतुर्मात्रोवसाने तस्यां
तापत्तिः स्पर्शेषु स्ववग्यमुत्तममंतस्त्रासुतांतामनुनासिकारे फोष्मस्वनुस्वारं त्रिः प्रथ
मोत्तमे अन्वाहाः ध्यर्द्धकार मध्यर्धमुत्कावस्येदथ द्वे द्वे प्रथममुत्तमस्यामथाध्यर्धो
ताः पंच दशाभ्यस्ताभिरेतेन शस्त्रयाज्या निगदानुवचनाभिष्टवन संस्तवनानि
न त्वन्यत्राध्यर्द्धकारं न जपः प्रागभिहिंकारा न्नाभिहिंकाराभ्यासावबहुषु प्रह

२

त्याना व छेदाहौ शस्त्रेष्वेव होत्रकाणामसिंहिकारः सामिधेनी नामुत्तमेन प्रणवेनाग्ने
 महो असि ब्राह्मणभारतेति निगदेवसाय ॥ २ ॥ यजमानस्यार्षेयान्प्रवृणीतेयावंतः स्युः
 परंपरं प्रथमं पौरोहित्यान्त्राजविशंराजर्षन्वाराज्ञां सर्वेषां मानवेतिसंशयेदेवेद्धोम
 निष्कृत्विष्टुतो विप्रानुमदितः कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः प्रणीर्यज्ञानोरथी
 रध्वराणामत्तर्त्तौ होतात्तुर्गिर्हव्यवाळित्यवसायाः ॥ १ ॥ स्पात्रं जुहूदेवानां चमसो देवपानो
 रां इवाग्नेनेमिदेवांस्त्वं परिभूरस्यावहदेवान्यजमानायेति प्रतिपद्यदेवताद्वितीयया
 विभक्त्या ॥ १ ॥ देशमादेशमावहेत्यावाहयत्यादिंस्त्रावयन्नग्न आवहेति तु प्रथमदेवताम
 ग्निं सोममित्याज्यभागावग्निमग्नीषोमाविति पौर्णमास्यामग्नीषोमयोः स्तान्
 इंद्राग्नीश्रमावास्यायामसंनयत इंद्रं महेंद्रं वासन्नयतोतरेण हविषी विष्टुमुपांश्चै

सू. ५. १

३

तरेयिणोऽग्नीषोमीयं पौर्णमास्यां वैष्णवममावास्याया मेकै नैके कंचनाऽन्येषामप्युपांश्व
नामावहस्वाहायाद् प्रियाधामानीदं हविर्महो ज्याय इत्युच्चैर्यन्येतद्वचनाः परोक्षास्तानु
पांश्वुच्चैर्वाप्रत्यक्षमुपांशुप्रतिचोदनमावाहनं सर्वा आदिश्य सह देकप्रदानास्तथोत्तरेषु
निगमेष्वेकामिव संस्तुयात्समानां देवतां समानाथामिव्यवहितां सह निगमेष्वोल्कास्वा
वापिकासु देवां आज्यपां आवहाऽऽग्निं होत्राया वहस्वमहिमानमावहाऽऽवहजातवेदः सुय
जायजेत्यावाह्ययथा स्थितमूर्ध्वजानुरूपविश्वोदग्वेदे व्यह्यत्तृणानि भूमौ प्रादेशं कुर्या
दिति मातास्यां तरिक्षान्माच्छेत्सीरिदमहमग्निना देवेन देवतया त्रिवृतास्तोमे न रथं त
रेण साम्ना गायत्रेण छंदसाग्निष्टोमेन यज्ञेन वषट्कारेण वज्रेण योस्मान्दृष्टियंचव
यं द्विष्मस्तंहन्मीत्याश्रावयिष्यंतमनुमंत्रयेताऽऽश्रावययज्ञं देवेष्वाश्रावयमां मनुष्येषु॥

३

कात्यैयि शसे ब्रह्मवर्चसायेति प्रवृणानं देव सवितरेतं त्वा वृणतेऽग्निं होत्राय सह पित्रा वै
 श्वानरेण द्यावा पृथिवी मां पातामग्निर्होता हं मानुष इति मानुष इत्यध्वर्योऽश्रुत्वोदायुषा स्वा
 युषो दोषधी नारसे नो त्यर्जन्यस्य धाम भिरुदरुण मम तां अन्वित्युत्तिष्ठेत्पृष्टिश्वाध्वर्यो
 नवतिश्च पाशाः अग्निं होतार मंतरा विचत्ताः॥ सिनंति पाक मति धीर एतीत्युत्थाय ऋत
 स्य पंथाम न्वेमिहोतेत्यभि क्रम्याः सेध्वर्युमन्वार भेत पार्श्व स्तेन पाणिनाऽऽग्नीध्रमंक
 देशेन सव्ये नवेद्रमन्वार भामहे होतृ वूर्ये पुरोहितं॥ येनायन्नुत्तमं स्वर्देवा अंगिर सो दिव
 मिति संमार्गं तपोस्त्रिरभ्यात्मं मुखं संमृजीत संमार्गो सिसंमां प्रजया पशुभिर्मृडूति
 स ह नमंत्रेण द्विस्तृष्णी सर्वत्रैवं कर्मवृत्तौ स्पृष्ट्वोदकं होतृषदनमभि मंत्रयेताऽहैदधि
 षव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीदयोऽस्मत्पाकतर इत्यंगुष्ठोपक निष्ठिकाभ्यां होतृ

सू. ६. १

४

षदनात्तणंप्रत्यग्दक्षिणानिरसेन्निरस्तः परावसुरितीदमहमर्वाविसोः स दनेसीदा
मीत्युपविशेदक्षिणेत्तरिणोपस्थेनैतेनिरसनोपवेशने सर्वासनेषु सर्वेषां महारहः प्रथ
मोपवेशनेपिसमानेद्विरितिगौतमः ॥ ३॥ ब्रह्मैवनेप्राशिष्यमाणोऽग्न्याधेयेब्रह्माव
हिष्यवमानात्प्रत्येत्यसौमेप्रसृप्य होतास्त्रुगादापनेपशौनपत्नी सांयाजिके नान्यत्र
हातुरितिकोत्स उपविश्य देवबर्हिः स्वासृष्टं त्वाध्यासदेयमित्यसि हिष्य होतः प्रतरां बर्हि
षड्भवेति जानुशिरसा बर्हिरुपस्पृश्यात् ऊर्ध्वं जपेद्भूपतये नमो भुवनपतये नमो भूतानां
पतये नमो भूतये नमः प्राणं प्रपद्येऽपानं प्रपद्ये व्यानं प्रपद्ये वाचं प्रपद्ये चक्षुः प्रपद्ये श्रो
त्रं प्रपद्ये मनः प्रपद्ये आत्मानं प्रपद्ये गायत्रीं प्रपद्ये त्रिष्टुभं प्रपद्ये जगतीं प्रपद्येऽनुष्टु
भं प्रपद्ये छंदांसि प्रपद्ये सूर्यो नो दिव स्पातु नमो महद्भ्यो नमो अर्भकेभ्यो विश्वेदेवाः

४

शास्तनमायथेहाराधिहोतानिषदायजीयाँस्तदद्यवाचः प्रथमं मसीयेतिसमाप्य
 प्रदीप्तइध्मेस्तुचावादापयेन्निगदेनाऽग्निर्होतावेत्बग्नेर्होत्रिंवेतुप्रावित्रंसाधुतेयजमा
 नदेवतायोऽग्निमित्यवसायहोतारमवृथाइतिजपेदथसमापयेद्दुतवतीमध्वयो
 स्तुचमास्यस्वदेवयुवंविश्ववारैर्देवाभैर्देवाँ ईच्छेन्यां नमस्याम नमस्या न्यजामयज्ञिया
 नितिसमाप्तेस्मिन्निगदेऽध्वर्युराश्रावयतिप्रत्याश्रावयेदाग्नीध्र उत्करदेशेतिष्ठन्त्स्फ्य
 मिध्मसन्नहनानीत्यादायदक्षिणामुखइतिशाद्यायनकमस्तुश्रौ ३ षष्ठिल्योकारं ह्ला
 वयन् ॥ ४ ॥ प्रयाजैश्वरंतिपंचैतेभवंत्येकैकंप्रेषितोयजत्याग्या ज्यादिरनुयाज
 वजंये ३ यजामहइत्यागर्वषट्कारोत्यः सर्वत्रोच्चैस्तरांबलीयान्या ज्यायास्तयोरादी
 ह्लावयेद्याज्यांतंचविविच्यसंध्यक्षराणामकारं नचैद्वैचनोव्यंजनांतोवाविसर्ज नवेत्स्वय्यो

सू. १

५

नी यो न त्यक्षरो पधोरि फ्यत इतरश्चरे फी लुप्यते रे फी प्रथमः स्वं तृतीयं नित्यं मकारे ये
य जामहे समिधः समिधो अग्न आज्यस्य व्यं त्र ३ वो षष्ठिति वषट्कार इति प्रथमो वा
गो जः सह ओ जो मयि प्राणा पाना विति वषट्कार मुक्तो त्कानुमंत्रयते दिवा कीर्त्यो वषट्का
रस्तथानुमंत्रणमेतद्याज्यानि दर्शनं तन्न नपादग्न आज्यस्य वेत्विति द्वितीयोऽन्यत्र व
सिष्ठश्रु नकाऽत्रिवध्यश्च राजन्येभ्यो नराशंसो अग्न आज्यस्य वेत्विति तेषां मिळो अग्न
आज्यस्य व्यंत्विति तृतीयो बर्हि रग्न आज्यस्य वेत्विति चतुर्थ आर्ग्य पंचमे स्वाहा मुं स्वाहा
मुमिति यथा वाहितमनुदुत्य देवता यथा चोदितमना वाहिताः स्वाहा देवा आज्यपाजुषाणा
अग्न आज्यस्य व्यंत्वित्यातो मं देणोर्ध्वं च रां युवाका न्मध्यमेन हवीं ष्यास्विष्टकृतं उत्तमे
न शेषो ग्निर्वृत्राणि जंघनदिति पूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्यात्वं सोमासि सत्पतिरित्युत्तर

५

स्य जुषाणो अग्निराज्यस्य वेत्विति पूर्वस्य याज्या जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वे
 त्वित्युत्तरस्य ता वाग्यः ॥ देशं यजति सर्वाश्चानुवाक्या वत्यो प्रेषां अन्या अन्वाया त्याभ्यः
 सोमिकीभ्यश्च या अंतरेण वैश्वानरीयं पत्नी संयाजांश्चैतौ वार्त्रघ्नौ पौर्णमास्यामनुवाक्या
 लिंगविशेषान्नामधेया न्यत्वं ततो विचारो नित्येया ज्येष्ठधन्वंतावमावास्याया मग्निः
 प्रत्नेन मन्मना सोमगीर्षिष्ठावयमित्यातो वाग्यमनमंतराचया ज्यानुवाक्ये निगदा
 नुवचनाः सिष्टवनशस्त्रजपानां चारभ्याः ॥ समाप्तेरन्यद्यज्ञस्य साधनादापद्याः तो
 देवा अवंतु न इति जपेदपि वा न्यां वैष्णवी ॥ ५ ॥ उक्ता देवतास्तासां याज्यानुवाक्या अग्नि
 र्मूर्द्धा सुवो यज्ञस्याः यमग्निः सहस्त्रिण इति वेदं विष्णुर्विचक्रमेत्ति देवः पृथिवी मेष ए
 ता मग्नीषोमास वेदसायुवमेतानि दिविरोचना नीद्राग्नी अगसागतं गीर्षिर्विप्रः प्र

स्तु. पू. १

६

मतिमिच्छमानं एंदसानसिरयिंप्रससाहिषेपुरुहूतशत्रुन्महोदंद्रोयओजसाशुवस्त्वमिं
द्रब्रह्मणामहानितियद्यग्नीषोमीयउपांशुयाजोग्नीषोमायोअद्यवामान्यंदिवोमात
रिश्वाजभारेत्यथस्विष्टकृतः पिप्रीहिदेवांउशतोयविष्टेत्यनुवाक्यायेत्यजामहेग्निंस्वि
ष्टकृतमयाळग्निरित्युक्ताषष्ठ्याविभक्त्यादेवतामादिर्यप्रियाधामान्ययाळित्युपसं
तनुयादेवमुत्तरांअयाळयाळितित्वेवतासांपुरस्तादाज्यपांतमनुक्रम्यदेवानामाज्यपा
नांप्रियाधामानियक्षदग्नेहेतिः प्रियाधामानियक्षत्स्वमहिमानमायजतामेज्याइषः
रुणोतुसोअध्वराजातवेदांजुषतांहविरग्नेयदद्यविशोअध्वरस्यहोतरित्यनवानंय
जतिप्रकृत्यावा॥ ६॥ प्रदेशिन्याः पर्वणीउत्तमेअंजयित्वौष्ठयोरभ्यात्मनिमाष्टिवा
चस्पतिनातेऊतस्येषेप्राणायप्राश्नामीत्युत्तरमुत्तरेमनसस्पतिनातेऊतस्यो

६

जैपानाय प्राश्नामीत्यधरमधरे स्पृष्ट्वोदकमंजलिने वं प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा
 पश्चादस्या उदगं गुलिं पाणिमुपधायां वांतरे वामवदापयीतां तरेणांगुष्ठमंगुलीश्च स्व
 यंद्वितीयमाददीत प्रत्यालब्धमंगुष्ठेनाभिसंगृह्य प्रत्याहृत्यांगुलीरमुष्टिं कृत्वा दक्षि
 णत इ वं परिगृह्य ॥ स्य संमितामुपक्रयते प्राणसंमितां वा ॥ इवोपहृता सह दिवा बृ
 हतादित्येनोपास्मां इव क्रयतां सह दिवा बृहतादित्येनेवोपहृता सहांतरिक्षेण वामदे
 व्येन वायुनोपास्मां इव क्रयतां सहांतरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेवोपहृता सह पृथिव्या
 रथंतरेणाग्निनोपास्मां इव क्रयतां सह पृथिव्यारथंतरेणाग्निना ॥ उपहृता गावः स
 हाशिर उपमां गावः सहाशिरा क्रयतां उपहृता धेनुः सह ऋषभोपमां धेनुः सह ऋ
 षभा क्रयतां उपहृता गौर्घृतपद्युपमां गौर्घृतपदी क्रयतां उपहृता दिव्याः सप्त होतार उ

सू. ४. १

७

पमां दिव्याः सप्त होतारो द्रव्यं तां मुपहृतः सर्वा भक्ष्यं तां पमां सर्वा भक्ष्यं तां मुपहृते
कावृष्टि रूपमा मि कावृष्टिर्द्रव्यतामित्युपां श्वथो ज्ञैः ॥ इकोपहृतो पहृते कोपास्मां इका द्रव्यता
मि कोपहृता ॥ मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी ब्रह्मदेव कृतमुपहृतं दैव्या अर्धयव उपहृता उप
हृता मनुष्याः ॥ यद्रमं यज्ञमवा न्येच यज्ञपतिं वद्धा नुपहृते द्यावा पृथिवी सर्वजैः कृतावरी
देवी देवपुत्रे ॥ उपहृतो यं यजमानं उत्तरस्यां देवयज्याया मुपहृतो भूयासि हविष्करण इदं मे देवा
हविर्जुषंता मिति तस्मिन्नुपहृत इत्युपहृत्याऽवांतरे कां प्राश्नीयादि के सागं जुषस्वनः
पिन्वगा जिन्वा र्वतो रायस्पोषस्ये शिषेतस्य नो रास्वतस्य नो दास्तस्यास्ते भागमशीमहि ॥
सर्वात्मानः सर्वतनवः सर्ववीराः सर्वरूपाः सर्वपुरुषा इति वा ॥ ७ ॥ मार्जयित्वाऽनुया
जेश्वरं तिपरिस्तरणैरंजलिमंतर्धायाऽप आसेचयते तन्मार्जनं देवादयोऽनुयाजा वी

७

तवत्पदांतास्त्रय एकैकं प्रेषितो यजति देवं बर्हिर्वसुवनेव सुधेयस्य वेतु ॥ देवो नराशंसो व
 सुवनेव सुधेयस्य वेतु ॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुदविणामंद्रः कविः सत्यमन्मायजी होता
 होतु हेतुरायजी या नग्नेया न्देवानया द्या अपि प्रेर्ये ते हैत्रे अमत्सततां ससनुषी हो
 त्रां देवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमे रयेमं स्विष्टकृच्च अग्ने होता भर्तुर्वसुवनेव सुधेयस्य नमो वाके वी
 हीत्यनवानं वा ॥ ८ ॥ सूक्तवाकाय संप्रेषितं दं द्या वा एथि वी भद्रमभ्रदा धर्मसूक्तवाकमु
 तनमो वाकमध्यास्मसूक्तोच्यमग्ने त्वं सूक्तवा गसि ॥ उपश्रुती दिव स्पृथि व्योरोम
 न्वती ते स्मि न्यज्ञेयजमान द्या वा एथि वीस्तां ॥ रांगयी जी रदा न् अत्र स्तु अत्र वेदे उरुग
 व्यती अश्वयं कृतौ ॥ दृष्टि द्या वारी त्यापाशं भुवो मयो भुवो ऊर्जस्वती पयस्वती सू
 पचरणा च स्वाधि चरणा च तयोरा विदी ल्यवसाय प्रथमया विषक्त्या दिश्य देवता

सू. ६. १

८

४

८

मिदं हविर जुषतां वी वृधत महोज्या यो कृतेत्यु पसंत नुया देवमुत्तरां अक्राता म क्रतेति
यथार्थमुक्तमुपां शोरावापिकां तमनु दुत्य देवा आज्यपा आज्यम जुषं तां वी वृधंत म
होज्या यो कृताऽग्निर्होत्रेणेदं हविर जुषतां वी वृधत महोज्या यो कृतः॥ अस्या मधे द्धो
त्रायां देवं गमायामाशास्तेयं यजमानोऽसावसावित्यस्यादिश्य नामनी उपांशुसं
निधौ गुरोः॥ आयुराशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते रायस्योषमाशास्ते सजातवनस्यामाशा
स्ते उत्तरां देवयज्यामाशास्ते भूयो हविष्करणमाशास्ते दिव्यं धामाशास्ते विश्वं प्रियमा
शास्ते यदनेन हविषाशास्ते तदश्यात्तदध्यात्तदस्मै देवारा संतां तदग्निर्देवो देवेभ्यो वन
ते वयमग्नेर्मानुषाः॥ इष्टं च वित्तं चोभे च नो द्या वाष्टथिवी अंहसस्पाता मेह गतिर्वाम
स्येदं नमो देवेभ्य इति॥ ९॥ शंयु वाकाय संप्रेषितस्तच्छंयोरा वृणी मह इत्याहं नु

वाक्यावदप्रणावां वेदमस्मै प्रयच्छत्यध्वर्युस्तंगृहीयाद्वेदोऽसिवेदो विदेयेत्युदायुषेत्येते
 नोपोऽथायपश्वाजार्हपत्यस्योपविश्यसोमं त्वष्टारं देवानां पत्नी रग्निं गृहपतिमित्याज्ये
 नयजं त्याप्यायस्वसमेतुते संतेपयांसि समुयंतु वाजा इह त्वष्टारमग्नियंतन्नस्तुरीपम
 धपोषयितुं देवानां पत्नी सराती रवंतु न इति द्वे अग्निर्होता गृहपतिः सराजा हव्यवाळग्नि
 रजरः पिता न इति पत्नी संयाजा अथ प्रजा कामो राकांसिनी वाली कुरू मिति प्राग्गृहपते
 र्यजेत राकामहंसिनी वालि कुरू मह मिति द्वे द्वे याज्यानुवाक्ये ॥ कुरू महं सुवृतं विद्मनापस
 मस्मिन्यज्ञे सुहवां जोहवीमि ॥ सानो ददातु श्रवणं पितृणां तस्येते देवि हविषा विधेम ॥ कुरू
 देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु ॥ संदाशुषे किरतु भरि वामं रायस्यो
 षं यजमाने रधा त्वित्याज्यं पाणितले वदापयी ते ऋषु पद्वय सर्वा प्राश्नीया च्छंयु वा को भवे

सू. ५. ३

५

नवा ॥ ३० ॥ वेदं पत्न्यै प्रदाय वाचयेद्भोता ध्वर्युर्वा वेदो सिवित्तिरसि विदेय कर्मासि करणम
सि क्रियासं सनिरसि सनितासि सनेयं घृतं वंतं कुलायिनं रायस्पोषं सह स्निग्धं वेदो ददातु वा
जिनं ॥ यं बहव उपजीवंति योजना नाम स ह्यश्रीः ॥ तं विदेय प्रजां विदेय कामाय त्वेति वेदशि
रसा नाभिदेशमालभेत प्रजा कामा चेदथा स्यायोऽक्रं विच तैत्प्रत्वा मुंचामि वरुणस्य पाशा
दिति तत्प्रत्यगाह्यत्वा द्विगुणं प्राक्पाशं निधायोपरिष्ठादस्योदगग्राणि वेदत्तणानि क
रोति पुरस्तात्पूर्णपात्रं संश्लिष्टं वेदत्तणैरभिष्टय वाचयेत्पूर्णमसि पूर्णं मे भक्ष्याः सुपूर्ण
मसि सुपूर्णं मे भक्ष्याः सदसि सन्मे भक्ष्याः सर्वमसि सर्वं मे भक्ष्याः अक्षितिरसि मामेक्षेष्टा इत्य
थैनां पूर्णपात्रात्प्रतिदिशमुदकमुदुक्षन्नुदुक्षंती वाचयति प्राच्यां दिशि देवाऋत्विजो मा
र्जयन्तां दक्षिणस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्तां मु

५

दी च्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयंता मूर्ध्व्यां दिशियत्तः संवत्सरः प्रजाप
 तिर्मार्जयतां मार्जयंता मितिवाऽथास्या उत्तानमंजलिमधस्ताद्योऽस्य निधायऽऽत्म
 नश्च सव्यं पूर्णपात्रं निनयन्वाचयेन्माहं प्रजां परासिचंयानः सयावरी स्तन॥ समुदेवो
 निनयानि स्वंपाथोऽपपीथेति वेदतणान्यग्रे गृहीत्वाऽविधुन्वन्त्संततं स्तणन्त्सव्ये नगा
 र्पित्या दाहवनीयमेतितंतुंतन्वन्नजसो भानुमन्विहीति शेषं निधाय प्रत्यगुद्गाहवनी
 याद्देव स्थाय स्ताल्याः स्तुवेणादाय सर्वप्रायश्चित्तानि जुहुयात्स्वाहाकारं तैर्मन्त्रैर्न चैन्मन्त्रे
 पठितो यत्किंचाप्रेषितो यजेदन्यत्राप्येवं भूतो व्यक्त होमाभ्या धानोपस्तृणानि च॥ अ
 याश्वाग्नेस्य नमिषास्ती श्वसत्यमित्वमया असि॥ अया सावयसा हृतो या सन्हव्यमूहि
 षेयानो धोहि भेषजं स्वाहा॥ अतो देवा अवंतु न इति द्वाभ्यां व्याहृतिभिश्च भूः स्वाहा भुवः

सू. ५. १

१०

स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः स्वाहेति ऊत्वा संस्ठाजपे नोप स्थायतीर्थेन निष्क्रम्याऽनिय
मं ओं च मे स्वरश्च मे यशोपचतेनमश्च ॥ यत्ते न्यूनं तस्मै त उपयत्तेऽतिरिक्तं तस्मै तेनम इति
संस्ठाजप इति होतुः ॥ ११ ॥ अथ ब्रह्मणो होत्रा च मनय शोपवीत शौचानि नित्यः सर्वकर्म
णां दक्षिणतो ध्रुवाणां ब्रजतां वा बहिर्वेदियां दिशं ब्रजेयुः सैव तत्र प्राची चेष्टा स्वमंत्रा सुस्ठा
नाऽऽसनयोर्विकल्पस्तिष्ठद्भोमाश्च ये वषट्कारा आसीता न्यत्र समस्त पापं गुणोऽ
ग्रेणा हवनीयं परीत्य दक्षिणतः कुशेष्टपविरो ह हस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्यते ह ह
स्पतेय जंगोपायेत्युपविश्य जपेदेष ब्रह्मजपः सर्वयज्ञतंत्रेषु साग्नो यत्रोपवेशनमुपवि
ष्टमति सर्जयते ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामीति श्रुत्वा भूर्भुवः स्व ह हस्पति प्रस्तुत इति जपित्वा
प्रणयेत्यतिसृजेत्सर्वत्रयथा कर्मत्वादेशः प्रणवाद्युच्चैस्त्वर्ध्वा प्रणवादत ऊर्ध्वं वाग्य

१०

त आस्त आह विष्कृत उद्वा दना दामार्जनात्पशौ सोमे धर्मादिचाऽति प्रेषादिचाऽसु ब्रह्मण्या
 याः प्रातरनुवाकाद्यांतयामिद्धुरिवतोनुसवनमेळायाः स्तोत्रेष्वतिसर्जनाद्यावषट्का
 रादोदृचः पवमानेषु यच्च किंच मंत्रवद्भोत्रारोष आपत्तिश्च यत्र त्वग्निः प्रणीयतेऽपि स सो
 मेतदादितत्र वाग्यमनंदक्षिणतश्च ब्रजं जपत्याश्रः शिशान इति सूक्तं समाप्योपवेशमाद्यु
 क्तं नतु सौमिके प्रणयने ब्रह्मजपोऽन्यत्र विष्टष्टवागबहुभाषी यत्तमना विपर्यासेतरि
 ते मंत्रैकर्मणि वारव्याते वोपलक्ष्यवाजान्वाच्याकृतिं जुहुयादत्तश्चेद्भूरिति गार्हपत्ये यजुष्टो
 भुव इति दक्षिणे आग्नीध्रीये सोमेषु सामतः स्वरित्याहवनीये सर्वतो विज्ञाते वाभूभु
 वः स्वरित्याऽऽहवनीय एव प्राक्प्रयाजेभ्यो गारं बहिष्परिधिनिर्वृत्तं स्नुवदंडेनाभिनिदध्या
 न्मातपोमायज्ञस्तपन्मायज्ञपतिस्तपत् नमस्ते अस्त्वायते नमोरुद्रपरायते नमो यत्र नि

सू. ५३

३३

पीदसीत्यमुं माहिंसीरमुं माहिंसीरिति च प्रतिदिशमध्वर्युयजमानोऽपुनस्ताच्चेद्ब्रह्मयज
मानोऽक्षिणतो होतृपत्नीयजमानान्यश्वादाग्नीध्रयजमाना उत्तरतोऽथैनमनुप्रहरेदाहंय
तंददेनिर्ऋतेरुपस्थातंदेवेषु परिददामिविद्वान्॥ सुप्रजास्त्वं शतहिमामदंतं इह नो देवाम
यि शर्मय छते तितमभि जुहुयात्सहस्रशृंगो वृषभो जातवेदाः स्तोमपृष्ठो घृतवान्त्सु प्र
तीकः॥ मानो हिंसीद्विंसितो नेत्वा जहामि गोपोषंच नो वीरपोषंच यच्छ स्वाहेति॥ १२॥ प्रा
शिन्नमाद्रियमाणमीक्षते मित्रस्य त्वाचक्षुषा प्रतीक्ष इति देवस्य त्वासवितुः प्रसवे श्विनो
र्बाहुभ्यां रक्षो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामीति तदंजलिना प्रतिगृह्य पृथिव्या स्त्वानासौ सादया
म्यदित्या उपसृजति कुरोषु प्राग्दंडं निधायां गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामसंखादन्वाभ्नीया
दग्नेष्ठास्येन प्राश्नामि बृहस्पतेर्मुखेनेत्याचम्यान्वाचामेत्सत्येन त्वाभिजिघर्षिया अ

३३

प्वंतर्देवतास्ताइदंशमयंतु च क्षुः श्रोत्रं प्राणा न्मेमाहिंसीरितीदस्यत्वाजठरेदधामीति ना
 भिमालभेत प्रक्षाल्य प्राशिन्नहरणं त्रिरनेनाभ्यात्ममपोनिनयते मार्जयित्वास्मिन्ब्रह्मसा
 गं निदध्यात्यश्वात्कुरोषु यजमानभागमन्वाहार्यमवेक्षेत प्रजापतेर्भागोस्यूर्जस्वान्पय
 स्वा नक्षितिरसिमा मेक्षेष्टा अस्मिंश्चलोकेऽमुष्मिंश्च प्राणापा नौ मे पाहिकामाय त्वेत्यस्य
 शन्नवघ्रायां गुष्ठोपक निष्ठिकाभ्यां शिष्टं गृहीत्वा ब्रह्मभागे निदध्याद्ब्रह्मन्प्रस्थास्याम
 इति श्रुत्वा बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्टं बृहस्पतेयज्ञमज्जगुपः सयज्ञं पाहिसयज्ञप
 तिं पाहिसमां पाहि भू भुवः स्वर्ह बृहस्पतिप्रसूत इति जपित्वा प्रतिष्ठेति समिधमनुजानीयात्सं
 स्थिते जघन्य ऋत्विजां सर्वप्रायश्चित्तानि जुहुयात्तमितरे न्वालभेर नोतारं वैतयोर्नित्यहोमः
 सर्वे संस्थाजपे नोपतिष्ठंत उपतिष्ठते ॥ १३ ॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे पूर्वषट्के प्रथमोऽध्यायः ॥

सू. पृ. २

१२

॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ पौर्णमासेनेष्टिपशुसोमाउपदिष्टास्तैरमावास्यायांपौर्णमास्यांवायजे
 तराजन्यश्वाग्निहोत्रं जुहुयात्तपस्विने ब्राह्मणायेतरंकालं सक्तमुपहरेदतसत्यशीलः
 सोममुत्सदा जुहुयाद्ब्रूषु बहूनामनुदेशं आनंतर्ययोगो द्वे द्वेतुयाज्यानुवाक्ये अदृष्टा
 देशे नित्ये अग्न्याधेयं कृत्तिकासुरोहिण्यां मृगशिरसि फल्गुनीषु विशाखयो रूततरयोः प्रो
 ष्पदयो रेतेषां कस्मिंश्चिद्दसंते पर्वणि ब्राह्मण आदधीत ग्रीष्मवर्षा शरत्सु क्षत्रिय वैश्यो
 पक्रुष्या यस्मिन् कस्मिंश्चिद्दतावा दधीत सोमेन यक्ष्यमाणो न तुंष्टिच्छेन्न न क्षत्रमश्वत्थाच्छ
 मी गर्भादिरणी आहरेदनपेक्ष्यमाणो यो अश्वत्थः शमी गृष्म आरुरो हत्वे स चा॥ तं त्वाहरामि ब्र
 ह्मणा यज्ञियैः केतुभिः सहेति पूर्णाहुत्यंतमग्न्याधेयं यदि त्विष्टयस्तनुयुः प्रथमायामग्नि
 रग्निः पवमानोऽग्न आयं षिपवसेऽग्ने पवस्व स्वपाः सहव्यवाळमर्त्योऽग्निर्होता पुरोहित इति

१२

स्विष्टकृतः संयाज्ये इत्युक्ते सौ विष्टकृती प्रतीया त्सर्वत्र देवताऽऽगमे नित्यानामप्योऽयाः
 स्विष्टकृतमंतराज्यभागौ च तास्तत्कृता न एष समानजातिधर्मो द्वितीयस्यां वृधन्वंतावग्निः
 पावकोऽग्निः शुचिः सनः पावकदीदिवो ग्ने पावकरोचिषा ॥ अग्निः शुचिब्रततम उदग्ने शु
 चयस्तव साक्षान्विश्वा असियुजो ग्निमीळे पुरोहितमिति संयाज्ये तृतीयस्यां सामिधेन्या
 वावपते प्रागुपोत्तमायाः पृथुपाजा अमर्त्य इति द्वे धाय्ये इत्युक्ते एते प्रतीया त्पुष्टिमंता व
 ग्नि नारायिमश्नवद्भयस्फानो अमी वहेत्यग्नी षोमाविंदाग्नी विष्णुरिति वैकल्पिकान्य
 दितिरुतुत्वामदिते महिम्ही मूषुमातरं सुव्रतानां मृतस्य पत्नी मवसे ऊवेम ॥ तु विक्षत्रामजरं
 ती मुरूची सुशमणिमदितिं सुप्रणीतिं ॥ प्रेङ्गो अग्न इमो अग्न इति संयाज्ये विराजा वित्युक्ते
 एते प्रतीयादिति तिस्र आद्योत्तमे वैवस्यातामाद्यावा तथा सतितस्यामेव धाय्ये विराजा वि

तिमात्रे विकारे वैराजतं त्रेति प्रतीया दाधानाद्वाहारा नमजस्ना अत्यंतं तु गत श्रियः ॥ १ ॥ उत्सर्गे
 पराह्णे गार्हपत्यं प्रज्वल्य दक्षिणाग्निमा नीय विडुलादित्तवतौ वैक यो नय इत्ये कै ध्रियमा
 णं वा प्रज्वल्य रणिमंतं वामथित्वा गार्हपत्यादाहवनीयं ज्वलंतमुद्धरे देवं त्वा देवेभ्यः श्रिया
 उद्धरामीत्युद्धरे दुध्रियमाण उद्धरपाप्मनो मायुदविद्वान्यच्च विद्वान्श्चकार ॥ अक्लायदेनः क
 तमस्ति किं चित्सर्वस्मान्मोद्धृतः पाहितस्मादिति प्रणयेद नृताकुतिममृतायां जुहोम्यग्निं
 एथिव्याममृतस्य योनौ ॥ तयानंतं काममहं जयानि प्रजापतिः प्रथमो यं जिगायाः ग्नावग्निः
 स्वाहेति निदध्या दादित्यमप्तिमुखं एवं प्रातर्व्युष्टायां तमेवाप्तिमुखो रात्र्या यदेन इति तु प्रण
 येदत ऊर्ध्वमाहिताग्निर्व्रतचार्या होमादनुदितहोमी चोदयादस्तमिते होमो नित्यमाचमनमृतस
 त्याभ्यां त्वापर्युक्षामीति जपित्वा पर्युक्षे त्रिस्त्रिरेकैकं पुनः पुनरुदकमादायां नंतर्ये विक

लोदक्षिणं त्वेव प्रथमं विज्ञायते पिता वा एषो ग्रीनां यदक्षिणः पुत्रो गार्हपत्यः पौत्र आहव
 नीयस्तस्मादेवं पर्युक्षेद्गार्हपत्यादविच्छिन्नामुदकधारां हरेत्तंतुं तन्वन्नजसो भानुमन्वि
 हीत्याहवनीयात्पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्योदगंगारानपो हेत्सु कृतकृतस्तु कृतं करिष्य
 थेति तेष्वग्निहोत्रमधि श्रयेदधि श्रितमध्यधि श्रितमधि श्रितं हि ३ इ इति ॥ इच्छायास्पदं
 घृतवच्चराचरं जातवेदो हविरिदं जुषस्व ॥ ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपास्तेषां सप्तानां मयि पु
 ष्टिरस्त्विति वानरध्यधि श्रयेदधि श्रयेदित्येके ॥ २ ॥ पयसानि त्यहो मोयवाग्दरोद नोदधि
 सर्पिर्ग्रामिकामाऽन्नाद्यकामेन्द्रियकाम तेजस्कामानां मधि श्रितमवज्वलयेदनधि श्रयंदध्य
 ग्निष्टेते जोमाहाष ३ रिति स्तुवेण प्रतिषिञ्च्यन्नवाशांतिरस्य मृतमसीति तयोरव्यति
 चारः पुनर्ज्वलता परिहरेत्त्रिरंतरितं रक्षोंतरिता अपरातय इति समुदंतं कर्षन्निबोदगुहा

सयेदिवेत्वांतरिक्षायत्वा एथि व्येत्वेति निदधत्सु ऊत कृतसु सु ऊत मकार्षे ह्यंगारा नति
 सज्य स्तुक् स्तुवं प्रतितपेत्प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो निष्टतरक्षो निष्टता अरातय इ
 त्युत्तरतः स्ताल्याः स्तुच मासा द्यो मुन्नयानीत्यतिसर्जयीता हिताग्निराचम्यापरेणवे
 दिमतिव्रज्यदक्षिणत उपविश्येत च्छुत्वो मुन्नयेत्यतिसृजेदतिसृष्टो ह्यरि ऋषुव इळा
 स्वरिळा वृध इळेति स्तुव पूर मुन्नयेदग्रियमग्रियं पूर्णतमं यो नु ज्येष्ठमद्भि मिछेत्पु
 त्राणां यो स्य पुत्रः प्रियः स्यात्तं प्रति पूर्णमुन्नयेत्काली मभिमन्य समिधं स्तुचं चाः
 ध्यधिगार्हपत्यं हत्वा प्राणसंमिता माहवनीयसमीपे कुशेष पसाद्य जान्वा च्यं समिध
 माधाय विद्युदसि विद्यमे पाप्मानमग्नौ श्रद्धेत्यप उपस्थस्य प्रदीप्तां ह्यंगुलमात्रेभि
 जु ऊयाङ् भुवः स्वरो ३ मग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति पूर्वाभा ऊतिं ऊत्वा कुशेषु सा
 समिधमादध्या इजतां त्वाग्निज्योतिषं रात्रिमिष्टका मुपदधे स्वाहेति ३

दधित्वा गार्हपत्यमवेक्षेत पशून्मेयच्छेत्त्यथोत्तरां त्वह्नीं त्वयसी मसं स्पृष्टां प्रागुदगुत्तर
 रतो वा प्रजापतिं मनसा ध्याया त्वह्नीं होमेषु सर्वत्र भूयिष्ठं स्तुचि शिष्टुः त्रिरनु प्रकंप्या
 वमज्यं कुशमूलेषु निमार्ष्टि पशुभ्यस्त्वेति तेषां दक्षिणा तउत्ताना अंगुलीः करोति प्रा
 चीना वीती त्वह्नीं स्वधा पितृभ्य इति वा पोवनि नीयं वृष्टिरसि वृश्चमे पाप्मानं मपुश्च दे
 त्यप उपस्पृश्या हिताग्निरनुमंत्रयेता धानमुत्कातेन ऋषिणा तेन ब्रह्मणा तया दे
 वतया गिरस्व दुवासी देति समिधं ता अस्य स्तददोहस इति पूर्वा मा ऊतिमुपोत्था योत्त
 रां कां क्षेते क्षमाणो भू भुवः स्वः सु प्रजाः प्रजाभिः स्यां सुवीरो वीरैः सुपोषः पोषैरा
 ग्नेयीभिश्चाग्निं प्रायं षिपवस इति तिष्ठ सिः ॥ ३॥ संवत्सरे संवत्सरे यवाग्वापयसावा
 स्वयं पर्वणि जुहुयाद त्विजामेक इतरं कालं मंते वासी वा स्पृष्टो रक् मुदङ्गुः वृत्त्यक्ष

सू. पू. २

१५

येदपरयोर्वाहुत्वायुषेत्वाप्राश्नामीतिप्रथममन्नाद्यायत्वेत्युत्तरं तूष्णीं समिधमाधाया
ग्नयेग्रहपतयेस्वाहेतिगार्हपत्येनित्योत्तरात्तूष्णीं समिधमाधायाग्नयेसंवेशपतयेस्वा
हेतिदक्षिणेग्नयेन्नादायान्नपतयेस्वाहेतिवानित्योत्तराभक्षयित्वाऽभ्यात्ममपः स्नुचा
निनयतेत्रिः सर्पदेवजनेभ्यः स्वाहेत्यथैनांकुरौः प्रक्षाल्य चतस्रः पूर्णाः प्रागुदीच्योर्नि
नयेदृतुभ्यः स्वाहादिग्भ्यः स्वाहा सप्तऋषिभ्यः स्वाहेतरजनेभ्यः स्वाहेतिपंचमीकुरादेशो
दृष्टिव्याममृतं जुहोम्यग्नयेवैश्वानरायस्वाहेतिषष्ठी पश्वाङ्गार्हपत्यस्य प्राणममृतं जुहो
म्यमृतं प्राणे जुहोमिस्वाहेतिप्रताप्यांतर्वेदिनिदध्यात्परिकर्मिणेवाप्रयच्छेदग्रेणा
हवनीयंपरीत्य समिध आदध्यातिस्त्रस्तिस्त्रउदञ्चुरवस्तिष्ठन्प्रथमांसमंत्रामाहव
नीयेदीदिहीतिगार्हपत्येदीदायेतिदक्षिणेदीदिदायेत्युक्तंपर्युक्षणं ताभ्यांपरिसम्हने

१५

पूर्वतुपर्युक्षणा देवं प्रातरुपोदयं व्युषित उदिते वा सत्यक्रुताभ्यां त्वेति पर्युक्षणं मोमुनेष्या
 मीत्यतिसर्जनं हरिणी त्वास्सूर्यज्योतिषमहरिष्कामुपदधे स्वाहेतिसमिदाधानं भूभुवः स्व
 रोऽमृत्सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति होम उन्मार्जनं च ॥ ४ ॥ प्रवत्स्य नग्नी न्यज्वल्या चम्या
 तिक्रम्योपतिष्ठत आहवनीयं शंस्य पश्चन्मेपाहीति गार्हपत्यं नर्यप्रजां मेपाहीति दक्षिण
 मथर्वपितुं मेपाहीति गार्हपत्याहवनीया वीक्षेते मान्मे मित्रावरुणौ गृहानोपायतं युवं ॥
 आविनष्टान विहृता नृषे नानभिरक्षत्बस्माकं पुनरायनादित्यथेतं प्रत्येत्य प्रदक्षिणं
 परियन्नाहवनीयमुपतिष्ठते ॥ मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे ॥ तत्वं
 बिभृहि पुनरा ममैतोस्तवाहं नाम बिभृराण्यग्न इति प्रव्रजे दनपेक्षमाणो मा प्रगामेति स्तु
 त्तं जपन् नारादग्निभ्यो वाचं विस्तजेत सदा सुगः पितु मां अस्तु पंथा इति पंथानमवरुह्या ॥ ५

सू. ५. २

१६

16

नुपस्थिताग्निश्चैत्रवासमापद्येतेहैवसंतत्रसंतंत्वाग्नेहृदावाचामनसावाविषमि॥ तिरो
मासंतंमाप्रहासीर्ज्येतिषात्वावैश्चानरेणोपतिष्ठतइतिप्रतिदिशमग्नीनुपस्थायापि
पंथामगन्महीतिप्रत्येत्यसमित्पाणिर्वाग्यतोग्नीन्ज्वलतःश्रुत्वाऽभिक्रम्याहवनीय
मीक्षेतविश्वदानीमाभरंतोनातुरेणमनसा॥ अग्नेमातेप्रतिवेशारिषाम॥ नमस्ते
अस्तुमील्लुषेनमस्तउपसद्ने॥ अग्नेशुंभस्वतन्वःसंमारय्यासृजेत्यग्निषुसमिधउप
निधायहवनीयमुपतिष्ठते॥ ममनामतवचजातवेदोवाससीइवविवसानोचरावः॥ तेवि
भ्रवोदक्षसेजीवसेचयथायथंनौतन्यौजातवेदइतिततःसमिधोभ्यादध्यादाहवनी
ये॥ अगन्मविश्ववेदसमस्मभ्यंबसुवित्तमं॥ अग्नेसमन्नाळमिद्युम्नमभिसहआ
यच्छस्वस्वाहेतिगार्हपत्येयमग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यःप्रजायावसुवित्तमः॥ अग्नेगृह

१६

पतेभिद्युन्नमभिसहआयछस्वस्वाहेतिदक्षिणेयमग्निःपुरीष्योरयिमान्पुष्टिवर्धनः॥
 अग्नेपुरीष्याभिद्युन्नमभिसहआयछस्वस्वाहेतिगार्हपत्याहवनीयावीक्षेतेमानेमि
 त्रावरुणौगृहानुज्जगुपतंसुवं॥अविनष्टानविहतान्मेषेनानभ्यराक्षीदास्माकंपुनरा
 यनादितियथेतंप्रत्येत्यप्रोष्यभ्रयोदशरात्रोच्चतुर्गृहीतमाज्यंजुहुयान्मनोज्यो
 तिर्जुषतामाज्यंमेविच्छिन्नंयज्ञंसमिमंदधातु॥यादृष्टाउषसोयाअनिष्टास्ताःसंतनो
 मिहविषाघतेनस्वाहेत्यग्निहोत्राहोमेचप्रतिहोममेकेपरिसमुत्थोदग्विहाराउपविश्यभ्र
 भुवःस्वरितिवाचंविष्टजेतगृहानीक्षेताप्यनाहिताग्निर्गृहामाबिभीतोपवःस्वस्त्येवोऽस्मा
 सुचप्रजायध्वंमाचवोगोपतीरिषदितिप्रपद्येतगृहानहंसुमनसःप्रपद्येवीरघ्नोवीरवतः
 सुवीरान्॥इरांवहतोद्यतमुक्षमाणास्तेषहंसुमनाःसंविशानीतिशिवंशग्मंशंयोःशंयोरिति

सू. ४.२

१७

17

त्रिरनु वीक्षमाणो विदितमप्यलीकं न तदहं शपिये युर्विज्ञायतेऽभयं वोऽभयं मे स्त्वित्ये
 वोपतिष्ठेत प्रवसन्प्रत्येत्याहरहर्वेति ॥ ५ ॥ अमा वास्यायामपराह्णे पिंडवित्यजोद
 क्षिणाग्नेरेकोल्लुभकं प्राग्दक्षिणाप्रणयेद्यैरूपाणि प्रतिमुंचमाना असुराः संतः स्वधया
 चरन्ति ॥ परापुरो निपुरोये भरंत्यग्निष्ठा ल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादिति सर्वकर्माणि तां दिश
 सुपसमाधायो भौपरिस्तीर्य दक्षिणाग्नेः प्रागुदक्प्रत्यगुदगैव कैकशः पात्राणि सादये
 च रुक्मालिभ्रूयस्फेया लूखलमुसलं ध्रुवध्रुवकृष्णाजिनसकृदाच्छिन्ने ध्रुमे क्षणक
 मंडलून् दक्षिणतो ग्निष्मरुत्थचरुक्माली ब्रीहीणां पूर्णा निमज्जेत्परिसन्नान्निद
 ध्यात्कृष्णाजिन उलूखलं कृत्वेतरान्यत्न्यवहन्यादविवेचमवहता न्सकृत्प्रक्षाल्य
 दक्षिणाग्नौ श्रपयेदवागिति प्रणीता त्स्फेय नले खा मुल्लिखेदपहता असुरारक्षांसि

१७

वेदिषद् इतितामभ्युक्ष्य सकृदाच्छिन्नैरवस्तीर्या सादयेदग्निघार्य स्थालीपाकमाज्यंस
पिरिनुत्सृतं नवनीतं वोत्सृतं ध्रुवायामाज्यं कृत्वा दक्षिणत आंजनाभ्यंजनकशिष्टप
बर्हणानि प्राचीनावीतीधममुपसमाधाय मेक्षणे नादायावदानसंपदा जुहुयात् सोमाय पि
तमते स्वधानमोऽग्नये कव्यवाहनाय स्वधानम इति स्वाहाकारेण वाग्निं पूर्वयज्ञोपवीती
मेक्षणमनु प्रहृत्य प्राचीनावीतीलेखां त्रिरुदके नोपनयेच्छुंधंतां पितरः शुंधंतां पिताम
हाः शुंधंतां प्रपितामहा इति तस्यां पिंडान्निष्टणीयात् पराचीनपाणिः पित्रे पितामहाय प्र
पितामहायै तत्तेऽसौ ये च त्वामत्रान्वितितस्मै तस्मै येषां प्रेताः स्युरिति गाणगारिः प्रत्यक्ष
मितरानर्चयेत्तदर्थं त्वात्सर्वेभ्य एव निष्टणीयादिति तोल्वलिः क्रियागुणत्वादपि जीवांत
आत्रिभ्यः प्रेतेभ्य एव निष्टणीयादिति गौतमः क्रियात्यर्थकारितोपायविशेषो जीवम

सू. ६. २

१८

१८

१८

तानां नपरेभ्यो नधिकारान्नप्रत्यक्षं नजीवेभ्यो निष्टणीया न्नजीवांतर्हितेभ्यो जु
 ऊयाज्जीवेभ्यः सर्वद्रुतंसर्वजीविनो नामान्यविद्वांस्ततपितामहप्रपितामहेति॥६॥
 निष्टताननुमंत्रयेतात्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमिति सव्यावृद्धा
 वृत्ययथाशक्त्यप्राणं नासित्वाः क्षिपयद्वित्यामी मदंतपितरोयथाभागमावृषायीषते
 तिचरोः प्राणमक्षं मक्षयेन्नित्यं निनयनमसावभ्यं क्ष्वासावं क्ष्वेति पिंडेष्वभ्यंजनांऽजने
 वासोद्द्याद्दशमूर्णास्तुकांवापंचाशद्वर्षतायाऊर्ध्वस्वल्लोमैतद्दः पितरोवासोमानोतो न्य
 त्पितरोयुग्ध्वमित्यथै नानुपतिष्ठेत नमोवः पितर इषे नमोवः पितर ऊर्जे नमोवः पि
 तरः श्रुष्माय नमोवः पितरोघोराय नमोवः पितरोजीवाय नमोवः पितरोरसाय॥स्व
 धावः पितरो नमोवः पितरो नम एतायुष्माकं पितर इमा अस्माकं जीवावोजीवांत इह

संतः स्याम॥ मनो न्वाहु वामह इति च तिसृत्तिरथै नान्प्रवाहयेत्परं तनपितरः सोम्या
सो गंभीरेभिः पथिभिः पूर्वणेभिः॥ दत्वायास्मभ्यं द्विणे हप्तं द्रव्यं च नः सर्ववीरं नि
यच्छतेत्यग्निं प्रत्येयादग्ने तमद्याश्च नस्तोमैरिति गाहपत्यं यदंतरिक्षं पृथिवीमुत द्यां
यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम॥ अग्निं मृतस्मादेन सो गाहपत्यः प्रमुचतु करोतु मामने न सं॥
वीरं मे दत्तपितर इति पिंडानां मध्यमं पत्नी प्राशये दाधत्तपितरोगर्भं कुमारं पुष्करस्वर्जं॥
यथायमरपा असदित्यस्वितरावतिप्रणीते वायस्य वागंतुरं न काम्या भावः सप्राश्नीया
न्महारोगेण वाऽभितप्तः प्राश्नीयादन्यतरांगतिं गच्छत्येवमनाहिताग्निर्नित्येऽपयित्वाऽति
प्रणीय जुहुयाद्विवत्पात्राणामुत्सर्गस्तृणं द्वितीयमुद्रित्के॥ ७॥ दर्शपूर्णमासावारपूय
मानो न्वारं भणीयाभिग्ना विष्णुसरस्वती सरस्वान् अग्निर्भगी॥ अग्ना विष्णुसृजोषसे मावर्द्धतु

स्क.प.२

३२

19

वांगिरः॥ द्युमेवा जैभिरागतं॥ अग्नाविष्णुमहिधामप्रियं वा वीथोद्युतस्य गुह्याजुषाणा॥
 दमेदमे सुष्टिर्वा मिया नाप्रतिवां जिक्वा घृतमुच्चरंयत्॥ पावकानः सरस्वती पावीरवी
 कन्याचित्रायुः पीपिवां संसरस्वतो दिव्यं सुपुणं वायुसं बृहंत मासवं सवितुर्यथा सनोराधां
 स्याभरेत्याधाना द्यद्या मयावीयदिवार्था व्यथेरन्नुनराधेय इष्टिस्तस्यां प्रयाजाजुया
 जान्विभक्तिभिर्यजेत्समिधः समिधो ग्ने ग्न आज्यस्य व्यंतु॥ तन्नूनपादग्निमग्न
 आज्यस्य वै त्विच्छो अग्निना ग्न आज्यस्य व्यंतु॥ बहिरग्निरग्न आज्यस्य वेत्विति
 समिधाग्निं दुवस्यते ह्येषु ब्रवाणित इत्याग्नेया वाज्यमागौ बुद्धिमदिं दुमंता वित्याच
 क्षतेतथानुवृत्तिरित्याच नित्यं पूर्वमनुब्राह्मणिनोऽग्नायुषिपवस इत्युत्तरं नित्य
 स्तत्तरेहविः शब्द आग्नेयं हविरधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्याभिष्टे अद्यगार्भिर्गृणंत एभिर्नो

३२

अर्कैरग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरितिसंयाज्येदेवंबर्हिर्गनेर्वसुवनेवसुधेयस्यवेतु॥ देवोनराशंसो
 ग्नौवसुवनेवसुधेयस्यवेत्विति॥ ८॥ आग्रयणं ब्रीहिर्यामाकयवानांसस्यं नाशनीयादग्निहो
 त्रम ऊत्वाय दावर्षस्यत्तस्यादथाग्रयणेनयजेतापिहिदेवा आ ऊत्तप्तो न्ननं वर्षस्याः॥ ९॥
 यणेनहियजतइत्यग्निहोत्रीवैनानादयित्वा तस्याः पयसा जुहुयादपिवा क्रियायवेष्टि
 षिस्तुराशः सर्वेषांचैकेर्यामाकेष्ट्यासौम्यश्वरुः सोमयास्तेमयोभुवोयाते धामानि दि
 वियाष्टिव्यामित्यवांतरेळाया नित्यं जपमुक्त्वा सव्ये पाणौ कृत्वैतरेणाभिष्टोत्प्रजा
 पतयेत्वाग्रहं गृह्णामिमह्यं श्रियेमह्यं यशसेमह्यं मुन्नाद्याय॥ सदान्नः श्रेयः समने
 ष्टदेवास्त्वया वसेन समशी महित्वा॥ स नो मयो भूः पितवा विशो ह शं नो भवद्विपदेशं चतुष्प
 द इति प्राश्याचम्यनामि मालभेताः मोसि प्राणत दृ तं ब्रवीम्यमासि सर्वानसि प्रविष्टः॥ समेजु

सू. ५. २

२०

20

रां रोगमपनुद्यशरीरादमामएधिमा मृथ्या मइंद्रेत्येतेन भक्षिणो भक्षान्तस्वन्ननव भोजने
 थव्रीहियवानां धाय्येविराजो वग्नी दाविंदाग्नी वा विश्वेदेवाः सामोयदितत्र श्यामा को द्यावा
 दृथिवी आघ्राये अग्निमिंधुते सुकर्माणः सुरुचो देवयंतो विश्वेदेवा सुआगतयेके च ज्मामुहि
 नो अहिमाया मही द्यौः दृथिवी च नः प्रपूर्वजे पितरानव्यसी क्षिरिति ॥ २ ॥ अथ का म्या आयु
 क्षामे ह्यं जी वातु मंतो वानो अग्ने सुचेतु नो त्वं सोम महेश गमित्यग्निरायुष्मा निंदस्त्राता ॥
 युष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः ॥ पुनस्ते प्राण आयातु पराय क्षमं सुवामिते ॥ आयुर्ह
 अग्ने हविषा जुषाणो घृतप्रतीको घृतयो निरेधि ॥ घृतं पीत्वामधु चारु गव्यं पिते व पुत्र
 मुभिरक्षतादिमं ॥ त्रातार मिंद्रमवितार मिंद्रमाते अस्यां सह साव न्यरिष्टौ पाहि नो अग्ने
 पायुभिरजस्रै रग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मानिति संयाज्ये स्वस्त्ययन्यारक्षितवंतो वग्ने

२०

रक्षा णो अहसस्त्वं नः सोम विश्व त इत्यग्निः स्वस्तिमा न्त्स्वस्तिनो दिवो अग्ने पृथिव्या
 आरे अस्मदमति मारे अह इति पूर्वयोक्ते संयाज्ये पुत्र कामे स्यामग्निः पुत्रीयस्मै त्वं सु
 कृते जात वेदो यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानो ग्निस्तु विश्वस्तममिति द्वे संयाज्ये आ
 ग्नेय्या उत्तरे नित्ये मध्वन्वितस्तुभ्यंता अंगिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने तवोतीतिका
 माय वै मध्या उत्तरे विन इन्द्र मधो जहि मगोन क्षीमः कुचरो गिरिष्ठाः सघुत्तिभिर्दस च्युति
 प्रच्युतिं जघन च्युतिं ॥ प्रना काफान आभर ॥ प्रयपूर्यान्निव सक्थ्यो विन इन्द्र मधो जहि
 चनीरवुदद्यथा सर्पमभिनः सुष्टुतिं नयेती द्रायदात्रे पुनर्दात्रे वा यानि नो धनानि क्रुद्धा
 जिना सिमन्नुना ॥ इन्द्रानुविद्धिनस्तान्यनेन हविषा पुनः ॥ पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु
 धनानि शक्रो धनीः सुराधाः ॥ अस्मद्भू कृणुतां याचितो मनः श्रुष्टी न इन्द्रो हविषाम्

सू. २

२१

धातीत्याशा नामाशापालेभ्योवाशा नामाशापालेभ्यश्चतुर्भ्योऽमृतेभ्यः॥ इदं
भूतस्याध्यक्षेभ्योविधेमहविषावयं॥ विश्वा आशामधुना संसृजाम्यनमीवा
प्राप ओषधयः संतु सर्वाः॥ अयं यजमानो मधो व्यस्यत्वगृभीताः पशवः संतु
सर्व इति लोकेष्टिः पृथिव्यंतरिक्षं द्यौरिति देवताः पृथिवी मातरं मही मंतरिक्षमुपभु
वे॥ बृहती मृतये दिवं॥ विश्वं बिभर्ति पृथिव्यंतरिक्षं विषप्रथे॥ उहेद्योर्बृहती पर्यः॥
वर्म मे पृथिवी मध्यंतरिक्षं स्वस्तये॥ द्यौर्मेशर्म महिश्च वदति तिस्रस्त्रयाणां प्रथ
मे प्रथमस्योत्तरे मध्यमस्योत्तमा प्रथमा चोत्तमस्य॥ १०॥ मित्रविंदा महावैराज्य
ग्निः सोमो वरुणो मित्रइंद्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टेत्येकप्रदानाः॥ २१
अग्निः सोमो वरुणो मित्रइंद्रो बृहस्पतिः सवितायः सहस्री॥ पूषा नोगोभिरव

२१

सासरस्वती त्वष्टारूपेण समनक्तु यज्ञं ॥ प्रतिलोममादिश्य यजेद्ये ३ यजामहे त्वष्टा
 रं सरस्वतीं पूषणं सवितारं बृहस्पतिं मिन्द्रं मित्रं वरुणं सोममग्निं ॥ त्वष्टारूपाणि दधती सरस्व
 ती भगं पूषा सविता नो ददातु ॥ बृहस्पतिर्ददद्दिन्द्रः सहस्रं मित्रो ददाता वरुणः सोमो अग्निरि
 त्यष्टौ वैराजतं त्रास्ता सामाद्याः षळे कहविषः स्नुषाश्च श्रुरी ययाभि चरन्यजेतेन्द्रः सूर्योऽअ
 तरद्भजांसि स्नुषा सपत्नाश्च श्रुरोहमस्मि ॥ अहं शत्रून् जयामि जह्मिषाणो हं वाजं जयामि वाज
 सातो ॥ इन्द्रः सूरः प्रथमो विश्वकर्मामरुत्वा ॥ अस्तु गुणवान्त्स जातैः ॥ मम स्नुषाश्च श्रु
 रस्य प्रशिष्टौ सपत्ना वाचं मनस उपोसतां ॥ जुष्टो दमना अग्ने शर्द्धमहते सो भगाये
 तिसंयाज्ये विमता नासं मत्यर्थे संज्ञान्यग्निर्वसुमान्त्सो मोरुदवानिन्द्रो मरुत्वान् च
 रुण आदित्यवानित्येकप्रदानाः ॥ अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सो मोरुदैरभि

सू. ६. २

२२

रक्षतु त्मना ॥ इन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुथा कृणोत्वदित्यै नो विरुणः शर्मयंसत् ॥ समग्निर्वसु
 मिर्नो अय्यात्संसोमो रुद्रियाभिस्तनूभिः ॥ समिन्द्रो रातहव्यो मरुद्भिः समादित्यैर्वरु
 णो विश्ववेदा इत्येन्द्रा मारुती भेदकामा मरुतो यस्य हि क्षये प्रशङ्का यि मारुता यस्य भा
 नव इत्येन्द्रो मरुच्य मारुत्या यजेन्मारुती मरुच्येन्द्रा यजेदिन्द्रं पूर्वनिगमेषु मरुतो
 वेन्द्रं वा प्रदानाद्दुर्ध्वं मरुतः प्रकृत्या संपत्तिकामाः संज्ञानी चैन्द्रा बार्हस्पत्यां प्रधृष्य मा
 णा आन इन्द्रा बृहस्पती अस्मे इन्द्रा बृहस्पती इति यद्यपी द्राय चोदयेयुः ॥ ११ ॥ पवित्रे
 ष्यामुपा मिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनं ॥ अन्यं ते अस्मत्तपंतु हेतयः पावको अस्म
 भ्यं शिवो भव ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे ॥ अन्यं ते अस्मत्तपंतु हे
 तयः पावको अस्मभ्यं शिवो भवेति पावकवत्यो धाय्ये पावकवंता वाज्यभागो वग्नी

२२

रक्षांसिसेधतियोधारयापावकयेत्यचोयाज्येयतेपवित्रमर्चिष्याकलरोषुधावतीति
 पवित्रइत्येतेऽग्निःपवमानःसरस्वतीप्रियाअग्निःपावकःसवितासत्यप्रसवोऽग्निः
 शुचिर्वायुर्नियुत्वा नग्निं व्रतपतिर्दधिकावाग्निर्वैश्वानरोविष्णुःशिपिविष्टं तनःप्रि
 याप्रियास्विमाजुक्कानायुष्मदानमोक्षिर्वायुरग्रेगायज्ञप्रीर्वयोशुक्रोअयामितेदधि
 काव्योअकारिषमादधिकाःशवसापंचकृष्टीर्जुष्टोदमूनाअग्नेशर्द्धमहतेसौभगा
 येतिसंयाज्येसैषासंवत्सरमतिप्रवसतःशुद्धिकामोवातदेषाभियज्ञगाथागीयते॥
 वैश्वानरीव्रातपतीपवित्रेष्टितथैवच॥ ऋतावृतौप्रयुंजानःपुनातिदशपौरुषमिति॥
 ॥१२॥ वर्षकामेष्टिःकारीरीतस्यांप्रतित्यंचारुमध्वरमीळेअग्निंस्ववसंनमोभिरि
 तिधाय्येयाःकाश्चवर्षकामेष्ट्योऽप्सुमंतावपूवग्नेसधिष्टवाऽप्सुमेसोमोअब्रवी

सू. २

२३

दित्यग्निर्धामच्छन्मरुतः सूर्यस्तिस्त्रश्वपिंङ्ग उत्तरा हिरण्यकेशोरजसो विसार इति द्वे त्वं
 त्याचिदच्युता धाम नो विश्वं सुव नमधि श्रितमिति वा वाश्रेव विद्युन्मिमातिपर्वतश्चि
 न्महि वृद्धो विभायसृजंतिर श्मिमोजसावहिष्ठेभिर्विहरन्त्यासितंतु मुदीरयथा मरुतः
 समुद्रतः प्रवो मरुतस्तविष्ठा उदन्यव आयं नरः सुदानवो ददाश्रुषे विद्युन्महसो नरो अरम
 दिद्यवः कृष्णं नित्या नं हरयः सुपणानियु त्वंतो ग्रामजितो यथानरोऽग्ने बाधस्व विमधो
 वि दुर्गहायं त्वा देवापिः शुश्रुचानो अग्न इति संयाज्ये ऋचो नूच्य जुभिरेके यजंति
 संस्थितायां सर्वादिश उपतिष्ठेतां च्छावदतव संगी भिराभिरिति च तसृभिः प्रत्यचं
 सूक्ते न सूक्ते न वा ॥ १३ ॥ अत ऊर्ध्वमिष्टयनानि सांवत्सरिकाणि तेषां फाल्गुन्यां
 पौर्णमास्यां चैत्र्यां वा प्रयोगस्तुरायणमग्नि रिंद्रो विश्वे देवा इति पृथगिष्टयो नु सव

२३

नमहरहरे का वा त्रिहविर्दक्षायणयज्ञे द्वौ षोणमास्यो द्वे अमावास्ये यजेत नित्ये ध्वेयथा
 संनयतो मावास्या या मुत्तरयोरै द्वौ षोणमास्यां द्वितीयं मैत्रावरुणममावास्याया मा
 नो मित्रावरुणाय द्वं हि षं नातिविधे सुदान इति प्राजापत्य इच्छादधः प्रजापतेन त्वदे
 तान्यन्यस्तवे मे लोकाः प्रदिशेदिशश्च परावतो निवत उद्धतश्च ॥ प्रजापते विश्व
 सृज्जीवधन्य इदं नो देव प्रतिहर्षहव्यमिति द्यावापृथिव्योरयनं षोणमासेनामावा
 स्यादामावास्येना षोणमासादसमान्नाता स्वर्थात्तत्र विकारोऽध्वर्युर्वयिथास्मरे
 द्वैराजं त्वग्निमंथने धाय्ये त्वे वै कै देवतलक्षणाया ज्यानुवाक्या गायत्र्या वती हूतव
 त्युपोत्तवती पुरस्ताल्लक्षणा नुवाक्या त्रिष्टुब्धती वीतवती जुष्टवत्युपरिष्ठा ल्लक्षणा
 या ज्याऽपि वान्यस्य छंदसो न तु या ज्या क्रसीयसी नो ह्यिदं ब्रह्मती क्षामनष्ट हत

सू.प्र.२

२४

दग्धवती स्तुवर्जयेद्यत्तेतुदैवतेतथैवलक्षणमपिवाव्यक्तेनधिगच्छन्तसर्वशोन
धिगमन्नाग्नेयीभ्यांव्याहृतिभिर्वादेवतामादिश्यप्रणुयाद्यजेच्चनन्माभ्यांवेम
माष्टणुधीहवंयंत्वागीभिर्हवामहे॥ एदं बर्हिर्निषीदनः॥ स्तीर्णं बर्हिरानुषगासदेतड
पेळानादूहनोऽद्यगच्छ॥ अहेळतामनसेदं जुषस्ववीहिहव्यंप्रयतमाऊतंमइतिन
म्रेऽग्नेय्यावनिरुक्ते॥ १४॥ चातुर्मास्यानिप्रयोक्ष्यमाणः पूर्वद्युर्वैश्वानरपार्जन्या
वैश्वानरोऽजीजनदग्निर्नोनिव्यसीमतिं॥ क्षमयावृधानञ्जसा॥ एष्टोदिविष्ट
ष्टोऽग्निः पृथिव्यांपूर्जन्यायुप्रगायतप्रवातावांतिपतयंतिविद्युतइत्यग्न्याधे
यप्रभृत्यातउपांशुहविषः सौमिक्यः प्रायश्चित्तिक्यो न्वायात्येककपालाः स
वर्त्रवारुणवर्जसावित्रश्चातुर्मास्येषु प्रधानहवींषिचैकेपिच्योपसदः सतंत्राः पौ

नरसिंह

२४

नराधेयिकीचप्रागुक्तमादनुयाजादपिवासुमंद्रतंत्रां आग्रः प्रणववषट्काराञ्चैः स
र्वत्र तथाग्रयणे ग्रियमाहार्यस्तु प्राण संततः प्रणवः पुरोनुवाक्यायास्तथाग्रवषट्कारौ
याज्यायास्तंत्रस्वराण्युपांशोरुच्चा निमंदाण्युपांशुतंत्राणां ॥ १५ ॥ प्रातर्वैश्व देव्यां
प्रेषितोऽग्निमंथनीया अन्वाहपश्चात्सामिधेनी स्थानस्य पदमात्रेऽवस्थायां सिहिं
कृत्या भित्वा देवसवितर्महीद्यौः पृथिवीचनस्त्वामग्ने पुष्करादधीतिति स्थणामर्धं च
शिष्टारमेदासंप्रैषादन्यत्राप्यंतर्चचोवसाने जायमाने त्वे तस्मिन्नेवावसानेऽग्ने हं
सिन्यत्रिणमिति सूक्तमावपेत पुनः पुनराजन्मनो जातं श्रुत्वा नंतरेण प्रणवेन शि
ष्टमुपसंतनुयाच्छिष्टेनोत्तरा मुतब्रुवंतु जंतव आयं हस्तेन रवादिनमित्यर्द्धं च आर
मेत्प्रदेवं देववीतय इति द्वे अग्निनाग्निः समिध्यते त्वं ह्यग्ने अग्निना तं मर्जयंत सुक्र

सू. २

२५

25

२५

तुंय हो नय जमय जंत देवा इति परिदध्यात्सर्वत्रोत्तमां परिधानीयेति विद्या द्वाय्ये विराजो
नवप्रयाजाः प्रागुत्तमाच्चतुरावपेतदुरोऽग्न आज्यस्य व्यं तेषां सानक्ताग्ना
ज्यस्य वीतां देव्या होताराग्नाज्यस्य वीतां तिस्रो देवी रग्नाज्यस्य व्यं त्वित्यग्निः सो
मः सविता सरस्वती षष्णामरुतः स्वतवसो विश्वे देवाद्यावा एधि वी आ विश्व देवं सत्यं
वाममद्य सवितवमिमुश्वः षष्णन्तव ब्रते वयं शुक्रं ते अन्य द्यजतं ते अन्य दिहे हवः
स्वतवसः प्रचित्रमकं गणते तुरायेति नवानुयाजाः षडूर्ध्वं प्रथमा देवी द्वारो वसुवने
वसुधेयस्य व्यंतु देवी उषा सानक्ता वसुवने वसुधेयस्य वीतां देवी जोष्टी व
सुवने वसुधेयस्य वीतां देवी ऊर्जा ऊती वसुवने वसुधेयस्य वीतां देवा देव्या
होतारा वसुवने वसुधेयस्य वीतां देवी स्ति स्ति स्ति स्तो देवी वसुवने वसुधेयस्य व्यं

त्वित्यनुयाजानां सूक्तवाकस्य शंयुवाकस्य वोपरिष्ठाद्वाजिभ्योवाजिनमनावा
 ह्यादेशं शंनो भवंतु वाजिनो हवेषु वा जैवा जैवतवाजिनो न इत्यर्धं सुरनवानं याज्यामै
 ग्नेवीहीत्यनुवषट्कारो वाजिनस्याग्नेवीहीति वायत्रकचैकसंप्रेषे द्वौवषट्कारौ सम
 स्तावेव तत्र द्विरनुमंत्रयेत न चाग्ररुत्तरस्मिन्वाजिनभक्षमिळामिव प्रतिगृह्यौपहव
 मिच्छेताऽध्वर्यु उपकृत्य स्वब्रह्मन्नुपकृत्य स्वाग्नी उपकृत्य चेति यन्मेरेतः प्रसिच्यते
 यद्वा मेऽपि गच्छति यद्वा जायते पुनः ॥ तेन माशिवमाविरातेन मावाजिनं कुरु ॥ तस्य ते
 वाजिपीतस्योपरूतस्योपरूतो भक्षयामीति प्राणभक्षं भक्षये देवमध्वर्युर्ब्रह्माग्नी
 ध्रो यजमानः प्रत्यक्षमितरे च दीक्षिताः पौर्णमासेनेष्टु चातुर्मास्यव्रतान्युपेयात्कै
 राग्निवर्तयितुं शमश्च णिवापयीताधः शयीतमधुमांसलवणस्त्र्यवलेखनानि

सू. पृ. २

२६

26

२६

वर्जयेदृतौ भार्यामुपेयाद्वाप नं सर्वेषु पर्वस्वाद्योत्तमयोर्वा ॥ ३६ ॥ पंचम्यां पौर्णमास्यां
वरुणप्रघासैः पश्चाद्दार्शपौर्णमासिकायावेदे रूपविश्यप्रेषितो ग्निप्रणयनीयाः प्र
तिपद्यते प्रदेवं देव्याधियेतितितस्त्रिंशकायास्त्वापदेवयमग्ने विश्वेभिः स्वनीकदेवैरित्य
र्द्धर्च आरमेदासीनः प्रथमामन्वाहो पांशुसप्रणवां तत्र स्थानात्स्थानसंक्रमणे प्रण
वेनावसायां नुब्रुस्योत्तरां प्रतिपद्यते प्राणसंततं भवतीति विज्ञायते उत्तरमग्निमनु
ब्रजन्नुत्तरादमंमहे विदध्यायश्मृषमयमिह प्रथमो धायिधातुभिरितितु राजन्य
वैश्ययोराद्यो पश्चादुत्तरस्यावेदे रवस्त्यायोत्तरवेदे स्तु सोमेषु निहिते ग्नौ सीदहोतः
स्वउलोके चिकित्वा निहोता होतृषदने विद्वान् इति द्वे परिधाय तस्मिन्नेवासन उ
पविश्य भूभुवः स्वरिति वाचं विसृजेतां न्यत्रापियत्रा नुब्रुवन्ननुब्रजेति षत्सं

श्रेष्ठेषु तथैव वाग्विसर्गो^१ग्निमंथनादिसमाना वैश्वदेव्या हविषां तु स्तानेषु प्रभृती
 नामिंद्राग्नी मरुतो वरुणः कः ॥ इंद्राग्नी अवसागतं श्वथं दृत्रमुतस नोति वाजं मरु
 तो यस्य हि क्षये रा इवेदचरमा अहेवे मं मे वरुणश्रुधितत्वा यामि ब्रह्मणा वंदमानः क
 यानश्चित्र आभुवद्विरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति प्रतिप्रस्ताता वाजिनेतृतीयः संस्थि
 ता यामवभृथं ब्रजं तितत्रावभृथेष्टिः कृताकृतातामुपरिष्ठाद्याख्यास्यामो द्वयो
 र्मासयो रेंद्राग्नः पशुः ॥ १७ ॥ तथा ततः साकमेधाः पर्वद्युस्तिस्त्रदृष्टयो नु सवनं प्रथ
 मा यामग्नि रनी कवा ननी कवंतमृतये ग्निं गीर्भिर्हवामहे ॥ सनः पर्षदति द्विषः ॥ सैना
 नी केन सुविदत्रो अस्मे इत्युत्तरस्यां वृधन्वंतौ मरुतः सांतपनाः सांतपना इदं हवि
 र्योनो मरुतो अभि दुर्हणा युरिति मरुद्भ्यो गृहमेधेभ्य उत्तराः ॥ १८ ॥ ज्यभागप्रभृतीं ताः

सू. प. २

२७

27

२७

गृहमेधासु आगतप्रबुध्यावईरतेमहांसीतिपुष्टिमंतोविराजौसंयाज्येअनिग
 देअन्यत्राप्यनावाहनआवाहनेपिपित्र्यायांपशौचबहुचैतस्यांरात्र्यामन्नं
 प्रसुवीरंस्तस्याविवासेषौर्णदवंजुऊयुर्ऋषभेरवाणेस्तनयित्नौवाग्नीध्रंहेकेराव
 यंतिब्रह्मपुत्रंवदंतोयदिहोतारंचोदयेयुस्तस्ययाज्यानुवाक्ये पूर्णाद्विषरापतसु
 पूर्णापुनरापत॥वस्नेवविक्रीणावहाइषुमज्जितक्रतो॥देहिमेददामितेनिमेधेहि
 नितेदधे॥अपामिक्यमिवसंभरकोंबाददतेदददितिमरुद्भ्यःक्रीळिभ्यउत्तरोत
 ब्रुवंतुजंतवोऽयंकृत्नुरगृभीतइतिपरोक्षवाचध्नौक्रीळ्वःराधेमिरुतमत्यासो
 नयेमरुतःस्वंचो जुष्टोदमनाअग्नेशुर्द्धमहतेसौभगायेतिसंयाज्येवाजिनाः
 वभृथवजंमाहंशुक्तावरुणप्रघासेहविषांतुसप्तमादीनांस्थानेइंद्रोवृत्रहंद्रोमहेंद्रो

वाविश्वकर्मार्त्तं न इन्द्रवृत्रहन् ननु तेदायिमहद्दियाय विश्वकर्म न हविषा वा वृधानोया
 ते धामानि परमाणि यावमेति ॥ १८ ॥ दक्षिणाग्नेरग्निमतिप्रणीय पित्र्यासां शंयंता
 लुप्तजपा होतारम वृथा वषट्कारा नुमंत्रणाभिर्हिंकारवर्जितस्यां प्रांचिकर्मणि दक्षि
 णेतराणितथान्वयमुशंतस्त्वानिधीमहीत्येतां त्रिरनवानंताः सामिधेन्यस्तासामु
 त्तमेन प्रणवेनावह देवान्पितृन्यजमानायेति प्रतिपत्तिरग्निं होत्रायावहस्त्वं महिमा
 नमावहेत्येतस्य स्तुतौ ग्निं कव्यवाहनमावाह्येऽनुत्तमे चैनं प्रयाजे प्रागाज्यपेभ्यो नि
 गमयेत्सूक्तवाके चाग्निं होत्रिणे त्येतस्य स्तुतौ नेह प्रादेशो न बर्हिष्प्रंतौ प्रयाजा नुयाजौ
 नेच्छायां पक्षपक्षणां न मार्जनं न सूक्तवाकेनामादेशो ईक्षितः सीद होतरिति वोक्त उपवि
 शेज्जीवा तु मंतौ सव्योत्तर्युप स्तुताः प्राचीनावीति नो हविर्भिस्त्वं रंति दक्षिण आग्नीध्र उत्तरो

ध्वर्युर्देहे अनुवाक्ये अर्ध्याद्मिनवानमौ स्वधेत्याश्रावणमस्तु स्वधेति प्रत्याश्राव
 णमनु स्वधा स्वधेति संप्रैषो ये स्वधेत्याग्नये स्वधामह इति वा स्वधानमइति वषट्कारो नि
 त्याः स्तुतयः पितरः सोमवंतः सोमो वा पितृमान् पितरो बर्हिषद्ः पितरोऽग्निष्वात्ता यमं उ
 दीरतामवरुत्परासुस्त्वया हिनः पितरः सोमं पृथुजपहताः पितरः सोम्यासुस्त्वसोम
 प्रचिकितो मनीषा सोमो धेनुं सोमो अर्वतमाश्रुत्वं सोमपितृभिः संविदानो बर्हिष
 दः पितर ऊत्यर्वा गाहं पितृन्सुविदत्रां अवित्सीदं पितृभ्यो नमो अस्तु द्याग्निष्वात्ताः पि
 तर एह गच्छतये चेह पितरो ये च नेह ये अग्निर्दग्धा ये अनग्निर्दग्धा इमं यमप्रस्तरमा
 हि सीदेति दे प्ररेयिवां संप्रवतो महीरनु वैवस्वताय चै न्मध्यमाया ज्यायेतात् पुर्देवत्रा
 जेहमानास्त्वदग्ने का व्यात्वन्मनीषाः सप्रत्नथा सहसा जायमान इत्यग्निः स्विष्टकृत्

व्यवहानः प्रकृत्यात ऊर्ध्ववषट्कारक्रियायां चोर्ध्वमाज्यभागाभ्यामन्यन्मंत्रलोपा
 देकैकाचानुवाक्यायो अग्निः क्रव्यवाहनस्त्वमग्न ईळितो जातवेद इति संयाज्ये सक्षे
 षु प्राणसक्षान्भक्षयित्वा बर्हिष्यनुप्रहरेयुः संस्थितायां प्राग्वा नुयाजाभ्यां दक्षिणा
 वृतौ दक्षिणाग्निमुपतिष्ठंतेऽनावृत्या नतिप्रणीतचर्यायां मया विष्ठाजनयन्कर्वरा
 णिसहिघृणिरुरुर्वराय गातुः॥ सप्रत्युद्दैद्धरुणं मध्वो अग्रं स्वां यत्तन् तन्वा मे रय
 तेत्या वृत्यत्वे वेतरा वाहवनीयं सुसंदंशं त्वेति पंक्त्या गार्हपत्यमग्निं तं मन्य इत्यथै
 नमसि समा यंति मा प्रगा माग्ने त्वं न इति जपंतः पूर्वेण गार्हपत्यं सूक्ते समाप्य स
 व्या वृतस्त्र्यंबकान्त्रजंति तत्रा ध्वर्यवः कर्माधीयते प्रत्येत्याऽऽदित्यया चरंति पु
 ष्टिमंतौ धाय्ये विराजौ॥ १२॥ पंचम्यां पौर्णमास्यां शुनासीरीययाऽवर्ग्यथोप

सू. ५. २

२९

२९

पत्तिवा वाजिनवर्जं समा ना वैश्वदेव्या हविषां तु स्रगनेष छप्रभृतीनां वायुर्नियुत्वा
 न्वायुर्वाशुनासीराविंदो वाशुनासीरिंदो वाशुनः सूर्य उत्तमं आवायो भूषशु
 चिषा उपनुः प्रयाप्तिर्यासिदाश्वांसु मच्छ सत्वं नो देवमन सेशा नायु प्रऊं तिं यस्त
 आनुट्छुनासीराविमां वाचं जुषेथांशु नं नः फाला विहृषंतु भूमि मिंद्रं वयंशुना
 सीरमुस्मिन् प्रहो हवामहे ॥ सवा जेषु प्रनो विषत ॥ अश्वायं तोग्र व्यंतो वाजयंतः शु
 नं ऊवेममुघवानु मिंद्रमश्वायं तोग्र व्यंतो वाजयंत स्तरणि विश्वदर्शतश्चित्रं देवाना
 मुदगादनीक मितिया ज्यानु वाक्याः समाप्य सोमेन यजेताः शक्तौ पशुना चा
 तुमास्या निवा पुनश्चा तुमास्या निवा पुनः ॥ २० ॥ ॥ इत्याश्वलायन श्रौत सूत्रे
 वर्षद्वे द्वितीयो ध्यायः ॥ ॥ पशा विष्टिरुषयतोऽन्यतरतो वा ॥ ॥ हरिः ॐ ३ मू ॥

२९

॥ हरिः ॐ ३म् ॥ ॥ पश्चाद्विष्टिरुभयतो न्यतरतो वा ॥ ॥ ग्नेयी वाग्नावैष्णवी वोभेवा न्यतरापुर
 स्ता दुक्तमग्निप्रणयनं पश्चात्पाश्रुबंधिकायावेदेरुपविश्य प्रेषितो यूपयाज्यमाना
 या जंतित्वामध्वरे देवयंत इत्युत्तमेन वचने नार्धर्च्य आरमे दुध्र्यस्व वनस्पते समिद्धस्य
 श्रयमाणः पुरस्ताद्दूर्ध्व ऊषुण ऊतय इति द्वे जातो जायते सुदिने त्वे अक्रामित्यर्ध्व आर
 मे द्युवासुवासाः परिवीत आगादिति परिदध्याद्यत्रैकतंत्रे बहवः सपत्न्यवो त्यं परिधाय
 संस्तुयादनभिहिंक्त्ययान्वोनरो देवयंतो निमिष्युरिति षड्भिः पंचभिर्वा नभ्या समेकं उक्त
 मग्निमंथनं तथा धाय्येकताऽकृता वाज्यभागा वावाहने पशुदेवताभ्यो वनस्पतिमंत
 रंसंमार्गेः संमज्ज्य प्रवृता ऊतीर्जुं ऊयाज्जुष्टो वाचे भूया संजुष्टो वाचस्पतये देवि वाक् ॥
 यद्वाचो मधुमन्तं तस्मिन्माधाः सरस्वत्ये वाचे स्वाहा ॥ पुनरादाय पंचविग्राहं स्वाहा वाचे

स्वाहा वाचस्पतये स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वते महोभ्यः सं महोभ्यः स्वाहेतिसोम एवैकै प्र
 शास्तारं तीर्थेन प्रपाद्य दंडमस्मै प्रयच्छे दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यां मित्रावरुणयोस्त्वा
 बाहुभ्यां प्रशास्त्रोः प्रशिषाप्रयच्छामीति तथा युक्ताभ्यामेवेतरो मित्रावरुणयो
 स्त्वा बाहुभ्यां प्रशास्त्रोः प्रशिषाप्रतिगृह्णाम्यवक्रौ विथुरो भूया समिति प्रतिगृ
 ह्योत्तरेण होतारमतिव्रजे दक्षिणे नदंडं हरैर्न चानेन संस्पृशेदात्मानं वा न्यं वा प्रै
 षवचनादन्यान्यपियज्ञांगान्युपयुक्तानि न विहारेण व्यवेया दक्षिणो होतृषद
 नात्प्रक्षोऽवस्त्राय वेद्यां दंडमवष्टभ्य ब्रूयात्प्रेषांश्चादेशमनुवाक्यां च स प्रैषे पूर्व
 प्रैषात्पर्यग्निस्तोकमनोतो न्नीयमानस्तुक्तानि च सोम आसीनोऽन्यत् ॥ १॥
 एकादशप्रयाजास्तेषां प्रैषाः प्रथमं प्रैषस्तुक्तं मुक्तं द्वितीयेऽध्वर्यु प्रैषितो मैत्रा

वरुणः प्रेष्यति प्रेषैर्होतारं होताय जत्या प्रीतिः प्रेषसलिंगाभिः समिद्धो अग्निरिति शु
नकानां जुषस्वनः समिधमिति वसिष्ठानां समिद्धो अद्येति सर्वेषां यथक्रषिवाप्राजापत्येतु
जामदग्न्यः सर्वेषां दशसूक्तेषु प्रेषितो मैत्रावरुणोऽग्निर्होतान इति त्वचं पर्यग्नयेन्वाहाऽ
धिगवे प्रेष्योपप्रेष्य होतरिति वोक्तोऽजैर्दग्निरसनद्वाजमिति प्रेषमुत्कांतर्वेदिदं निद
ध्यादधिगुं होतो ह नंगानि दैवतं पशुमिति यथार्थं पुं वन्मिथुने मेधपती मेधायां वि
कल्पो यथार्थं मूर्ध्वमधिगौरन्यन्मिथुनेभ्यः सर्वेषु यजुर्निगदेषु प्रकृतौ समर्थनि
गमेषु प्राकृतास्तेवमंत्राणां शब्दाः प्रतिनिधिष्वपि नाभिरुपमा मेदो हविरित्यन्तर्ह्यानि ॥
॥२॥ दैव्याः शमितार आरभध्वमुत मनुष्या उपनयत मेध्यादुराशासानामेधप
तिभ्यां मेधं ॥ प्रास्मा अग्निं भरतस्तृणीत बर्हि रन्वेनं माता मन्यता मनु पिताऽनु

श्री. पृ. ३

३३

31

भ्राता सगर्भ्यो नु सखा सयूथ्यः॥ उदीचीनां अस्य पदो निधत्ता त्स्वर्यं च क्षुर्गमयता दातं
प्राणमन्ववस्रजता दंत रिक्षमसुं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरं॥ एकधास्यत्वचमाच्छ्रयता
त्पुरा नाभ्या अपिशसो वपा मुत्खिदता दंतरे वोष्माणं वारयध्वात्॥ श्येनमस्य वक्षः कृ
णुता त्रिशसा बाहू शला दोषणी कश्यपे वांसाच्छिद्रे श्रोणी कवषो रूस्त्रे कपर्णी ष्ठी वंता
षड्विंशतिरस्य वं क्रयस्ता अनुष्यो च्यावयता ज्ञात्रं गात्रमस्यान् नं कृणुतात्॥ ऊवध्य
गोहं पार्थिवं रवनतात्॥ अस्नारक्षः संस्रजतात्॥ वनिष्ठुमस्य मारा विष्टो रूकं मन्य
माना नेद्वस्तो केतनये रवितारवच्छमितारः॥ अधिगोशमी ध्वं सुशमिशमी
ध्वं शमी ध्वमधिगा ३ उ अपापा स्नारक्षः संस्रजता च्छमितारो पापेत्युपां
श्वे कधा षड्विंशतिरिति द्विर्द्विबहूनां पुरां तरिति चैके ५

३३

ध्रिग्वादि त्रिरुक्त्वा शमितारो यदत्र सुकृतं कृणवथा स्मासुतद्यदुष्कृतमन्यत्र तदि
 तिजपित्वा दक्षिणा वृदावर्त्तते मैत्रावरुणश्च सव्या वृतौ ब्रह्मयजमानौ संक्षते प
 शावावर्त्ते रन् ॥३॥ वपायां श्रप्यमाणायाम् प्रेषितस्तोके भ्यो न्वाह जुषस्व स प्रथ
 स्तममिमं नो यज्ञमित्युक्तमादापनं स्वाहा कृतिभ्यो होतायक्षदग्निं स्वाहा ज्यस्य
 स्वाहा मेदस इति प्रेष उत्तमाऽऽ प्रीयाज्या वपापुरो ऋशो हविरिति पशोः प्रदानानि
 तानि पृथङ् नाना देवतेषु मनोतां च नमनोतावर्त्ते तेत्येकैतेषां सलिंगाः प्रैषा
 स्तेष्वग्नीषोमयोः स्थाने यायापश्च देवता छागस्थाने उस्त्रागौर्मेषोऽविको हयोश्चो
 न्वादेरोऽव्यक्तचोदना मेवं वनस्पति स्विष्टकृत्सुक्तवाक प्रेषेषु प्राजापत्ये त्वग्नि
 चित्या संयुक्ते वायव्यं पशुपुरो ऋशमेकै वायव्ये प्राजापत्यं तेन पश्चदेवतावर्ध

तद्व्याचार्याः पुरोकाशतत्प्रधानत्वात् पुरोकाशनिगमेषु पुरोकाशवद्भवीष्याज्यवर्जं
 येषां तेन समवत्त होमो मेधोरभीयानिति पञ्चभिधाने आह ह्यसत्करज्जुषतामघदग्र
 भीदवीवृधतेति देवतानां ॥ ४ ॥ ऊतायां वपायां स ब्रह्मकाश्वात्वाले मार्जयन्ते निधाय दंडं
 मैत्रावरुण इदमायुः प्रवहत सुमित्र्या न आप्योषधयः संतु दुर्मित्र्यास्तस्मै संतु यो
 स्मान्द्वेष्टियं च वयं द्विष्म इत्येतावन्मार्जनं पशौ तीर्थे नि निष्क्रम्यासीतामा पुरोकाशश्च
 पणात्तेन चरित्वा स्विष्टकृताचरेयुर्यदित्वन्वायात्यानितैरग्रे चरेयुर्न तु तेषां निगमे
 श्वनुवृत्तिर्नान्येषामूर्ध्वमावाहना उत्पन्नानां मिळामग्ने पुरुदंसं सनिंगोर्हतायक्ष
 दग्निं पुरोकाशस्य स्वदस्वहव्या समिषो दिदीहीति पुरोकाशः स्विष्टकृत ऊर्ध्वमिळायाः ॥
 ॥ ५ ॥ मनोताये संप्रेषितं स्त्वं तद्यग्ने प्रथम इत्यन्वाह हविषा चरन्ति तत्र प्रेषे करत एवा

ग्नी षो मा वेवमित्येतरेयिणोऽन्यत्र द्विदेवता न्मेत्रावरुणदेवते च तथा दृष्टत्वात्प्रह
 त्यागाणगारिरुत्पन्नानां स्मृत-आम्नायेऽनर्थमेदेनिरर्थो विकारो याज्या अंतरा
 र्द्धचौ विसाहोम-आरमेद्वनस्पतिना चरंति प्रेषमभितो याज्यानुवाक्ये यत्राग्नेराज्यस्य
 हविष इत्यत्राज्यभागा वयाळग्निरग्नेराज्यस्य हविष इति स्विष्टकृतीळा मुपहू
 या नुयाजैश्चरंति तेषां प्रेषास्तृतीयं प्रेषस्तु मेकादशे ह प्रागुक्तमाद्वा वावपेतदे
 वो वनस्पतिर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु ॥ देवं बर्हिर्वारितीनां वसुवने वसुधेयस्य वेत्वित्य
 नवानं प्रेष्यत्यनवानं यजत्युक्तमुक्तमेस्तुक्तवाक्ये पूर्वस्मिन्निगमे गृह्यन्नि
 त्यत्राज्यभागौ बध्नन्मुष्मा अमुं बध्नन्मुष्मा अमुमिति पशूंश्च देवताश्च दे
 वताश्चैवैकपशुकाः पशूंश्चैवैकदेवता उत्तराज्ये नेत्याज्यभागा वमुष्मा अमु

स. पू. ३

३३

३३

३३

नेति पूर्व णोक्तं समाप्य प्रेषमग्नौ दं उमनुप्रहरेद नवभथेऽवभथेन्यत्र कृताकृतं वेद
 स्तरणं तीर्थे नि निष्क्रम्याऽग्निपशुकेत नान्यव्यवयंतो हृदयश्च लमुपोयमानं मनु
 मंत्रयेरन्तु गसियोस्मान्देष्टुं च वयं द्विष्मस्तमभि शो चेतितस्योपरिष्ठादप उपस्थ
 रांति द्वीपे राज्ञो वरुणस्य गृहोमितो हिरण्ययः॥ स नो धृतव्रतो राजा धाम्नो धाम्न
 इह मुंचतु॥ धाम्नो धाम्नो राजन् नितो वरुण नो मुंच॥ यदापो अघ्न्या इति वरुणोति शपा
 महेततो वरुण नो मुंच॥ मयि वापो मोषधीर्हि सीरतो विश्वव्यचा भूस्त्वेतो वरुण नो
 मुंच॥ सुमित्र्या न आप ओषधयः संत्विति चास्पृष्ट्वाऽनवेक्षमाणा असंस्पृशंतः प्रत्या
 यंतः समिधः कुर्वतेति स्त्रस्ति स्त्रएकैकोऽग्नेः समिदसिते जो सिते जो मे देहीति प्रथ
 मा मेधो स्येधिषी महीति द्वितीयां समिदसि समेधिषी महीति तृतीयां मेत्योपतिष्ठं

तं आपो अद्या न्वचारिषमिति ततः समिधो भ्यादध तियथा गृहीतमग्नेः समिदसि
 तेजो सितेजो मेदाः स्वाहा ॥ सोमस्य समिदसि दुरिष्टे र्मापाहि स्वाहा ॥ पितृणां समिदसि मृ
 त्यो र्मापाहि स्वाहेति ततः संस्थाजप इति पशुतंत्रं ॥ ६ ॥ प्रदानानामुक्ताः प्रैषा स्तेषां याज्या
 नुवाक्याः सर्वेषामग्रे ग्रेनुवाक्यास्ततो याज्या देवतेन पशुना नात्वमग्नेन यसुपथारा
 ये अस्मानिति देवाहि नो अग्ने पायुभिरजस्रैः प्रवः शुक्राय भानवे भरध्वं यथा विप्रस्य
 मनुषो हविर्भिः प्रकारवो मन नावच्यमाना एका चेतसरस्वती नदी नामुतस्या नः सरस्वती
 जुषाणा सरस्वत्यभिनोनेषिवस्यः प्रक्षोदसा धायसा सस्त्र एषा पावी रवी कन्या चित्रायु र्य
 स्तैस्तनः शशयो योमयो भूस्त्वं सोम प्रचिकितो मनीषेति द्वे त्वनः सोम विश्वतो वयो धाया
 तै धामानि दिवियाष्टथिव्या मषा हूं युत्सु एत ना सुपप्रिया ते धामानि हविषाय जंतिया

सू. ५. ३

३४

स्तेष्वन्नावो अंतः समुद्र इति द्वे पूषे मा आशा अनु वेद सर्वाः शुक्रं ते अन्य द्यजतं ते अन्य
 त्प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा पथ स्पथः परिपतिं वचस्या बृहस्पतेया परमापरा वदिति द्वे
 बृहस्पते अतियदयो अहं तिम्र विया उपवाचः सचं ते संयंस्तु भो वनयो नयं त्ये वा पित्रे
 विश्व देवाय वृष्टे विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊत्या नो देवा ना मुप वेतु शंसं आ नो विश्व आस्क्रा
 गमं तु देवा विश्वे देवाः शृणु ते मंह व मे ये केच ज्मामहि नो अहि माया अग्ने या हि दूत्यं मारि
 षण्य इदं नरो नेम धिता हवंत इति तिस्र उरुं नो लोक मनु नेषि विद्वान्प्रस सा हि षे पुरु रू
 त शान् न्स्व स्तये वा जिभिश्च प्रणेतः शुची वो हव्या मरुतः शुची नां नृश्चिरं मरुतो वी रवं
 त मा वो होता जो हवी तिस्रः प्रचित्र मुकं गणते तुरायाः रा इ वेद चरमा अहं व यावः शर्म श
 रामा नाय संत्या वृत्र हणा वृत्र हप्तिः शुभे रा भरतं शिक्षतं वज्र बाहू उभा वा मिंदाग्नी

३४

आहुवध्येऽशुचिं नुस्तोमं नवजातमुद्यगीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः प्रचर्षणिभ्यः पृ
 तनाहवेष्वादेवोयातुसवितासुरत्नः सधानोदेवः सवितासहावेतिद्वे उदीर्यकवितमंक
 वीनां भगंधियं वाजयंतः पुरं धिमितिद्वे अवसिंधुं वरुणो द्यौरिवस्थादयं सुतुभ्यं वरुण
 स्वधावएवावंदस्ववरुणं बृहंतं तत्त्वायामिब्रह्मणा वंदमान इतिद्वे अस्तभनाद्यामसुरो विश्व
 वेदा इत्येकादशिनाः ॥ ७ ॥ अग्नीषोमाविमं सुमेयुवमेतानि दिविरोचनानीति तृचावावां
 मित्रावरुणाहव्यजुष्टिमायातं मित्रावरुणासुरास्त्या नो मित्रावरुणाहव्यजुष्टियुवं व
 स्त्राणि पीवसावसाथे प्रब्राह्वा सि सृतं जीवसे नो यद्वं हिष्ठं नातिविधे सुदानं हिरण्यग
 र्भः समवर्तताग्र इति षट् प्राजापत्याश्चित्रं देवाना मुदगादनीकमिति पंचरां नो भव
 चक्षसां नो अक्षावायो भूषशुचिपाउपनः प्रयाभिर्यासिदाश्वांसमच्छाऽऽ नो नि

सू. ५. ३

३५

युद्धिः शतिनी भिरध्वरं पी वो अन्नं रयि वधः सुमे धारा ये नुयं जत तसो दसा मे प्रवा यु मच्छा
 बृहती मनीषा तव वाय वृत स्पते त्वां हि सुप्सरस्तम मिति द्वे कु विदं ग न म साये वृधा स ईशा
 नाय प्र ऊ तिं यस्त आनट् प्र वो वा युं रथ युजं कृ णु ध्व मुत त्वाम दिते म त्द्य ने हो न उरु ब्र
 जै दिति त्द्य ज निष्ट सुत्रा मा णं पृ थिवी द्या म ने ह स म ही मू षु मातरं सु ब्र ता ना म दिति द्यौ
 रा दितिरं तरि क्षं न ते विष्णो जायमानो न जात स्त्वं विष्णो सुम तिं विश्व ज न्यां वि च क्र मे पृ थि
 वी मे ष ए तां त्रि दे वः पृ थिवी मे ष ए तां प रो मा त्र या त न्वा वृ धा ने रा व ती धे नु म ती हि ष्म तं वि
 श्व क र्म नृ वि षा वा वृ धा न इ ति द्वे विश्व क र्मा वि म ना आ द्वि हा याः किं स्वि दा सी द धि ष्ठा नं यो
 नः पि ता ज नि ता यो वि धा ता या ते धा मा नि प र मा णि या व मा य र मे द्या वा पृ थिवी ज
 नि त्री त न्न स्तु री प म ध पो ष यि त्नु दे व स्त्व षा स वि ता विश्व रू पो दे व त्व ष्ट र्य ङ् चारु त्व

३५

मानट्पिशंगरूपः सुभरोवयो धाः प्रथमभाजं यशसंवयो धां सोमापषणाजनना
 रयीणामिति सूक्तमादित्यानामवसन्तनेनेमागिर आदित्येभ्यो घृतस्नूस्त आदित्या
 सउरवोगभीरा इमंस्तोमं सक्तवो मे अद्यति स्तोभमी धारियन्त्री रुतघ्न दक्षिणा वि
 चिकितेन सव्या मही द्यावा एथिवी इह ज्येष्ठे ऋतं दिवेतद्वो चं एथिव्या इति द्वे प्रद्यावाय
 जैः एथिवी नमो भिरिति द्वे प्रद्यावाय जैः एथिवी ऋता वृधाम् कानोरुद्रोत नो मयस्कृधी
 ति द्वे आते पितर्मरुतां सुम्नमेतु प्रबुभ्रवे वृषभाय श्विती च इति तिस्र आपश्वातान्ना
 सत्या पुरस्तादा गोमता नासत्यारथे नेति चतस्रो हिरण्यत्वङ्मधुवर्णे घृतस्नुरभिक्र
 त्वेद भरधुज्मं स्त्वं मुहौं इदं तुभ्यं हक्षाः सत्राहणं दाध पिंतुम्नमिदं सहदानं प्ररुहूत क्षियंतं
 सुत इदं मघवाय ऊवृत्रैवावस्व इदं सत्यः सम्ना इन्द्राग्वदत्य विचेत नानिपतंगो

सू. ५.३

३६

३६

वाचं मनसा विभर्ति च त्वारि वाक्परि मिता पदानि यज्ञेन वाचः पदवी यमायन्निति
 द्वे देवी वाचम जनयंत देवा जनीयंतो न्वग्रवदति तिस्रो दिव्यं सुपूर्णं वायुसं वृहंतं सर्वा
 वृधेन यो योषणा सुयस्य व्रतं पुरा वोयंति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठत आपः ॥ यस्य व्रते
 पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वतमवसेदु वै मेति पशवः सौम्याश्च निर्मिताश्च निर्मित ऐंद्राग्नेः
 षाण्मास्यः सावत्सरो वा प्राजापत्य उपांशु सावित्र सौर्य वैष्णव वैश्वकर्मणाश्चैतेषां त
 न्नोपांशु याजविकारा न्वक्ष्यामः प्रैषादिरागुरस्ता न आदद्व्यसत्करदिति चैतानि यथा
 स्थानमुपांशु ॥ ८ ॥ सौत्रामण्यामाश्विन सारस्वतैंद्राः पशवो बार्हस्पत्यो वाचतुर्थ ऐंद्र
 सावित्र वारुणाः पशु पुरोळाशामार्जयित्वा युवं सुराममश्विनेति ग्रहाणां पुरोनुवाक्या
 होतायक्षदश्विना सरस्वती मिंद्रं सुत्रामाणं सोमानां सुराम्णां जुषंतां व्यंतु पिबंतु

३६

मदं तु सोमा न्तसुराम्णो होतय जेति प्रेषः पुत्रमिव पितरा वश्वे नो भेति याज्याः ग्नेवी ही
त्यनु वषट्कारः सुरा सुत स्या ग्नेवी हीति वा ॥ नाना हि वा देवहितं स ह स्तुतं मासं स्रक्ष्तां पर
मे व्योमनि ॥ सुरा त्वमसि शुष्मिणीति सुरा मवेक्ष्याः धोवाहू सोम एष इति सोमं यदत्र रिप्तं रसि
नः सुतस्य यदिंद्रो अपि बच्छचीभिः ॥ इदं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षया
मीति भक्षजपः प्राणभक्षोत्र ॥ २ ॥ विद्युपराधे प्रायश्चित्तिः शिष्टाभावे प्रतिनिधिरन्वा
हिताग्नेः प्रयाणोपपत्तौ एथ गग्नी नयेयुस्तु भ्यंता अंगिरस्तमेति वाज्या ऊतिं ऊत्वास
मारोपयेदयं ते योनिर्ऋतिय इत्यरणी गार्हपत्ये प्रतितपेत्याणी वायाते अग्नेयज्ञिया
तन्स्तयेत्यारोहात्मात्मानुमच्छावस्तु निहृण्वन्नर्या पुरूणि ॥ यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद
योनिं जातवेदो भुव आजायमान इत्येवमनन्वाहिताग्निर ऊत्वा यदि पाण्याररणी सं

सू. ५. ३

३७

37

सृत्रयमंथयेत्प्रत्यवरोहजातवेदः पुनस्त्वेवेभ्यो हव्यं वहनः प्रजानन् ॥ प्रजां पुष्टिरयिमु
स्मा सुधेत्यथाभवयजमानाय शंयोरित्याहवनीयमवदीप्यमानमर्वाकृशम्यापरासी
दिदंत एकं पर ऊत एकमिति संवपेद्यदित्वतीयाद्याद्यामावास्यां पौर्णमासी वातीयाद्यादि
वान्यस्याग्निषु यजेत यदि वा स्या न्योग्निषु यजेत यदि वा स्या न्योग्निरग्नी न्यवेया
द्यादि वा स्याग्नि होत्र उपसन्ने हविषि वा निरुत्ते च क्रीवच्छू पुरुषो वा विहारमंत रित्या
द्यादि वा ध्वे प्रमीयेतेष्टिरग्निः पथि ह्रद्देत्याहिवेधो अर्ध्वे न आदेवानामपि पंथाम
गन्मेत्यनूना न्दक्षिणा व्यवायेत्वनग्निना प्रागिष्टेर्गामंतरेणाति क्रमयेद्भूस्मना
शुनः पदं प्रति वपेदिदं विष्णुर्विचक्रमइति गार्हपत्याऽहवनीययोरंतरं भस्मराज्यो
दकराज्या च संतनुयातंतुंतन्वन्नजसोऽपानुमन्विहीत्यनुगमयित्वा चाऽहवनीयं

३७

पुनः प्रणीयोपतिष्ठेतय दग्ने पूर्वप्रहितं पदं हिते सूर्यस्य रश्मी नन्वाततान ॥ तत्र रायिष्ठाम
 नुसंभवैतां संनः सृजसु मत्या वा जवत्या ॥ त्वमग्ने सप्रथा असीति चाध्वे प्रमी तस्या भि
 वा न्यवत्सायाः पयसाग्निहोत्रं तृष्णी सर्वकृतं जुहुयुः रासमवायाद्यद्याहिताग्नि रपरपक्षे मि
 येताः ॥ ऊतिभिरे नं पूर्वपक्षं हरेयुः हविषां व्यापत्तं वाह्वा सुदेवता स्वाज्येनेष्टिं समाप्य पुन
 रिज्या व्यापन्नानि हवींषिकेशानरवकीटपतंगैरन्यैर्वाची भक्ष्यैर्भिन्नसिक्तानि चापोऽ
 भ्यवहरेयुः प्रजापतेन त्वदेतान्यन्य इति च बल्मीकवपायां वासान्नाय्यं मध्यमेन
 पलाशपर्णेन जुहुयाद्विष्यं दमानं महीधौः पृथिवीचन इत्यंतः परिधिदेशे निवपेयुर
 न्यतरादोषे व्यासिच्य प्रचरेयुः पुरोळाशं वातत्कृण्वेऽभयदोष एंदाग्नं पंचशरा
 वमोदनंतयोः पृथक्प्रचरेयुः इमे वेत्येके वत्सानां धाने वायवे यवाग् मग्निहोत्रमधिश्चि

स. ४. ३

३८

३८

तिनिर्ऋतिं परस्तादि २

तं स्रवदभि मंत्रयेत गर्भं स्रवंत मगदमक माग्निहेता एथि व्यंतरि सं॥ यतश्चुतदग्ना
वेवत न्नाभिप्राप्तौति॥ ३०॥ यस्याग्निहोत्र्युपावस्रष्टा उद्यमानो पविशेतामभि मंत्र
येत यस्माद्दीपानिषीदसिततो नो अभयं हृदि॥ पश्चन्नः सर्वान्गोपाय नमोरुद्राय
मीळुष इत्यथैनामुत्थापयेदुदस्थादेव्यदितिरायुर्यत्तपतावधात्॥ इन्द्राय हृण्वती
भागमित्राय वरुणाय चैत्यथा स्या ऊधसि च मुखे चोदपात्रमुपो ऋत्य उग्ध्वा ब्राह्म
णं पाययेद्यस्या भोक्ष्यन्त्याद्या वज्जी वंसं वत्सरं वा वाश्यमाना ये यवसं प्रयच्छेत्
यवसा दूगवती हि भूया इति रोणितं उग्धं गार्हपत्ये संक्षाप्या न्येन जुहुयाद्भिन्नं
सिक्तं वा भिमंत्रयेत समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत॥ अरिष्टा अस्माकं
वीरामयि गावः संतु गोपताविति यस्याग्निहोत्र्युपावस्रष्टा उद्यमाना स्पंदेत सायत्त

३८

त्रस्कंदयेत्तदभि मन्त्रयजपेद्यदद्युग्धं पृथिवीमसप्तयदोषधीरत्यसृपद्यदापः॥
 पयो गृहेषु पयो अघ्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति तत्रयत्परिशिष्टं स्या
 तेन जुहुयादन्येन वाभ्यानीयेत दोहनाद्या प्राची नहरणा त्रजापते विश्वभृति त
 न्वं हुत मसीति तत्र स्कन्नाऽभि मर्शनिं शेषेण जुहुयात्पुनरुन्नीया शेषे आज्य
 मशेषे एतदा होमाद्वारुणी जपित्वा वारुण्या जुहुयादनशनमान्यस्माद्धोमकाला
 त्पुनर्होमं च गाणगारिरग्निहोत्रं शरशरायत्समोषामुमिति द्वेष्टारमुदाहरेद्विष्टं द
 मानं महीद्यौः पृथिवी च न इत्याहवनीयस्य भस्मांते निनयेत्सान्नाय्यवद्धी भस्मेभि
 वृष्टे मित्रो जना न्यातयति ब्रुवाण इति समिदा धानं यत्र वेत्थवनस्पत इत्युत्तरस्या आ
 हुत्या स्कंदने ॥३१॥ प्रदोषां तो होमकालः संगवांतः प्रातस्तमतिनीय च तुर्गृहीतमा

स्त. ४. ३

३२

३९

ज्यं जु ऊ या द्या दिसायं दोषावस्त नमः स्वाहेति यदि प्रातः प्रातर्वस्त नमः स्वाहेत्यग्नि हो
त्रमुपसाद्य भू भुवः स्वरिति जपित्वा वरं दत्वा जु ऊ या दिष्टि श्व वारु णी कृत्वा प्रातर्वरदा
नम नु ग म यित्वा चाहव नी यं पुनः प्रणये दिहैव क्षेम्य एधि मा प्रहा सी र मुं मा मुं मा मु
ष्याय ण मि ति त त इ ष्ठि मि त्रः सूर्यो मियो महि ना दिवं ॥ प्र स मि त्र म तौ अस्तु प्र य स्वा नि ति
सं स्ति ता यां प त्न्या सह वा ग्य तो ग्नी न्ज्व ल तो ह र न श्न न्नु पा सी त द्द यो र्दु ग्धे न वा से ग्नि
हो त्रं जु ऊ या द धि श्रि ते न्य स्मि न्द्वि ती य म व न ये त्प्रा त रि ष्ठि रग्नि व्र त भ त्व मग्ने व्र त भ
धु चि रग्ने दे वां इ ह न ह ॥ उप यु ज्ञं ह वि श्व नः ॥ व्र ता नि बि भ्र इ त पा अ द ध्यो य जा नो दे
वां अ ज रः सु वी रः ॥ द ध द् त्ना नि सु म ळी को अग्ने गो पा य नो जी व से जा त वे द इ त्ये
षे वा र्या श्रु पा ते य द्या ह व नी य म प्र णी त म भ्य स्त मि या द्दु ऊ वि द्वा स णो ग्निं प्र ण ये

३२

दसैर्हिरण्येऽग्रतोऽक्रियमाणेभ्युदितेचतुर्गृहीतमाज्यंरजतंचहिरण्यवदग्रतोहरेयु
 रथैतदाज्यंजुऊयात्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख उपविश्योषाःकेतुनाजुषतांस्वाहेतिकालात्य
 येनशेषेनविहाग्निरनुगम्यआहवनीयेचेद्वियमाणेगार्हपत्योनुगछेत्स्वेभ्यएनम
 वक्षामेभ्योमंथेयुरनुगमयेत्वितरंक्षामाभावेभस्मनारणीसंस्पृश्यमंथयेदितोजज्ञे
 प्रथुममेभ्योयोनिभ्योअधिजातवेदाः॥ सगायत्र्यात्रिष्टुभाजगत्यानुष्टुभाचरेवेभ्यो
 हव्यंवरुनःप्रजानन्नितिमथित्वाप्रणीयाहवनीयमुपतिष्ठेताग्नेसम्न्नाळिषेरायेऽरमस्व
 सहसेद्युन्नायोर्जेपत्याय॥ सम्न्नाळसिस्वराळसिसारस्वतौत्वोत्सौप्रावतामन्नादंत्वाऽ
 न्नपत्यायादधइत्यतएवैकेप्रणयंत्यन्वाहृत्यदक्षिणंसहभस्मानंवागार्हपत्याऽऽयत
 नेनिधायाथप्रांचमाहवनीयमुद्धरेत्ततश्छिरग्निस्तपस्वान्ननद्वा न्पावकवानायाहि

सू. ५. ३

४०

तपसा जनेष्वग्नेपावको अर्चिषा ॥ उपेमांसुष्टुतिं मम ॥ आनोयाहितपसा जनेष्वग्नेपावः
 कदी द्यत् ॥ हव्यादेवेषु नोदधदिति प्रणीते नुगते प्राग्घोमादिष्टिरग्निर्ज्योतिष्मान्वरुण
 उदग्नेषु च यस्तवाऽग्रे हन्नुषसाम्ध्वो अस्तादिति सर्वाऽश्वेदनुगता नादित्योऽभ्युदि
 याद्वाऽभ्यस्तमियाद्वाऽग्न्याधेयं पुनराधेयं वा समास्तु तेषु चारणी नाशे ॥ १२ ॥ अथा
 ग्नेय्यदृष्टयो ब्रतातिपत्तौ ब्रतपतये साग्नावग्निप्रणयने ग्निवते क्षामायागारदाहे
 शुचये संसर्जनेऽग्निना न्येन मिथश्चेद्विचये गार्हपत्या हवनीययो वीरतये ग्रा
 म्येण संवर्गाय वैद्युतेनाप्सु मते वैश्वा नराय विमतानामन्नभोजने एषैव कपाले
 नष्टे नुद्वासितेऽभ्याश्राविते वाऽसुरभय एव यस्मिन् जीवे मृतशब्दस्त्वग्ने ब्रतपा असि
 यद्वो वयं प्रमिनाम ब्रतान्यग्निनाग्निः समिध्यते त्वं ह्यग्ने अग्निनाग्ने त्वमस्मद्यु

४०

योध्यमीवा अक्रंददग्निः स्तनयन्निवद्यौर्वितेविष्णुग्वार्तज्जुतासो अग्नेत्वामग्नेमा
 नुषीरीळतेविशोऽग्न आयाहि वीतयेयो अग्निं देववीतयेकुवित्सु नोगविष्टये मानो अ
 स्मिन्महाधुने स्वग्ने सधिष्टव्यदग्ने दिविजा अस्यग्निर्होता न्यसीदद्यजीयान्त्साध्वी
 मकदेववीतिं नो अद्येतियस्य भार्या गोर्वायमौजनये दिष्टिर्मरुतः सान्नाय्ये पुरस्ताच्च
 दमसाभ्युदिते ग्निर्दत्तेन्द्रः प्रदाता विष्णुः शिपिविष्टोऽग्ने दादाश्रुषे रयिंसयंता विप्रेषां
 दीर्घस्ते अस्त्वं कुरो भद्राते हस्ता सुकृतो तपाणी वषट्ते विष्णुवास आहणो मिप्रत ते अद्य
 शिपिविष्टनामैत्यपिवा प्रायश्चित्तेष्टीनां स्नाने तस्यैतस्यै देवतायै पूर्णा कृतिं जुहुयादि
 ति विज्ञायते हविषां स्कन्नमभिमुखो देवां जनमग्न्यस्तस्य माशी रवतु वर्धतां ॥
 भूतिर्घृतेन मुंचतु यशो यज्ञपतिमंहसः ॥ भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां

सू. ५. ३

४१

पतये स्वाहा यत्तस्य त्वा प्रमयो न्मया भिमया प्रतिमया इ सश्च स्कंदेत्याहुतिश्चेद्बहिष्प
 रिध्याग्नी ध्रुवां जुहुयाहुतवते षण् पात्रं दद्याद्देवते अनुवाक्ये या ज्ये वा विपरिहृत्याऽऽ
 ज्ये अवदाने हविषी वा यद्वो देवा अतिपातया निवाचा च प्रयुती देवहेळनं ॥ अरायो अस्मा
 अभि दुष्टुनायते न्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेत न स्वाहेत्याज्याहुतिं कृत्वा मुख्यं धनं दद्या
 त्कृण्वानिनी मनावाह्यदेवतामुपोत्थायावाहये न्मनसेत्येकं आज्येनास्त्रानिनी यजेत् ॥ १३ ॥
 हविषि दुः श्रुते चतुः शरावमोदनं ब्राह्मणाभ्यो जयेत्क्षामे शिष्टे नेष्टुपुनर्यजेताऽशेषे पुन
 रावृत्तिः प्रागावाहनाच्च दोषे पत्यंतं गुणभूतानां प्राक्स्विष्टकृतं उक्तं प्रधानभूतानां म
 वदान दोषे पुनरायतनादवदानं द्वेष्टे विहृदक्षिणां दद्याद्दक्षिणादानं उर्वरां दद्यात्कपालं भि
 न्नमनपवृत्तकर्म गायत्र्या त्वा राता क्षरया सं दधामीति संधार्या पोभ्यवहरेयुरभि न्नोघ

४१

मेजीरदानुर्यत आर्तस्तदगन्धुनः॥ इध्मोवेदिःपरिधयश्चसर्वेयज्ञस्यायुरनुसंतरंतु॥ त्रय
 स्त्रिंशत्तंतवोयान्वितन्वतइमंयज्ञंस्वधयायेयजंते॥ तेभिश्चिदं प्रतिदध्मोयजत्रस्वाहायज्ञो
 अप्येतुदेवानित्येवमवलीढाभिःक्षितेष्वपएवा न्यानिमन्मयानिभूमिभूमिमिमगा न्माता
 मातरमप्यगात्॥ भूयास्मपुत्रैःपशुभिर्योनोद्देष्टिसभिद्यतामिदियदिपुरोळाशःस्फुटेद्वोत्प
 तेतवा बर्हिष्येनंनिधायोभिमंत्रयेत्किमुत्पतसि किमुत्पोष्ठाःशांतःशांतेरिहागहि॥ अघो
 रोयज्ञियोभूत्वाऽऽसीदसदनंस्वमासीदसदनंस्वमितिमाहिंसीदेवप्रेरितंआज्येनतेजसा
 ज्यस्वमानःकिंचनुरीरिषः॥ योगक्षेमस्यशांत्योअस्मिन्नासीदबर्हिषीत्यग्निहोत्राय
 कालेऽग्नावजायमानेऽप्यन्यमानीयजुऊयुःपूर्वालाभउत्तरोत्तरं ब्राह्मणपाण्यज
 कर्णदभस्तंबाप्सुकाष्ठेषुपृथिव्यांऊत्वात्वपिमंथनंपाणौ चेद्वासेनवरोधःकर्णेचेन्मा

सवर्जनस्तंबे चेन्नाधिरायीताः सुचेदविवेकं एतत्सांवत्सरं व्रतं यावज्जीविकं वाऽग्नावनु
 गतेऽतरा ऊती हिरण्यउत्तरां जु ऊयाद्विरण्यउत्तरां जु ऊयात् ॥ १४ ॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौ
 तस्त्रे पूर्वषट्के तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्टुष्टिपशुचातु
 र्मास्यै रथसो मे नो ध्वं दर्शपूर्णमासाभ्यां यथोपपत्येकै प्रागापि सो मे नैके तस्य ज
 श्वत्वारस्त्रिपुरुषास्तस्य तस्योत्तरे त्रयो होता मैत्रावरुणोच्छावाको ग्रावस्तु रध्वयुः
 प्रतिप्रस्थाता नेष्टो नेता ब्रह्मा ब्राह्मणाच्छं स्याग्नीध्रः पोतो ज्ञाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता
 सुब्रह्मण्य इत्येते ही नैका हैर्याजियं त्येत एवाहिताग्नयं दष्टप्रथमयज्ञा गृह्यति सप्त
 दशा दीक्षित्वा समोप्याग्नीस्तन्मुखाः सत्राण्यासते तेषां समावापः सत्रार्थमभिधा
 नमैष्टिकेतं त्रेदीक्षणाद्यनग्नीनामग्निमुखमिति च याज्यानुवाकयोर्दंडप्रदानेनै

षेषु निवित्सुघ तया ज्यायां कुक्कां चाच्छावाक निगदो पहव प्रत्युपहवे चाषियाणिग
 हपतेः प्रवरित्वाऽऽत्मादीनां मुख्यानां मेवं द्वितीयत्तृतीयचतुर्थानां यावन्तोऽनंतर्हिताः स
 मानगोत्रास्तावतां सकृदावर्तयेद्वाद्रव्यान्वयाः संस्काराः साग्निचित्येषु क्रतुष्वस्वांसं
 भरणीयामिष्टिमेकैर्ग्निरब्रह्मणा नग्निः सत्रवानैतेनाग्ने ब्रह्मणा वा हृधस्व ब्रह्मच तेजाग्निः सत्रहृदे
 तवेदो नमश्च पुरुष्यग्ने पुरुधात्वाया सचित्रचित्रं चितयंतमुस्मे॥ अग्निरीशो बृहतः
 क्षत्रियस्यार्चामिते सुमतिं घोष्यर्वा गिती दंप्रभृति कर्मणां शनैस्तस्मात्तरोत्तरमेतत्त्वपि
 पौर्णमासात्प्रायणीयावत्सोमप्रहणमूर्ध्वं प्रथमायां अग्निप्रणयनीयायां औपव
 सथ्ये नियमो मध्यमादिधर्मे॥ ३॥ दीक्षणीयायां धाय्ये विराजो बग्ना विष्णू॥ अग्निर्मु
 खं प्रथमो देवतानां संगतानां मुत्तमो विष्णु रसीत्॥ यजमानायुपरिगृह्य देवान्दी

क्षयेदं हविरा गच्छतं नः ॥ अग्निश्च विष्णो तप उत मम हो दीक्षा पात्राय वनतं हि शक्रा ॥ वि
 श्वेदे वैर्यक्षित्यैः संविदानौ दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तमिति साग्निचित्ये त्रीण्यन्यानि
 वैश्वानर आदित्याः सरस्वत्यदितिर्वाधारयंत आदित्या सो जगत्कृता इति द्वे एते एव भुवद्वयो
 भुवनपतिभ्यो वा नेदमादिषु मार्जनमवगुदयनीयाया इदमादी व्यां सूक्तवाके च
 गृह्णाती स्नानं उपरूतो यं यजमानोऽस्य यज्ञस्यागुर उद्वचमशीयेति तस्मिन्नुपरूते आ
 शास्ते यं यजमानोऽस्य यज्ञस्यागुर उद्वचमशीयेत्याशास्ते न चात्र नामादेशः प्रकृत्या
 त्य ऊर्ध्वपश्चि व्यां दीक्षितानां संचरो गार्हपत्या हवनीया वंतराग्नेः प्रणयना दीक्षणा
 दिरात्रि संख्यानेन दीक्षा अपरिमिता एकाह प्रभृत्या संवत्सरात् संवत्सरं त्वेव स व्रते द्वा
 दशाह तापश्चितेषु यथा सुत्योपसदः कर्मचारस्त्वेकाहानामेकातिस्त्रो वा दीक्षास्ति स

उपसदः सुह्यमहरुत्तमं दीक्षांतेराजक्रयः ॥२॥ तदहः प्रायणीयेष्टिः पथ्यास्वस्तिरग्निः
 सोमः सवितादितिः स्वस्तिनः पथ्यासुधन्वस्वितिद्वे अग्ने नय सुपथाराये अस्माना देवा
 नामपिपंथामगन्मत्वं सोमप्रचिकितो मनीषायाते धामानिदिविया एथिव्यामावि
 श्वदेवं सत्पतियद्माविश्वाजातानि सुत्रामाणं एथिवीद्यामनेहसंमही मृषुमातरं सुब्र
 तानां सेदग्निरग्नीरह्यस्त्वन्यानि तिद्वे संयाज्येशं य्वंते यमनाज्यभागासंस्थितायां ॥
 ॥३॥ राजानं क्रीणंति तं प्रवक्ष्यत्सु पश्वादनसस्त्रिपदमात्रे तरेण वर्त्मनी अवस्त्रा
 यप्रेषितो ग्रेभिर्हिकारा त्वं विप्रस्त्वं कुविस्त्वं विश्वानि धारयन् ॥ अपजन्यं भयं नुदेत्य
 स्पंदयन्पाशं प्रपदेन दक्षिणापांस्तस्त्रिरुडुप्यानुब्रूयाद्ग्रादभिश्च्रेयः प्रेहि हृहस्पतिः
 पुरएताते अस्तु ॥ अथेमवस्य वर आ एथिव्या आरेशं च नृकुणुहिसर्ववीर इति तिष्ठन्न

उब्रजन्तुत्तरा अंतरे णैववर्त्मनी सोमयास्ते मयो भुव इति तिस्रः सर्वे नंदं तियत्र सागते
 नां गन्देव ऋतुभिर्वर्द्धतु क्षयमित्यर्धं च आरमेदवस्थिते न सिद्धिणा त्यक्षा दक्षि क्रम्य राजा
 नमभिमुखो वतिष्ठते प्रपाद्यमाने राजन्यग्रेणा नोत्सं ब्रजे द्याते धामानि हविषाय
 जंती मां धियं शि क्षमाणस्य देवेति निहिते परिदध्या द्राजानमुपस्पृशन् च स नैश्वसुषुवा ॥
 ॥ ४ ॥ अथाऽऽतिथ्येष्वांता तस्या अग्निमंथने धाय्ये अतिथिमंतौ समिधाग्निं दुवस्य
 ताप्यायस्व समेतुत इति विष्णु रिदं विष्णु विचि क्रमे तदस्य प्रियमुभिपाथो अर्यां हो
 तारं चित्ररथमध्वरस्य प्र प्रायमग्नि भरितस्य ष्टण्व इति संयाज्ये संस्त्रिताया मा
 ज्यं तान् नम्रं करिष्यं तो भिमशं त्यना धृष्टमस्य ना धृष्टं देवानामो जौ अभिश
 स्तिपाः ॥ अनभिशास्त्यं जसा सत्यमुपगेषां स्विते माधा इति स्पृष्ट्वा दकं राजानमाप्या

ययंती दमादिमदंतीर बर्थ उपसत्त्वं शुरं शुष्टे देव सोमा प्यायता मिंदियेक धनविदु
आतुभ्यमिंदः प्यायतामात्वमिंदाय प्याय स्वाप्याययास्मान्तसर्वा नू॥ सन्यामेधया
स्वस्तिते देव सोम सुत्यामुदचमशीयेति स्पष्टोदकं निद्रवंते प्रस्तरे पाणी निधायोत्ता
नां दक्षिणा न्तसव्यां नी च एष्टाराय एष्टावा मानि प्रेषे भगाय॥ ऋतमृतवादिभ्यो नमो
दिवे नमः पृथिव्या इति॥ ५॥ स्पष्टोदकं प्रवर्ग्येण च रिष्यत्स्तरं परित्वज्य पश्चा
दस्योपविश्य प्रेषितो भिष्टुयाद्गावानमचमचमनवानमुक्ता प्रणुत्यावसेद्ब्रह्मज
ज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वितीयां मतः सुरुचो वेन आवः॥ स बुद्ध्या उपमा अस्य विष्ठाः सत
श्वयो निमसतश्च विवः॥ इयं पित्रे राष्ट्रेत्यग्रे प्रथमा यजनुषे भूमनेष्ठाः॥ त
स्मा एतं सुरुचं क्षारमह्यं घर्मं श्रीणंति प्रथमस्य धासेः॥ महान्मही अस्त भाय

द्विजातोद्यां पिता स द्यु पार्थिवं च रजः॥ स बुध्ना दाष्टं जनुषाभ्युग्रं बृहस्पतिर्देवता
 तस्य सम्मन्नाट्॥ अभित्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसर्वरत्नधा
 मभिप्रियं मतिं कविं॥ ऊर्ध्वाय स्यामतिर्भा अदिद्युतस्त्वीमनिहिरण्यपाणिरमिमी
 ते सुक्रतुः कृपास्वस्तपास्वरिति वा संसी दस्व म हां असीतिसंसाद्यमानैः जंतियं प्र
 थयंतो न विप्रा इत्यज्यमाने पतंगमुक्तमसुरस्य मायया योनः सनुत्यो अमिदा स
 दग्ने भवानो अग्ने सुमना उपेता विति दृचाः कृणुष्वपाजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति पंच परि
 त्वा गिर्वणो गिरो धिद्वयै रदधा उक्थ्यं वचः शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यदपश्यंगो पाम निपद्य
 मानं स्वर्के इक्षस्यायं वेन श्वो दयुत्पृश्नि गर्भाः पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पत इति द्वे वियत्पवित्रं धि
 वणा अतन्वत घर्मं शोचंतं प्रणवेषु बिभ्रतः॥ समुदे अंतराय वो विचक्षणं त्रिरङ्गो नाम सूर्यस्य मन्वत॥
 गणानां त्वा प्रथमं श्रवय स्याः

पश्यं त्वेतस्या^{३५} द्यायाय जमानमीक्षते द्वितीयया पत्नी तृतीयया ॥ त्मानं काराध
 दोत्राश्विना वामिति नवा ॥ भात्याग्निर्गवाणे वैळेद्या वा एथिवी इति प्रागुक्तमाया अ
 रुरुच उषसः एश्निरग्निय इत्यावपेतो तरेणा र्द्धं चैनपत्नीमीक्षेतो तमया परिहिते समु
 त्थाप्येनानध्वर्यवो वाचयंतीति नुपूर्वपटलं ॥ ६ ॥ अथोत्तरमुपविष्टे अध्वर्युर्धर्म उद्या
 माकृयति ससंप्रैष उत्तरस्यानमिहिं कृत्योपकृये सुउघांधेनुमेतामिति द्वे अमित्रा देवसवितुः
 समीवृत्सं नमात्सिः संवृत्स इव मात्सिर्यस्ते स्तनः शशयो यो मयो भरगौरिमीमेदं वृत्सं
 मिषंतं नमुसे उपसीदत संजानाना उपसीदन्नमिस्त्वादराभिर्विवस्वतो दुहंति सुप्ते कांसमि
 दो अग्निरश्विना तप्तो वांघुर्म आगतं ॥ उत्थंते गावो वृषणे हध्वेन वो दस्त्रा मदतिकारवः ॥ स
 मिदो अग्निरृषणारतिर्दिवस्तप्तो घुर्मो उत्थते वामिषे मधु ॥ वयहि वां पुरुतमा सो अश्विनाह

वा महे सधु मादे षु कारवः॥ तडु प्रय क्षत ममस्य कर्मा त्मु न्न भो उ त्थ ते घृतं पय उ तिष्ठ
 ब्रह्मणस्पत इत्येता मुक्ता वतिष्ठ ते दुग्धा यामधु क्षतिप्युषी मिषमित्या क्रियमाणे उपद्रवप
 यसा गो धु गोषु माघ मे सिंच पय उ स्त्रियायाः॥ विना कम रय्यत्सविता वरेण्यो नुद्यावाप
 थिवी सुप्रणीतिरित्या सिच्यमाने आन् न मश्विनोर्ऋषिरिति गव्य आसुते सिंचत श्रियमित्या
 ज-आसिक्तयोः समुत्ये महतीरप इति महावीरमादायो तिष्ठ त्सु डुष्यदेवः सविता हिरण्य
 येत्यन्तिष्ठे तैतु ब्रह्मणस्पतिरित्यनु ब्रजे ऊर्ध्व इत्या पदमस्य रक्षतीति रवर मवेक्ष्यत
 मति क्रम्य नाके सुपर्णमुपयत्पतंतमिति समाप्य प्रणवेनोपविशेद निरस्य तृणं प्रेषितो
 यजति तप्तो वांघ्र्यमो न क्षतिस्वहोता प्रवाम ध्वर्युश्चरति प्रयस्वान्॥ मधो दुग्धस्या श्वि
 नात नाया वी तं पातं पय स उ स्त्रियायाः॥ उभापि बतमश्विने तिचो भाभ्या मनवान्

मग्नेवी ही त्यनुवषट्कारो धर्मस्याग्नेवी हीति वा । अन्नावषट् कृते जपत्यनुवषट् कृ
ते च विश्वा आरा दक्षिणसा द्विश्चान्देवानया छिह ॥ स्वाहा कृतस्य धर्मस्य मध्वः पि
बतमश्वि नेत्येवमेवाऽपराह्मिके यजुस्त्रिया स्वाहु तं घृतं पयोऽयं सवामश्विना भाग
आगतं ॥ माध्वी धृतरि विदथस्य सत्यती तप्तं धर्मं पिबतं सोम्यं मध्वस्य पिबतमश्वि
नेति चाऽप्रेषितो होतानुवषट् कृते स्वाहा कृतः शुचिर्देवेषु धर्मो योऽश्विनोऽश्वम
सो देवपानः ॥ तमी विश्वे अमृता सो जुषाणा गंधर्वस्य प्रत्यास्नारिहंति ॥ समुद्रा हर्मि
मुदियन्ति वेनोदसः समुद्रमभियज्जिगाति ॥ सखे सखायमभ्याववृत्स्वोर्ध्व ऊषुण ऊ
तय इति द्वे तं घे मिथ्या नेमस्विन इति प्रागा थीरुर्वाहै काण्वी मपराह्मे न्यतरां वात्यंतं
काण्वी त्वे वोत्तमे पावकरो चेत्तव हि क्षयं परीत्युक्ता मक्षमा कांक्षे दाजिनेन भक्षो

सू. ४४

४७

५७

पायोऽङ्गुतं हविर्मधुहविरिंदतमेग्नावश्यामते देवधर्मः॥ मधुमतः पितुमतो वाजवतों गि
 रस्वतो नमस्ते अस्तु मामाहिंसीरिति भक्षजपः कर्मिणो धर्मं भक्षयेयुः सर्वे तु दीक्षिताः
 सर्वेषु दीक्षितेषु ग्रहपतेस्तृतीयोत्तमो भक्षौ संप्रेषितः स्येनोनयोनिंसदनंधिया
 कृतमायस्मिन्त्सप्तवासवारो हंतुष्वर्वाहः॥ ऋषिर्हृदीर्घश्चुत्तम इंदस्य घर्मो अतिथिः॥
 सूर्यवसाङ्गवती हि भूया इति परिदध्यादुत्तमे प्रागुत्तमायां हविर्हविष्मो महिसद्रदे
 व्यमित्यावपेत॥ ७॥ अथोपसत्तस्यां विध्ययाजपाः प्रादेशोपवेशने च प्रकृत्ये होप
 स्ते उपसद्यामी ह्युष इति तिस्र एवैकां त्रिरनवानंताः सामिधे न्यस्ता सामुत्तमेन
 प्रणवेनाग्निं सोमं विष्णुमित्यावाह्योपविशेन्नावाहयेदित्येके नावाहने प्येता एव
 देवता अग्निर्वृत्राणि जंघनद्यउग्र इव शर्यहात्वं सोमासिसत्पतिर्गयस्फानो अमी बहे

४७

दंविष्णुर्विचक्रमेत्रीणिपदाविचक्रमइति स्विष्टकृदादिलुप्यते प्रयाजा आज्यभागो
 च नित्यमाप्यायनं निष्कवश्चैषैवापराह्णे इमां मे अग्ने समिधमिमामितितु सामिधे
 न्यो विपर्यासो याज्यानुवाक्यानां पाण्योश्च निष्कव इत्युपसदः सुपूर्वाह्णे स्वपराह्णे च
 राजक्रयाद्यहः संख्याने नैकाहानां तिस्रः षडूहीनानां द्वादशचतुर्विंशतिः संवत्सर इ
 तिसत्राणां प्रथमयज्ञे नैके धर्ममोपवसथ्य उभे पूर्वाह्णे प्रथमस्यामुपसदिवृत्तायां
 प्रेषितः पुरीषचितये न्वाह होता दीक्षितश्चेद्यजमानो दीक्षितेष्व्वात्पदमात्रे वरुणायामि
 हिं कृत्य पुरीष्यासो अग्नय इति त्रिरूपांशु सप्रणवा मपि वा सुमंदं ब्रजत्स्वनु ब्रजेति
 षत्सु विसृष्ट्वा कप्रणयते ति क्र्यादथाग्निं संचितमनुगीतमनुशंसेत्यश्वादग्निपु
 च्छस्योपविश्याऽसि हिं कृत्याऽग्निरस्मिजन्मना जातवेदा इति त्रिर्मध्यमया वाचै

सू. ४

४८

५४

तस्मिन्नेवास नैवैश्वा नरी यस्य यजति त्रयमेतत्साग्निचित्ये ब्रह्माप्रतिरथं जपित्वा
दक्षिणतो ग्नेर्बहिर्वेद्यास्तं औं बर्वाभिहवना उक्तमग्निप्रणयनं दीक्षितस्तुवसोर्धा
रामुपसर्पेत् ॥ ८ ॥ हविर्धाने प्रवर्त्तयंति तदुक्तं सोमप्रवहणे न दक्षिणस्य तु हविर्धानि
स्योत्तरस्य च क्रस्यांतरावर्त्तमादयो र्युजेवां ब्रह्म पूर्य नमोभिः प्रेतां यज्ञस्य शंभुवायु
वां यमेव यतमाने यदैतमधिह्वयोरदधा उक्थ्यं वच इत्यर्द्धं च आरमेदव्यवस्ता चेद
राटी विश्वारूपाणि प्रतिमुंचते कविरिति व्यवस्तायां मेथ्यो रूपनिहतयोः परित्वा गि
र्वणोगिर इति परिदध्यात् ॥ ९ ॥ अग्नीषोमो प्रणेष्यत्सुतीर्थे न प्रपद्योत्तरेणाग्नी
ध्रीयाय तनंसदश्च पूर्वया दारापत्नी शालां प्रपद्योत्तरेण शाला मुरवी यमतिब्र
ज्य पश्चादस्योपविश्य प्रेषितो नु ब्रूयात्सावीर्हि देवप्रथुमायपि नेवष्माणमस्मै

४८

वरिमाणं मस्मै॥ अथास्मभ्यं सवितः सर्वतातादिवेदिव आसुवा भरिपश्च इत्यासी नो नु
 ब्रजन्तु त्तराः प्रैतु ब्रह्मणस्पतिर्हेतादेवो अमर्त्यः पुरस्ता उपत्वाग्नेदिवेदे दोषावस्तरु
 पप्रियं पनिघ्नतमित्यर्धर्च आरमेदाग्नीध्रीये निहिते निरूपयमाने ग्ने जुषस्व प्रतिहय
 तद्वच इति सभाष्य प्रणवे नो परमे उत्तरेणाग्नीध्रीयमतिब्रजत्स्वतिब्रज्य सोमो जिगा
 तिगातु विदेवानां तमस्यरा जावरुणस्तमश्चिनेत्यर्धर्च आरमेत्प्रपाद्यमानं राजानं
 मनु प्रपद्येतां तश्च प्रागा अदितिर्भवासिश्ये नो न योनिं सदं न धिया कृतमस्त भ्नाद्या
 मसुरो विश्ववेदा इति परिदध्या उत्तरया वाक्षेमा चारे ब्रह्मैव मेव प्रपद्याऽपरेण वेदिमति
 ब्रज्य दक्षिणतः शालामुख्यस्योपविरोत्स होतारम नृत्थाय यथेतमग्रतो ब्रजे दधि
 राजानं प्रणयेत् उक्तं प्रणयतः प्राप्य हविर्दाने गृहपतये राजानं प्रदाय हविर्दा

सू. ४४

४२

नेऽग्नेणापरेण वातिब्रज्य दक्षिणत आहवनीयस्योपविशो दग्निपुच्छ
 स्य साग्निचित्यायामेतद्ब्रह्मासनं पशो प्रातश्चावपाहोमाद्यदित्वग्नेण प्रत्येयात्प्र
 पाद्यमाने ॥ १० ॥ अथाग्नीषोमीयेण चरंत्युत्तरवेद्यामादंडं प्रदानादंडं प्रदाय मै
 त्रावरुणमग्रतः कृत्वोत्तरेण हविर्धाने अतिब्रज्य पूर्वया द्वारा सरः प्रपद्योत्तरेण य
 थास्वंधिष्म्या वतिब्रज्य पश्चात्स्वस्य धिष्म्यस्योपविशति होता वतिष्ठत इतरो यद्विदे
 वस्तुनां हवीष्यन्वायातयेयुरग्निर्गृहपतिः सोमो वनस्पतिः सविता सुत्य प्रसवो ह
 हस्पतिर्वाचस्पतिरिंद्रो ज्येष्ठो मित्रः सत्यो वरुणो धर्मपती रुद्रः पशुमान्यशु
 पतिर्वा त्वमग्ने बृहद्वयो हव्यवा वृग्निर्जरः पितानुस्त्वं च सोम नो वशो ब्रह्मा देवा
 नां पदवीः कवीनामा विश्वदेवं सत्यं तिनप्रमिये सवितुर्देव्यस्य तद्बृहस्पते प्रथ

४२

मं वाचो अग्रं हं सैरिव सखिभिर्वा वदद्भिः प्रससाहिषे पुरु कृतश ऋन्भुवस्त्वमिदं ब्र
ह्मलणामहा नन मी वा स इच्छया मदंतः प्रसमिन्नमतो अस्तु प्रयस्त्वां त्वां नष्टवा
न्महिमाय एछते त्वया बद्धो मुमुक्षते ॥ त्वं विश्वस्माद्भुवनात्पासि धर्मणाऽसुर्यात्पासि
धर्मणा ॥ यत्किं चेदं वरुण देव्ये जन उपते स्तोमान्यश्रुपा इवाकरमिति द्वे ॥ ११ ॥ यद्युवै
सर्व एषान्यग्निर्गायत्रस्त्रिष्टुप् तरो वा संतिक इंदस्त्रैष्टुभः पंचदशो बार्हतो ग्रेष्मो
विश्वेदेवा जागताः सप्त दशा वैरूपा वार्षिका मित्रावरुणा वानुष्टुभा वैकविंशो वैरा
जौ शारदौ बृहस्पतिः पादुः स्त्रिणवः शाकरो हैमंतिकः सविता तिच्छंदास्त्रयस्त्रिं
शो रैवतः शैशिरोऽदितिर्विष्णुपत्न्यनुमतिः समिद्धिशामा शयानः स्वर्विन्मधुरेतो
माधवः पात्वस्मान् ॥ अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान् ॥ रथं

40

40

रुणारक्षतमाधिपत्ये॥ सम्म्राट्शिंसां सह साम्नी सह स्वत्य तुर्हे मंतो विष्टयानुः पिपर्तु॥ अ
 वस्युवाता बृहती नुशक्करी मंयुर्ह मवतु नो घृताची॥ स्वर्वाती सुउघानुः पयस्वती दिशां
 देव्यवतु नो घृताची॥ त्वंगोपाः पुरएतोत पश्चाद्बृहस्पतेयाम्यायुं ग्धिवाचं॥ ऊर्ध्वादि
 शांरंतिराशोषधीनां संवत्सरेण सविता नोऽश्रद्धा॥ ऐवत्सामार्तिच्छंदा उच्छं दोजा
 तशत्रुः स्योनानो अस्तु॥ स्तोमत्रयस्त्रिंशो भुवनस्य पत्नी विवस्वदाते अभिनो गृणी
 हि॥ घृतवती सवितराधिपत्ये पयस्वती रंतिराशानो अस्तु॥ ध्रुवादिशां विष्णुपत्न्यघो
 रास्ये शाना सह सोयाम नोता॥ बृहस्पति मतिरिश्चोत वायुः संध्वानावाता अभिनो गृ
 णंतु॥ विष्टंभो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्य शाना जगतो विष्णुपत्नी॥ व्यचस्वती
 षयंती सुभ्रूतिः शिवानोऽश्रस्त्वदितेरुपस्ते॥ अनुनो घानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यतां॥

सू. ४

५१

अग्निश्च हव्यवाह नो भवतं दाशुषे मयः ॥ अन्विदं नु मते त्वं मन्यासैशं च न स्तुधि ॥
 ऋत्वे दक्षाय नो हि नु प्रण आयं पितारिषदिति वैश्वानरीयं नवमं कायं दशमं को अद्य
 युंक्ते धुरिगा ऋतस्येति द्वे औपयजैरंगारै रनभिपरिहारे प्रयतेरन्नाग्नी धीया चै
 उत्तरेण होतारं शामित्रा चै दक्षिणे न मैत्रावरुणं मुपोत्थानमग्रे कृत्वा निष्क्रम्य वे
 दं गृह्णीयात्नेदमादिषु हृदयश्च लम्बमर्वागन्तु बंध्यायाः संस्थिते वसती वरीः परि
 हरंति दीक्षिता अभिपरिहारयेन् ॥ १२ ॥ अथैतस्यारात्रे विवासकाले प्राग्वयसां
 प्रवादात्प्रातरनुवाकाया मंत्रितो वाग्यतस्तीर्थे निप्रपद्याग्नी धीये जान्वा च्या
 ऊतिं जुहुयादा स न्यान्मा मंत्रात्पाहिकस्याश्विदक्षिणास्त्ये स्वाहेत्याहवनीये वा
 गग्रे गा अग्र एतु सरस्वत्ये वाचे स्वाहा ॥ वाचं देवी मनो नैत्रा विराज मुग्धा जैत्री मुत्तमा

५१

मेहभक्षां तामादित्यानावमिवावहेमा नुमतांपथिभिः पारयंती स्वाहेति द्वितीया मा
 तः समानं ब्रह्मणश्च प्राप्य हविर्धाने रराटी मसि मश्या तुर्वंतरि संवीहीति दार्ये स्तूणे दे
 वी द्वारौ मामासंतापं लोकं मे लोकं कृतौ कृणुत मिति प्रपद्यांतरेण युगधुरा उपविश्य प्रे
 षितः प्रातरनुवाकमनुब्रूयान्मंडेणाऽऽपोरेवतीः क्षयथा हिवस्व उपप्रयंत इति सूक्ते अ
 वा नो अग्न इति षष्ठं निमीळे ग्निं हतं वसिष्ठा हीति सूक्तयो रुतमा मुद्धरे त्वमग्ने व्रत
 पा इत्युत्तमा मुद्धरे त्वं नो अग्ने महो भिरिति नवे मे विप्रस्येति सूक्ते युक्ष्वा हि प्रेष्ठं वस्त्वमग्ने
 बृहद्वय इत्यष्टादशा च तस्त्वेति सूक्ते अग्ने पावक हतं व इति सूक्ते अग्निर्होता नो अध्व
 र इति तिस्रो ग्निर्होता ग्न इळेति चतस्रः प्रवोवा जाउ प सद्याय त्वमग्ने यज्ञाना मिति ति
 स्त्र उत्तमा उद्धरे दग्ने हं स्यग्निं हि न्वंतु नः प्राग्नये वाचमिति सूक्ते इमामे अग्ने समिध

मिमा मिति त्रयाणां मुत्तमा मुद्धरेदिति गायत्रं त्वमग्ने वसूंस्त्वं हि क्षैतवद् ग्नायो होता जनिष्ट
 प्रवो देवा याग्ने कदा तदिति पंच सरवायः संवस्त्वामग्ने हविष्मंत इति सूक्ते हृदय इति दशानां
 चतुर्थं नवमे उद्धरेत्तमा मुत्तमां चादितस्त्रयाणां मित्यानुष्टुभमबोध्यग्निः समि
 धे ति च त्वारि प्राग्नये हृते प्रवेधसे कवये त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानित्येतत्प्रभृती
 नि च त्वार्यर्ध्व ऊषुणः ससस्ययद्वियुतेति पंच भइंते अग्न इति सूक्ते सोमस्य मातवसं
 प्रत्यग्निरुषस इति त्रीण्या होतेति दशानां तृतीयाष्टमे उद्धरेद्विस्पर्श इति सूक्तयोः
 पूर्वस्योत्तमा मुद्धरेत्त्वं ह्यग्ने प्रथम इति षष्ठां द्वितीय मुद्धरेत्पुरो वो मंदमिति च त्वा
 रितं सुप्रतीकमिति षड्भुवेवः सुद्योत्मानं निहोता होतृषदन इति सूक्ते त्रिभुर्धा नमिति
 त्रीणि वक्त्रिं यशसमुपप्रजिन्वन्ति त्रीणि कात उपेति रिति सूक्ते हिरण्यकेश इति

तिस्रोऽपश्यमस्य महत इति सूक्ते द्वे विरूपे इति सूक्ते अग्नेन याग्रे बृहन्नित्यष्टा
 नामुत्तमा उत्तमा स्ति स्रज्जरे त्वमग्ने सुहवोरण्वसं दृगिति पंचाऽग्निं वो देवमिति द
 शानां तृतीयचतुर्थे उद्धरेदिति त्रैष्टुभमेनावो अग्निं प्रवोय क्वमग्ने विवस्वत्सरवा
 यस्त्वायमग्निरग्न आयात्यच्छानः शीरशोचिषमिति षळदर्शिगातु वित्तम इति स
 तेति बार्हतमग्ने वाजस्येति तिस्रः पुरुत्वात्वामग्न ईळिष्वाहीत्यौल्लिहंजनस्य गोपास्त्वा
 मग्न क्रतायव इमम् पुवो अतिथिमुषर्बुधमिति नवत्वमग्ने द्युभिरिति सूक्ते त्वमग्ने प्र
 थमो अंगिरान् चित्सहो जा अमृतो नितुं दत इति पंच वेदिषद इति षष्ठां तृतीयमुद्धरे
 दिमंस्तोममर्हते संजागृवद्भिश्चित्रदच्छिरोर्बसुं न चित्रमहसमिति जागतमग्निं तं
 मन्य इति पाङ्क्तमित्याग्नेयः क्रतुः ॥ १३ ॥ अथोषस्यः प्रतिष्ठासूनरी कस्त उष इति

तिस्र इति गायत्रमुषो भद्रेभिरित्यानुष्टुभमिदं श्रेष्ठं पृथग् पृथग् इति सूक्ते प्रत्यर्चि
 रित्यष्टौ द्युतद्या मानमुषोवाजेनेदमुत्पुडुश्रिय इति सूक्ते व्युषा आवोदिविजा
 इति षष्ठि ति त्रैष्टुभं प्रत्यु अदर्शिसहवामेनेति बार्हतमुषस्तच्चित्रमाभरेति तिस्र
 ओल्लिहमेताउत्या इति च तस्रो जागतं महेनो अद्येति पांक्तमित्युषस्यः ऋतुः ॥ १४ ॥
 अथाश्विन एषोऽषाः प्रातर्युजेति च तस्रोऽश्विनायज्वरीरिष आश्विनावश्वाव
 त्या गोमदूषु नासत्येति तच्चादूरादिहेवेति तिस्र उत्तमा उद्धरेद्वाहिष्ठोवां हवानामि
 ति च तस्र उदीराथामामेहवमिति गायत्रं यदद्युत्त इति सूक्ते आनो विश्वा भिस्त्यं
 चिदत्रिमित्यानुष्टुभमाभात्यग्निरिति सूक्ते ग्रावाणेव नासत्याभ्यामिति त्रीणि
 धेनुः प्रत्नस्य कउश्रवदिति सूक्ते स्तुषेनरेति सूक्ते युवोरजांसीति पंचानां तृतीय

मुद्धरेत्यतिवां रथ मिति सप्ता नां द्वितीय मुद्धरेदिति त्रैष्टुभ मिमाउ वा मयं वा मोत्य
 मक आरथ मिति सप्त द्युम्नी वां यत्तु इति बार्हत मश्विनावर्तिरस्मदाश्विनावेह गच्छत
 मिति तचौ युवोरुष्टर थं ऊव इति पंचदशे त्यौ ह्मिह मबोध्यग्निर्ज्म पुषस्य भानुरावां र
 थ मभ्र दिदं यो वां परिज्मेति त्रीणि त्रिश्चिन्नेनाश्रयेच्छेद्या वा एथिवा इति जागतं प्रतिप्रिय
 तम मिति पाङ्क मित्येतेषां छंदसां एथ वस्सुक्ता नि प्रातरनुवाकः रातप्रभृत्यपरिमितो ना
 न्यै राग्नेयं गायत्रमत्यावपेद्ब्राह्मणस्य न त्रैष्टुभं राजन्यस्य न जागतं वैश्यस्याध्या
 सवदेकपदद्विपदायथास्तानंध्रुवाणि मांगलान्यगन्ममहाऽतारिष्मेच्छेद्या वा एथिवा इ
 तिसंजागृवद्भिरिति चयः प्रेष्यन्त्स्वर्गकाम ईच्छेद्यावीयमावर्तयेदातमसोपघातात्का
 ल उत्तमयोत्सप्याऽऽसना न्मध्यमस्तानेन प्रतिप्रियतममित्युपसंतनुयात्पुनरुत्स

सू. ५५

५४

प्योत्तमयोत्तमस्तुनेनपरिदध्यादंतरेण द्वायेरुणे अनभ्याह तमाश्रावयन्निवाश्रा
वयन्निव ॥ १५ ॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रोत सूत्रे पूर्वषट्केचतुर्थेध्यायः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥
परिहिते पश्य्य होतरित्युक्तोऽनभिहिंकृत्यापो न प्रीया अन्वाहेष च नैस्तरां परिधा
नीयायास्तासां निगसादिश नैस्तरां ताभ्यश्वाप्रसर्पणात्परं मंद्रेण प्रातः सवनं चाध्यर्ध
कारं प्रथमामगावानमुत्तरावृष्टिकामस्य प्रकृत्यावाप्रकृतिभावे पूर्वेष्वामर्धचेषु
लिंगानिकांक्षेत्प्रदेवत्रा ब्रह्मणे गातुरेत्विति न वहिनोतानो अध्वरं देवयज्येति इशमीमा
ववृत्ततीरधनुर्द्विधारा इत्याह तास्वेकधनासुप्रतियदापो अदृश्रमायतीरिति प्रतिदृ
श्यमानास्वाधेनवः पयसात्पर्यर्थाः समन्यायंत्युपयंत्यन्यादिति तीर्थदेशो होतृचम
से पां पर्यमाणं आपो न देवी रूपयंति होत्रियमिति समाप्य प्रणवेनोपरमेदागतमध्वर्यु

५४

मवेरपो ध्वर्या ३ उ इति पृच्छत्युते मनं न मुरिति प्रत्युक्तो निगदं ब्रुवन्प्रति निष्क्रामेतास्व
ध्वर्यो इन्द्राय सोमं सोता मधुमंतं ॥ वृष्टि वनिंती ब्रांतं बक्र मध्यं वसुमते रुद्रवते आदित्य
वत ऋभुमते विभुमते वाजवते बृहस्पतिवते विश्वदेव्यावत इत्यंत मनवानमुत्कोदगा
सांपथोवतिष्ठे तोपातीतास्व न्वावर्त्तेतयस्येन्द्रः पीत्वा वृत्राणि जंघन त्रसज न्यानि
तारिषो ३ मंबयोयंत्यध्वभिरिति तिस्रं उत्तमयानुप्रपद्येते मा अग्न न्नेवती जश्व
धन्या इति द्वे स न्नास्तस्यापरिधा योत्तरां द्वार्या मासाद्य राजानमभिमुख उपविरोह नि
रस्यत्वं ॥ ३॥ उपांशुं हूयमानं प्राणं यच्छ स्वाहा त्वा सुहव सूर्याय प्राणप्राणं मेय छेत्यनुमं
उं इत्यनुप्राण्या दंतया ममपानं यच्छ स्वाहा त्वा सुहव सूर्यायाऽपानापानं मेय छेत्यनु
मं अं इति चाभ्यपान्या उपांशुं सवनं ग्रावाणं व्यानाय त्वेत्यभि मर्यावा चं विसृजेत

पवमानाय सर्वणे च कच्छं दोगा न्मैत्रावरुणो ब्रह्मा च नित्यौ तावन्तरेणेतरैर्दीक्षिताश्चेद्भूष
 श्वस्कंदेति द्वाभ्यां विष्णुद्वौ मौ ऊत्वाऽध्वर्युमुखाः समन्वारब्धाः सर्पं त्यातीर्थदेशात्तत्स्तो
 त्रायोपविशं त्युजातार मभिमुखस्ता न्होतानुमंत्रयतेऽत्रैवासी नो यो देवानामिह सोम
 पीथो यज्ञे बर्हिषिवेद्यां ॥ तस्यापि भक्षयामसि मुखमसि मुखं भूया समितिर्दीक्षितश्चे
 द्भुजे त्तोत्रोपस्वराय सर्वे चोत्तरयोः सवनयोर्ब्रह्मन् त्तोष्यामः प्रशास्तरिति त्तोत्रा
 याति सर्जितावति सृजतो भूरिंद्रवंतः सवित प्रसूता इति जपित्वा ३ स्तु ध्वमिति ब्रह्मा प्रा
 तः सवने भुव इति माध्यंदिने स्वरिति तृतीयसवने भूर्भुवः स्वरिंद्रवंतः सवित प्रसूता
 इत्यर्धमाग्निमारुता त्तु तदेवेन सवित्रा प्रसूता ऋतं च सत्यं च वदत ॥ आयुष्मत्य
 ऋचो मागात त नृपा त्साम्न ओ ३ मिति जपित्वा मैत्रावरुणस्तु ध्वमित्युच्चैः ॥ २॥ अथ

सवनीयेनपशुनाचरंतियद्देवतोभवत्याग्नेयोग्निष्टोमऐंदाग्नउक्थ्येद्वितीयंऐंद्रोवृष्टिःषो
 ष्ठशिनितृतीयःसारस्वतीमेष्यतिरात्रेचतुर्थरितिऋतुपरावःपरिव्ययणाद्युक्तमग्नीषोमी
 येणाऽऽचात्वालमार्जनादंडप्रदानवर्जमुपविश्याऽभिहिंकृत्यपरिव्ययणीयात्रिरावहदेवान्सु
 चतेयजमानायेत्यावाहनादिसुचच्छब्दोऽग्रेयजमानशब्दैष्टिकेषुनिगमेषुनांत्याडा
 रियोजनाद्ध्वंनप्रावित्रंसाधुतेयजमानदेवताओमन्वतीतेस्मिन्यज्ञेयजमानेतिच
 प्रागाज्यपेभ्यःसवनदेवताआवाहयेदिंद्रं वसुमंतमावहेद्रुद्रवंतमावहेद्रमादित्यवंत
 मृभुमंतंविभुमंतंवाजवंतंबृहस्पतिवंतंविश्वदेव्यावंतमावहेतिताःसूक्तवाकएवानुवर्तये
 त्यवृताऊतीर्जुंकृतिवषट्कर्त्तारोऽन्येच्छावाकाच्चात्वालेमार्जयित्वाऽध्वर्युपथउपति
 षंतेआदित्यप्रभृतीन्धिष्ण्यानादित्यमग्रेऽध्वनामध्वपतेश्रेष्ठःस्वस्त्यस्याध्वनःपारम

सू.सू.५

५६

ध्री

56

५६

शीयेति यूपदिह्याहवनीयनिर्मथ्यानग्नयः सगराः सगराः अग्नयः सगराः सृष्टसगरेण
नाम्ना ॥ पातमाग्नयः पिष्टतमाग्नयो नमोवो अस्तु मामाहिंसिष्टेति सव्यावृतः शामित्रोव
ध्यगोहचात्वालोत्करास्तावानेवमेव दक्षिणावृत आग्नीध्रीयमच्छावाकस्यवादं दक्षिणं
मार्जालीयं श्वरमित्युत्तरेणाग्नीध्रं परिब्रज्य प्राप्य सदेसि मशं त्युर्वंतरिक्षं वीहीति द्वार्ये संमन्त्र्यै
वमपरानुपतिष्ठंत उपस्थितांश्चानुपस्थितांश्चाप्ययश्यंतो व्यनीक्षमाणा होता मैत्रावरुणो
ब्राह्मणाच्छंसीपोतानेष्टेति पूर्वयाद्वारा सदः प्रसर्पंत्युरुं नो लोकमनुनेषिविद्वानिति जपंत
उत्तरेण सर्वानधिष्ठान्तं सान्तं सानपरेण यथास्वधिष्ठानां पश्चादुपविश्य जपंति
यो अद्यसौम्योवधोऽघायनामुदीरति ॥ विष्कुहमिव धन्वनाव्यस्याः परिपंथिनं
सदसस्पतये नम इत्येवमपरया ब्रह्मा प्रसृप्य दक्षिणापुरस्ता न्मैत्रावरुणस्योपवि

शैतमन्त्रं च ऋत्विजः प्रसर्पकाः पृथ्वीं णोडुं बरी मयरेण धिष्ण्या न्यथांतरमनूपविशं त्येतया
 वृताग्नी ध्रुवाग्नी धीयमप्याकारादक्षिणादयो धिष्ण्या गदक्संस्तुः प्रसर्पिणा माघौ तु वि
 परी तौ तेषां विसंस्तुतसंचरायथा स्वधिष्ण्या नुत्तरेण दक्षिणमधिष्ण्यानां ॥३॥ अथै देः पु
 रोळा शैरनुसवनं चरंति धाना वंतं करं भिणमिति प्रातः सवने नुवाक्या माध्यंदिनस्य सवन
 स्य धाना इति माध्यंदिने तृतीये धानाः सवने पुरुष्टुतेति तृतीयसवने होताय क्षदिंद्रं हरि
 वाँ इंद्रो धाना अति प्रैषो लिं गैरनुसवनं मुह्यत्वादेश पदं ते नैवेज्या होताय क्षदसौ य
 जयोस्तु स्नाने आगुर्वषट्कारौ यत्र क्वचप्रेषेण यजेदथ स्विष्टकृतोऽग्ने जुषस्व नो ह
 विर्मध्यंदिने सवने जातवेदोऽग्ने तृतीये सवने हिकानिष इत्यनुसवनमनुवाक्या
 होताय क्षदग्निं पुरोळा शानामिति प्रैषो हविरग्ने वीहीतिया ज्यैतास्वनुवाक्या सुपु

सू. पू. ५

५७

57

रो काशराब्दं ब्रह्म देके विज्ञायते प्रयति वासुत दृचो क्षरं यदेन हति तस्मा दचं नो हेतु ॥ ४॥
 द्विदेव त्यैश्वरं ति वायव इन्द्र वायु भ्यां वायवाया हि दर्श तेन्द्र वाय इ मे सुता इत्यनु वा क्ये अ
 नवानं पृथक् प्रणवे होताय क्षदा युमग्रे गां होताय क्षदिन्द्र वाय अहं तेति प्रैषाव नवानं म
 ग्रं पिबाम धूना मिति याज्ये अ नवानं मे कागुरे पृथक् वषट्कारे इदमाद्य नवानं प्रातः स
 वनेन्द्र ज्यानु वा क्ये प्रैषौ चोत्तरयोर्ग्रहयोर्ऋतैतद्गृहपात्रमाहरत्यध्वर्युस्तद्गृहीया
 दैतुवसुः पुरुवसुरिति प्रतिगृह्य दक्षिण मरु मपोच्छाद्य तस्मिन्त्सादयित्वा ॥ काशव
 ती क्षिरं गुली क्षिरपि दध्या देव मुत्तरे सव्ये न त्वपि धाय तयोः प्रतिग्रहो भक्षणं च मे
 त्रावरुण स्यायं वा मित्रावरुणा होताय क्षन्मित्रावरुणा गृणाना जमदग्निनेत्येतु
 वसुर्द्विद्वसुरिति प्रतिगृह्य दक्षिणे नैन्द्र वायवं हत्वा ॥ भ्यात्मं सादनमाश्विनस्य प्रात

५७

युजाविबोधय होताय क्षदश्विना ना सत्यावावृधाना शुभस्पती इत्यैतुवसुः संयद्वसुरि
 ति प्रतिगृह्यैवमेव ह त्वोत्तरेण शिरः परिहृत्याऽभ्यात्मतरं सादनमनुवचनप्रेषयाज्या
 मुनित्योऽध्वर्युतः संप्रेषजं नीयमानेभ्यो न्वाहाऽऽत्वावहं त्वसाविदेवमिहोपयातेत्यनु
 सवनं होताय क्षदिदं प्रातः प्रातः सावस्य होताय क्षदिदं माध्यंदिनस्य सवनस्य होताय क्ष
 दिदं तृतीयस्य सवनस्येति प्रेषितः प्रेषितो होतानुसवनं प्रस्थितयाज्याभिर्यजति नामा
 देशमितरे प्रशास्ता ब्राह्मणाच्छंसी पोतानेष्टाग्नीध्रोऽच्छावाकश्चोत्तरयोः सवनयोः पु
 राग्नीध्रादिदं ते सोम्यं मधुमित्रं वयं ह वामहं इदं त्वावृषभं वयं मरुतो यस्य हि क्षयेऽग्ने पत्नी
 रिहाव हो क्षान्नाय वशा न्नायेति प्रातः सवनिक्यः प्रस्थितयाज्याः पिबा सोममभियमुग्र
 तर्ह इति तिस्रोऽर्वा उः हि सोमकामं त्वा ऊः स्तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वा उः दाय सोमाः प्रदिवो

विदना आप्णो अस्य कलशः स्वाहेति माध्यंदिन्यं इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्विः समुक्षितमिं
 द्रावरुणासुतपाविमंसुतमिंद्रश्चसोमं पिबतं बृहस्पत आवोव हंतु सप्तयोरघुष्यदोमेव
 नः सुहवा आहिगंतनेंद्राविष्मू पिबतं मध्वो अस्येमं स्तोममर्हते जातवेदस इति तात रियस
 वनिकः सोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्कारः प्रस्थितया ज्यासु शस्त्रया ज्यासु मरुत्वतीये हा
 रियोजने महिन्त्याश्विने च तैरो अद्भ्यो तद्देशाभियत्तगाथागीयते ॥ ऋतुयाजान्द्विदेवत्या
 न्यश्च पालीवतो ग्रहः ॥ आदित्यग्रहसावित्रौ तान्स्ममानुवषट्कृत्वा इति प्रतिवषट्कारं
 भक्षणं तृष्णी मुत्तरमेत्यध्वर्युरयाळग्नीदिति पृच्छत्ययाळिति प्रत्याह सभद्रमकयो नः सो
 मस्य पाययिष्यतीति होताजपति ॥ ५॥ ऐंद्रवायवमुत्तरे धर्मे गृहीत्वा ध्वर्यवे प्रणामये देश
 वसुः पुरुवसुरिहवसुः पुरुवसुर्मयिवसुः पुरुवसुर्वाक्पावाचं मे पात्यु परूतावाक्सह प्रा

प्राणे नोपमांवा क्सह प्राणे नक्षयता मुपहूता ऋषयोदैव्यास्त नृपावानस्तन्वस्तपो
 जा उपमामृषयोदैव्या सो क्यंतां त नृपावानस्तन्वस्तपो जा इत्य ध्वर्य उपक्षयस्वेत्युक्ताऽ
 वधाय नासिकाभ्यां वाग्देवी सोमस्य तप्यत्विति भक्षयेत्सर्वत्र प्रतिभक्षितं होतृ चमसे किं
 चिदवनीयां नाचम्योपक्षानादिषु नः संभक्षयित्वा न सोमे नोच्छिष्टं भवंतीत्युदाहरंति शो
 षं होतृ चमस आनीयोत्स जे देवमुत्तरे नत्वे नयोः पुनर्भक्षो न कंचन द्विदेवत्याना मनवनी
 तमवस जे नैत्रावरुण मेषवसुर्विद्वसु रिहवसुर्विद्वसुर्मथिवसुर्विद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षु
 र्मेपात्युपहूतं चक्षुः सहमन सोपमां चक्षुः सहमन साक्षयता मुपहूता ऋषयोदैव्यास्त
 नृपावानस्तन्वस्तपो जा उपमामृषयोदैव्या सो क्यंतां त नृपावानस्तन्वस्तपो जा इ
 त्य क्षीभ्यां विहावे क्षणं दक्षिणे नाग्रे सव्येन पाणिना होतृ चमसमाददीतैतु वस्तुनां पति

सू. ६. ५

५२

५९

विश्वेषां देवानां समिदितित स्यारत्निना तस्योरोर्वसनमपोच्छाद्य तस्मिन् सादयित्वा काश
वती पिरंगुली पिरविदध्या दाश्विनं यथा हृतं परिहृत्य पुनः सादयित्वा ध्वर्यवे प्रणामये
देषवसुः संयद्वसुरिहवसुः संयद्वसुर्मयिवसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पात्युपरूतं श्रोत्रं सहा
त्मनोपमां श्रोत्रं सहात्मना क्रयतामुपरूता ऋषयो दैव्या सस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजा उपमा
मृषयो दैव्या सो क्रयंतां तनूपावानस्तन्वस्तपोजा इति कर्णाभ्यां विहोपोद्यच्चैदक्षिणायागे
निधाय होतृचमसं स्पृष्ट्वा दक्षिणमुपक्रयते उपोद्यच्छंतिचमसानवांतरे च प्राच्या
चम्य होतृचमसं भक्षयेद् ध्वर्य उपक्रयस्वेत्युक्ता हीक्षितो दीक्षिता उपक्रयध्वं यजमाना इ
ति वा मुख्या न्वाष्टयग्योत्रका उपक्रयध्वमितीतरानेव मितरे यथा स भक्षं त्वदीक्षि
ता मुख्यचमसा दचमसा द्द्रोणकलशा द्दोक्तः सोमभक्षजपः सर्वत्र होतुर्वषट्का

५२

रेचमसारूयंते उजातुर्ब्रह्मणो यजमानस्य तेषां होताये भक्षयेदिति गौतमो भक्षस्य
 वषट्कारान्वयत्वाद्भक्षणमितरेषामिति तौल्वलिः कृतार्थत्वाद्भक्षयेयुरिति गाणगा
 रिरतः संस्कारत्वात्काचतच्चमसताः स्यान्नचान्यः संबंधो भक्षयित्वाऽपौसोमममृता
 अश्मशं नो भव हृदआपीत इंदविति मुखहृदये अक्षिमृशोरन्नाप्यायस्वसमेतु ते
 संते पयांसि समुयंतुवाजा इति चमसानाद्योपाद्यान्पूर्वयोः सवनयोराद्यांस्तृतीय
 सवने सर्वत्रात्मानमन्यत्रैकपात्रेभ्यः आप्यायित्वांश्चमसान्त्सादयंतिते नाराशंसा
 भवंति ॥ ६ ॥ एतस्मिन्काले प्रपद्याच्छावाकं उत्तरेणाग्नीध्रीयं परिब्रज्य पूर्वणसदआ
 त्मनो धिष्यद्देश उपविशेत्पुरोवारादृगळं प्रत्तमिळामिवोद्यम्याच्छावाकवदस्वे
 त्युक्तोऽच्छावोऽग्निमवसदिति तच्चमन्वाहं त्येन प्रणवेनोपसंतनुयाद्यजमान

सू. ५

६०

होतरध्वयो^५ग्नी ब्रह्म न्योतनेष्टरुतोपवक्तृरिषेषयध्वमर्जोर्जयध्वंनिवोजामयोजिह
तान्यजामयोनिः सपत्न्यामनिबाधितासो जयताभीत्वरीजयताभीत्वयाश्रवद्वइं
दः शृणवद्वोअग्निः प्रस्थायेन्द्राग्निभ्यांसोमं वोचतोपोअस्मान्ब्राह्मणाब्राह्मणा
कयध्वमिति समाप्तेस्मिन्निगदेऽध्वर्युर्हेतुर्युपहवंकां क्षतेप्रत्येतासु न्वन्यजमानः
सूक्तावामाग्रभीत् ॥ उत्तप्रतिष्ठोतोपवक्तृरुतनोगाव उपरूताउपरूत इत्युप क
यत उपरूतः प्रत्यस्मा इत्युन्नीयमाना यान् रुच्य प्रातयविभिरागतमितियजति
निधाय पुरोळाश दृगळं स्पष्टोदकं च मसं सक्षयेन्नास्पष्टोदकाः सोमेनेतराणि ह
वीष्यालभेरन्नादायै न दादित्यप्रभृतीन्धिष्यानुपस्थायापरयाद्वारा सदः प्र
स्थप्यपश्वात्स्वस्यधिष्यस्योपविश्य प्राश्नीयाउपविष्टे ब्रह्माग्नीध्रीयं प्राप्य हविरु

६०

छिदं सर्वे प्राश्नीयुः प्रागेवेतरे गता भवन्ति प्राश्य प्रतिप्रसप्य ॥ ७ ॥ ऋतुयाजैश्चरन्ति ते
 वां प्रैषाः पञ्चमं प्रैषसूक्तं ते न ते नैव प्रेषितः प्रेषितः ससयथा प्रैषं यजति होता ध्वर्युः
 गृहपतिभ्यां होतरे तद्यजेत्युक्तः स्वयं षष्ठेष्ट्याहनि पश्वा उत्तरवेदे रूपविश्या ध्वर्युः
 पश्वा जार्हपत्यस्य गृहपतिरथैतदृत्तुपात्रमानं तर्येण वषट्कर्तारो भक्षयंति एथ
 गध्वर्युः प्रतिभक्षयेत्तस्मिंश्चैवोपहवः ॥ ८ ॥ पराङ्ध्वर्यावावृते सुमत्पद्गदे पिता मातरि
 श्वां छिदापदाधादछिद्रोक्था कवयः शंसन् ॥ सोमो विश्वविन्नीथानि नेषद्गृहस्पतिरु
 क्थामदानिशं सिषद्वा गायुर्विश्वायुर्विश्वमायुः कइदं शंसिष्यति सददं शंसिष्यतीति ज
 पित्वाऽनभिहिं कृत्य शोसावोमित्युच्चैराहूय तृष्णी शंसं शंसे उपान्शु सप्रणव
 मसंत न्वन्नेष आहावः प्रातः सवने रास्त्रादिषु पर्याय प्रभृतीनां च सर्वत्र च

सू. ५. ५

६९

तः शस्त्रं तेन चोपसंतानः शस्त्रस्वरः प्रतिगरं श्रोथामोदैवेति शों सामोदैवेत्याहा
 वेः स्नुतादिः प्रणवेः स्नुतादिरवसाने प्रणवे प्रणव आहावोत्तरे वसाने च प्रणवांतो वाय
 त्रयत्रचांतः शस्त्रं प्रणवेनावस्यति प्रणवांत एव तत्र प्रतिगरः शस्त्रांते तु प्रणवो
 भूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नो ३म् ॥ इंदो ज्योतिर्भुवो ज्योतिरिंद्रो ३म् ॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्यो
 तिः स्वः सूर्यो ३मिति त्रिपदस्त्वस्त्री शं सो यद्युवैषट्पदः पूर्वैर्ज्योतिः शब्दैरग्रेव स्ये
 उच्चैर्निविदं यथानिशांतमग्निर्देवेद्ध इति नास्या आकानं न चोपसंतानं उत्तमेन
 पदेन प्रवोदेवायेत्याज्यमुपसंतनुयादेतेन निविद उत्तराः सर्वे च पदसामान्या
 उपसंतानस्त्वन्यत्राकानं च निविदा माज्याद्यां त्रिः शंसेदध्वं च शो विग्राहं तन्नि
 दर्शयिष्यामः ॥ प्रवोदेवायाग्नये बर्हिष्ठमर्चास्मै ॥ गमदेवेभिरास नोय जिष्ठो बर्हि

६९

रासदो ३मित्यगावानं वैव मेवैतेनाद्याः प्रतिपदामन्दगावानमनु ब्राह्मणं वा नुसर्व्य
 माहूयोत्तमयापरिधातिसर्वरास्त्रपरिधानीयास्वेवमुक्थं वाचिघोषायत्वेति
 रास्त्वाजपेदग्न इन्द्रश्चदाशुषोऽुरोण इतियाज्योक्थ पात्रमग्रेभक्षयेत्ततश्चमसां
 श्वमसिनः सर्वरास्त्रयाज्यांतेषु वषट्कैर्किपात्राण्यादित्यग्रहसावित्रवर्जं ॥ २॥ स्तो
 त्रमग्रेरास्त्रा देवेति प्रोक्तं उक्ता तु हिंकारे प्रातः सवन आक्यी रन्प्रतिहार उत्त
 रयोः सवनयोर्वयुरग्रे गायत प्रीरिति सप्तानां पुरोरुचां तस्यास्तस्या उपरिष्ठात्त
 चं तचं शंसे द्वायवायाहि दर्शतेति सप्त तच्चाद्वितीयां प्रउगे त्रिः पुरोरुग्भ्य आक्यी
 तेष्व्यां त्रिरवस्ये दर्धर्चैर्द्धर्च उत्तमां नशंसे च्छंसं त्येके तचच्चाद्वा नमशंसनेमा
 धु छंदसं प्रउगमित्येतदाचक्षते उक्थं वाचिश्लोकायत्वेति रास्त्वाजपेद्विश्वेभिः

सू. ६. ५

६२

६२

सोम्यमध्वितियाज्याप्रशास्ता ब्राह्मणाच्छंस्यच्छावाकइति रास्त्रिणो होत्रका स्तेषांचतु
 राहावानिरास्त्राणि प्रातः सवने तृतीयसवने पर्यायेष्वतिरिक्तेषु च पंचाहावानि माध्यंदि
 ने स्तोत्रियानुरूपेभ्यः प्रतिपदनुचरेभ्यः प्रगाथेभ्यो धाय्याभ्य इति पृथगाहानं होतुर
 पितेभ्यश्चान्यदनंतरमादौ निविद्धानीयानां सूक्तानां मनेकं चेत्प्रथमेष्वहाव आपो
 देवते च तच्चेतेषां तच्चाः स्तोत्रियानुरूपाः रास्त्रादिषु सर्वत्र माध्यंदिने प्रगाथास्तृती
 यायथाग्रहणमन्यद्वा ज्यांता निरास्त्राण्युक्थं वाचीत्येषां रास्त्राजपः प्रातः सवने ऊ
 र्वचषोष्ठशिनः सर्वेषामुक्थं वाची द्रायेति माध्यंदिने उक्थं वाची द्रायदेवेभ्य इत्यु
 कथ्येषु सषोष्ठशिकेष्वनंतरस्य पूर्वण स्तोत्रियेणा नुरूपस्य छंदः प्रमाणलिङ्गदेव
 तान्यार्षचैकं आनो मित्रावरुणा नोगंतं रिशादसा प्रवो मित्राय प्रमित्रयोर्वरुण

६२

योऽतिनवाः॥ यातं मित्रावरुणे तियाज्याः॥ याहि सुषुमा हित इति षट्स्रोत्रिया नुरूपा
 व नंतराः सप्तै इत्वा वृषभमु द्वेदभी तितिस्त्रं इन्द्र क्रतु विदं सुतमि तियाज्ये द्राग्नी आग
 तं सुतमिंद्राग्नी अपसस्परि॥ तो शा वृत्रहणा ऊव इति तितिस्त्रं इहेंद्राग्नी उपेयं वामस्य
 मन्म न इति नवे द्राग्नी आगतं सुतमि तियाज्या॥ १०॥ संस्थितेषु सवनेषु षोडशि
 निचातिरात्रे प्रशास्तः प्रसुहीत्युक्तः सर्पतेति प्रशास्ता तिसृजै द्वातादक्षिणे नौ दुंब
 री मंजसेतरे परयाद्वारोत्तरां वेदिश्रोणी मभिनिः सर्पति मगती र्थमित्येतदा च क्षत
 एतेन निष्क्रम्य यथार्थं न त्वेवान्यन्मन्त्रेभ्य एते निष्क्रम्य हत्वोदकार्थं वेद्यां सम
 स्तानुपस्थायाः परयाद्वारानित्ययावता सदोद्वार्ये चाभिमुख्यं तल्ली प्रतिप्रसर्पत्ये
 षावृत्सर्पतेति वचने पूर्व यैव गृहपतिः॥ ११॥ एतस्मिन्काले ग्रावस्तुत्प्रपद्यते तस्यो

सू. ५.५

६३

६३

क्तमुपस्थानं पूर्वया द्वाराहविर्धाने प्रपद्यद्दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्रागुत्तरस्याः
क्षशिरसस्तृणं निरस्य राजानमभिमुखो बतिष्ठते नात्रोपवेशनो यो अद्यसौ म्य
इति त्वथास्मा अध्वर्युरुल्ली षं प्रयच्छति तदंजलिना प्रतिगृह्यन्निः प्रदक्षिणं शिरः स
मुखं वेष्टयित्वा यदा सोमांश्च न भिषवा ययपो हंत्यथ ग्राव्यो भिष्टुया न्मध्यमस्व
रेणेदं सवनं मभित्वा देवसवितर्युजते मनउत युजते धिय आत्न इंदुमंतं माचि
दन्यद्विशंसत ॥ प्रैते वदं त्वित्यर्बुदं प्रागुत्तमाया आवर्त्तं जसे प्रवोग्रावाण इति सूक्त
योरं तरोपरिष्ठात्पुरस्ताद्वा पावमानी रोप्य यथार्थमावाग्रहग्रहणाच्छेष्टयाप
रिधाय वेद्यं यजमानस्योल्ली षमादाय यथार्थमंत्येष्टहः सुप्रतिप्रयच्छेदितरे
ष्वथापरमभिरूपं कुर्यादिति गाणगारिराप्यायस्व समेतुत इति तिस्रो मजं तित्वा

६३

दशक्षिपएतमुत्सं दशक्षिपोम ज्यमानः सुहस्त्यादशभिर्विस्वतोऽहंतिसप्तैकामधु
 क्षत्पिष्युषीमिषमाकलशेषु धावति पवित्रे परिषिच्यत इत्येकाऽऽकलशेषु धावति
 श्येनो वर्मविगाहत इति द्वे एतासामर्बुदस्य चतुर्थः मुह्यत्यत चांतेषु तृचानवदध्यादा
 प्याय्यमाने प्रथमं मज्यमाने द्वितीयं दुह्यमाने तृतीयं मासि च्यमाने चतुर्थं बृहच्छ
 ब्दे बृहच्छब्दे चतुर्थः मासि दन्यद्विरांसते त्रिदिग्वाणः संक्रादेरन्तस्मानमन्यदर्बु
 दमेवेत्येके प्रवोग्रावाण इत्येकं उत्तं सर्पणं स्तुते माध्यं दिने पवमाने विहृत्यांगारान् ॥
 ॥ १२ ॥ दधिघर्मेण चरंति प्रवर्ग्य वांश्चेत्तस्योक्तमगावानंघर्मेण ज्याभक्षिणश्च होत
 र्वदस्वेत्युक्तं उत्तिष्ठतावपश्यते त्याह श्रातं हविरित्युक्तः श्रातं हविरित्यन्वाह श्रातं म
 न्यऊधनि श्रातमग्नाविति यजत्यग्नेवीहीत्यनुवषट्कारो दधिघर्मस्याग्नेवीही

सू. ४. ५

६४

तिवा॥ मयित्यदिन्द्रियं बृहन्मयिद्युम्नमुतऋतुः॥ त्रिःश्रुह्यमो विभातुर्मन्त्राकृत्यामनसा
 सहविराजा ज्योतिष्मासह तस्यदोहमशीयतेतस्यत इंदपीतस्यत्रिष्टुपुच्छंदसंजपद्रुतस्यो
 पद्रुतोभक्षयामीति भक्षजपोयंधिष्ट्यवतांप्रांचमंगारैरभिविहरैर्युः पश्चात्स्वस्यधि
 ह्यस्योपविश्यो पहवमिष्टुपरित्वाग्नेपुरंवयमितिजपेदनिष्टुादीक्षितःस
 वनीयानांपुरस्तादुपरिष्ठाद्वापश्रुपुरोळाशेनचरंत्यक्रियामेकैः न्यत्रतदर्थवादव
 दनात्क्रियामाश्मरथ्योऽन्विताप्रतिषेधात्पुरोळाशाद्युक्तमानाराशंससादनान्न
 त्विहद्विदेवत्याएतस्मिन्कालेदक्षिणानीयंतेहीनैकाहेषु हृष्टाजिनानिध्वन्वंतःस्व
 यमेवदक्षिणापथंयंतिदीक्षिताः सत्रेधिदमहं मांकल्याण्येकीत्यैतेजसेयशसे
 मृतत्वायाःऽऽत्मानंदक्षिणांनयानीतिजपंतउन्नेष्यमाणास्वाग्नीधीयआहुती

६४

जुहति ददानीत्यग्निर्वदति वायुराहतथेति तत् ॥ हंतेति चंद्रमाः सत्यमादित्यः सत्यमो
 मापस्तत्सत्यमाभरन् ॥ दिशो यज्ञस्य दक्षिणा दक्षिणा नो प्रियो भूया संस्वाहा ॥ प्रा
 चित्येधि प्राचि जुषाणा प्राच्या ज्यस्य वेतु स्वाहेति द्वितीयां कइदं कस्मा अदात्कामः का
 माया दात्कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामं समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृह्णामिका
 मेतत्ते ॥ वृष्टिरसिद्धौ स्वाददातु पृथिवी प्रतिगृह्णात्वित्यतीतास्वनुमंत्रयेत् प्राण्यपि
 मृशेद प्राणिकन्यां च सर्वत्र चैवं प्रतिगृह्णा ॥ ११ ॥ ग्नीध्रीयं प्राप्य हविरुच्छिष्टं सर्वं प्राश्नी
 युः प्राश्य प्रतिप्रसृप्य ॥ १३ ॥ मरुत्वती येन ग्रहेण चरंती द्रुमरुत्व इह पाहिसोमं हो
 ता यक्षदिंद्रं मरुत्वंतं स जौषा इंद्रसगणो मरुद्भिरिति भक्षयित्वैतत्पात्रं म
 रुत्वती यंशस्त्रंशं सैदध्वयो शोसावो मिति माध्यंदिने शस्त्रादिश्वाहा व आत्वा

स्त. ५५

६५

रथं यथोत्तय इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वती यस्य प्रतिपदनुचरा विंदने ही य एदि
ही ती इनिहवः प्रगाथाः प्रनूनं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यस्तु चाः प्रतिपदनुच
रा इच्छाः प्रगाथा आतोर्ध्वं सर्वं स्तोत्रियानुरूपाः प्रतिपदनुचराः प्रगाथाः सर्वत्र प्रा
क्कलं हांसि त्रैष्टुभा त्सर्वाश्चैवाचतुष्पदाः पंक्तिषु द्विरवस्ये द्वयोर्द्वयोः पादयो रर्ध
र्चशो वाऽऽश्विने पच्छः शस्यगतां तु पच्छः समासमुत्तमे पदे पच्छो न्यत्पादै रवसा
या र्द्धर्चा तैः संतानो ग्निर्नेता त्वंसोम क्रतुभिः पिबन्त्यप इति धाय्याः प्रवदं द्राय
बृहत इति मरुत्वती यः प्रगाथो जनिष्ठा उग्र इत्येक भूयसीः रास्त्वा मरुत्वती या
निविदं दध्या त्सर्वत्रैव मयुजा सुमाध्यंदिने एकां त्वेर्धायुग्मा स्वेकां शिष्टात्
तीयस वनेऽक्षिणी म जानः परिदध्या द्यायन्नेन आत्मनोऽन्यत्राप्येतया

६५

परिदधदेवमुक्थं वाची दायश्च एव ते त्वेति शस्त्वा जपेद्येत्वा हि हत्ये मघव न्नवर्द्धन्नि
तियाज्या ॥ १४ ॥ निष्केवल्यस्याभित्वा श्रु नो नु मो भित्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथोस्तो
त्रियानुरूपो यदिरथं तरंष्ट्रं यद्यु वै बृहत्त्वामिद्विहवामहे त्वं ह्येहि चैरव इति प्रगाथा
एते भवंति तान्देति स्त्रस्कारं शंसे च्चतुर्थं षष्ठौ पादौ बार्हते प्रगाथे पुनरभ्यसित्वोत्त
रयोरवस्येद्बृहतीकारं चेत्तावेव द्विस्तृतीयपंचमौ तु काकुभेषु प्रत्यादा नाद्युत्तरैव मे
तत्पृष्ठेष्वहः सिंद्निहव ब्राह्मणस्पत्या न्बृहतीकारमितरेषु पृष्ठेषु बृहदथं तरयो
श्च तच्चष्ठयोर्होत्रकाश्च येषां प्रगाथाः स्तोत्रियानुरूपाः सर्वमन्यद्यथास्तुतं परि
मितशस्य एकाहः सयद्युभयसामायत्पवमाने तस्य यो निरनुरूपो यो निस्तान
एवैनामन्यत्र शंसे हर्ध्वं धाय्याया यो निस्तानमनेकानंतये सकृत्पृथग्वा कानमेवम्

सू. ४.५

६६

६६

ध्वमिंद्रनिहवात्प्रगाथानां यद्वावानेति धाय्यापि वासुतस्य रसिन इति सामप्रगा
थं इंद्रस्य नुवीर्याणीत्येतस्मिन्नेंद्रनिविदं दध्यादनु ब्राह्मणं वास्वरं उक्थं वाची
दायो पश्वन्वते त्वेति रास्त्वाजपेति वासोममिंद्रमंदतु त्वेति याज्या ॥ १५ ॥ होत्रका
णां कयानश्चित्राभुवत्कयात्वं न ऊत्या कस्तमिंद्रत्वावसुंसद्यो हजात एवात्वा मिंदो
रान्नुषुणः सुमना उपाक इति याज्या तं वोदस्मत्ती षहंत त्वायामिसुवीर्यमिति
प्रगाथो स्तोत्रिया नुरूपा उ उत्ये मधु मत्तमा इंद्रः सुभिर्दुदु ब्रह्माण्य जीषी वज्जी
वृषभस्तुराषा ऋतियाज्या तरो भिर्बो विदद सुंतरणिरित्तिषा सतीति प्रगाथो
स्तोत्रिया नुरूपा उ दिन्वस्य रिच्यते भूय इदि माम्भित्युपोत्तमा सुद्धरेत्सर्वत्र पि
वावर्धस्वतवघासुता स इति याज्या ॥ १६ ॥ अथ तृतीय सवन मुत्तम स्वरेणाऽऽदि

६६

त्यग्रहेण चरं त्यादित्या नाम वसा नूतनेन होताय क्षदादित्या न्त्रिया न्त्रिय धाम्न आ
 दित्या सो अदिति मादियंता मिति नैतं ग्रहमी क्षेत रूयमानं स्तुत आर्भवे पवमाने विहृत्यां
 गारा न्मनोतादि पश्चिक्कांतं पशुकर्म कृत्वा पुरोळा शाद्युक्तमानारा शंससादनात्सन्नेषु म
 दिष्ठात्पुरोळा शास्यति स्त्रस्ति स्त्रः पिंज्यो दक्षिणातः प्रतिस्वं च मसेभ्यः स्वेभ्यः पितृभ्य उपा
 स्येयुरत्र पितरो मादयध्वं यथा भागमावृषाय ध्वमिति स व्यावृत्त आग्नीध्रीयं प्राप्य
 हविरुच्छिष्टं सर्वे प्राश्नीयुः प्राश्य प्रति प्रसृप्य ॥ १७ ॥ सा वित्रेण ग्रहेण चरं त्य भूदेवः
 सविता वंद्यो नूनो होताय क्षदेवं सवितारं दमूना देवः सविता वरेण्यो दधदत्ना दक्ष पितृभ्य
 आयुनि ॥ पिबात्सोमं ममदन्नेन मिष्टयः परिज्मा चिद्रमते न्यस्य धर्मणीति वषट् क
 ते होता वैश्वदेवं रास्त्रं शंसेत्सर्वादि शो ध्यायेच्छं सिष्य न्यस्यां द्वेष्टो नतामध्वर्यो शो

शो सा वो मिति तृतीय सवने शस्त्रादिष्वाहा वस्तत्सवितुर्वृणी महेद्या नो देव सवित
 रिति वैश्वदेवस्य प्रतिपदनुचरा वभ्रुदेव एकया च दश भिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये
 विंशत्या च तिस्र भिश्च वहसे त्रिंशता च नियुद्भिर्वायविहता विमुंच प्रद्या वेति दैर्घतम
 संसुरूपकं लुप्ततये तक्षन्त्रथं मयं वेन श्वोदयत्यश्विगर्भायेभ्यो मातामधुमत्पि
 चते पर्यं एवापित्रे विश्व देवाय वृष्ट्य आनो भद्राः क्रतवो यंतु विश्वत इति नव वैश्व
 देवं वैश्वदेवाग्निमासुतयोः सूक्तेषु सावित्रादिनिविदो दध्याञ्जतस्यो वैश्वदेवं
 उत्तरास्तिस्त्र उत्तरे सूक्ता नांत द्विदैवतं दैवतेन सूक्तां तो धाय्या श्वात्रैकपाति
 नी रदिति द्यौरदिति रंतरिक्षमिति परिदध्या त्सर्वत्र वैश्वदेवे द्विः पच्छो र्द्धर्चशः
 सह द्रुमिमुपस्पृशन्नुक्थं वाची दायदेवेभ्य आश्रुत्यैवेति शस्त्राजपे द्विश्च

देवाः शृणुतेमंहवंमइतियाज्या॥१८॥ त्वंसोमपितृभिः संविदानइति सौम्यस्ययाज्यातं
 घृतयाज्याभ्यामुपांशुमयतः परियजंति घृताहव नो घृतपृष्ठो अग्निर्घृते श्रितो घृ
 तम्वस्य धाम॥ घृतपुष्पस्त्वाहरितो वहंतु घृतं पिब न्यजसि देव देवानिति पुरस्तादुरु
 विष्णो विष्क्रमस्वोरुक्षयाय नस्तु धि॥ घृतं घृतयो ने पिब प्रप्रयज्ञपतिं तिरेत्युपरिष्ठा
 दन्यतरश्चेदग्ना विष्णू महि धाम प्रियं वामित्युपांश्वेवाहृतं सौम्यं पूर्वमुजातभ्योगृही
 त्वावेक्षेत यत्ते च क्षुर्दिवियत्सुपर्णे ये नैक राज्यमजयोहिना॥ दीर्घं यच्च क्षुरदिते रनंतं सो
 मो न च क्षामयितद्दधात्वित्यपश्यन्हृदि स्पृक् क्रतुस्पृक् चैर्दिवर्चो अस्मा सुधेहि॥ यन्मे
 मनो यमंगतं यद्दामे अपरागतं॥ राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मा सुधारयामसि॥ भद्रं कर्णेभिः
 शृणुयाम देवा इति चांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामाज्येनाक्षिणी अज्यच्छंदोगेभ्यः प्र

सू. प. ५

६८

68

यच्छेद्विहतेषु शालाकेष्वाग्नीध्रः पाल्नीवतस्य यजत्यैभिरग्नेसरथं यात्यर्वादिः त्र्यु
पांश्चेव नेष्टारं विसंस्थितसंचरेणानुप्रपद्यतस्योपसृ उपविश्य भक्षयेत् ॥ १२ ॥ अथ
यथेतं स्वभ्यग्रमाग्निमासुतंतस्याद्यां पछुक्त्वा गावानं पच्छुः शस्याचेदृद्धिर्वा इतरां
संतानमुत्तमेन वचनेन वैश्वानराय एथुपाजसे शानः करत्यर्बते प्रत्वक्षसः प्रतवसो
यज्ञाय ज्ञावो अग्नये देवो वो इविणो दा इति प्रगाथौ स्तोत्रिया नुरूपा प्रतव्यसी नव्यसी
मापोहिष्ठे तिति स्त्रो वियत मप उप स्पृशन् न्वारब्धेष्वपावृत्त शिरस्कं इदमादिप्रति
प्रतीकमाकानमुत नो हिर्बुध्यः शृणोतु ॥ देवानां पत्नी रुशती रवंतु न इति द्वे राका म
हमिति द्वे पावी रवी कन्या चित्रायुरिमं यमप्रस्तरमाहिसी दमातली कव्यैर्यमो अं
गिरो भिरुदीरतामवरजत्परासं आहं पितृन्त्सु विदत्रां अवि त्सी दं पितृभ्यो नमो अ

६८

स्वद्यस्वाडुक्चि लायमिति च तस्मिन् मध्ये चाकानं मदामोदैव मोदामोदैवो मित्या सांप्र
 तिगरो ययो रोजसास्क भितारजांसि वीर्ये भिन्नरतमाशविष्ठा ॥ यापत्येते अप्र
 तीता सहोभिर्विष्णुः अगन्वरुणाद्वरुतौ ॥ विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्रबोचं तंतुं तन्वन्नज
 सोभानुमन्वित्येवानंदो मघवा विरप्रातिपरिदध्याङ्गमिमुपस्पृशन्नुत्तमेन वचने
 न ध्रुवावनयनं कांक्षेदुक्थं वाचीं शयदे वेभ्य आश्रुताय त्वेति शस्त्वा जपेदग्ने मरुद्भिः
 शुभयद्भिर्ऋक्भिरितियाज्ये त्यंतो ग्निष्टोमोऽग्निष्टोमः ॥ २० ॥ ॥ इति श्रौतसूत्रे
 पूर्वषट्के पंचमोऽध्यायः ॥ ॥ हरिः ॐ ३ ॥ ॥ उक्थ्येतु होत्रकाणां मेत्युषु ब्रवाणितं आ
 ग्निरगामिभारतश्चर्षणी धृतमस्तभ्नाद्यामसुर इति तच्च विंदावरुणा युवमा
 वां राजानां विंदावरुणामधुमत्तमस्येति याज्या वयमुत्वामपूर्य्यो न इह मिदं पुरे

सू. ५. ६

६९

६९

६९

तिप्रगाथौ सर्वाः ककुभः प्रमं हिष्ठा योदपुतोऽच्छामदं दं हृहस्पते युवमिंश्च वस्व
इतियाज्याऽधाही इगिर्वण इयंत इंदगिर्वणं न्तुर्जनित्री न्मत्तो भिवा मित्रः संवांक
र्मणेंद्रा विष्मृमदपती मदानामिति याज्येत्यंत उक्थ्यः ॥ १॥ अथ षो षय सावि सो
म इंदत इति स्तोत्रियानुरूपौ वात्वा वहतु हरय इति तिस्त्रो गायत्र्यं उपोषुश्च णु ही
गिरः सुसंदशं त्वावयं मघव न्नित्येका द्वे च पंक्ती यदि इष्टत नाज्येऽयं ते अस्तु हर्यत
इत्योस्त्रिह बार्ह तौ त्वा वा धर्षस्मा इति द्विपदा ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जुषाण इति त्रि
ष्टुबेष ब्रह्माय न्त्वय इंद्रे नाम श्रुतो गणे ॥ विस्त्रुत यो यथापथं इंद त्वद्यं
तिरातयः ॥ त्वामिच्छव सस्पते यंति गिरो न संयत इति तिस्त्रो द्विपदाः प्रतेम हे
विदथे शं सिषं हरी इति तिस्त्रो जगत्यस्त्रिकडुकेषु महिषो यवा शिरं ॥ प्रोश्चस्मै

पुरो रथमिति तत्त्वावाति छंदसौ पच्छः पूर्व द्वेधा कारं मुत्तरमनुष्टुप् वायत्री कारं प्रचे
 तनप्रचेतया याहि पिब मत्स्व॥ केतुश्छंदः कृतं बृहत्सुम्न आधेहि नो वस वित्यनुष्टुप्
 प्रप्रवस्त्रिष्टुभमिष्टुमर्चत प्रार्चत॥ यो व्यती रफाणयदिति तत्त्वा आनुष्टुभो उत्तमस्यो
 तमां शिष्टोत्तमां निविदं दध्याल्लिंगैः पदानुपूर्वं व्याख्या स्यामो मत्सदहिं वृत्रमपां जि
 न्वडुदाय मुद्यां शिविसमुदं पर्वतां इहोद्यद्भूध्नस्य विष्टपमिति परिधानीये वात्ये वैवा
 ही दं॥ एवा हि राक्रोवरी हि राक्र इति जपित्वाऽपाः पूर्वेषां हरिवः सुताना मितियजति॥
 ॥२॥ विहृतस्ये इजुषस्व प्रवहा या हि ष्टरहरी इह॥ पिबा सुतस्य मतिर्न मध्वश्च कान
 श्वारुर्मदाय॥ इंद जठरं न व्यं नष्टणस्व मधोर्दिवोन॥ अस्य सुतस्य स्वर्णो पत्वा म
 दाः सुवाचो अस्तुः॥ इंद स्तुराषाणि मित्रो न जघान वृत्रं यतिर्न॥ बिभेद वलं ष्टगुर्न

ससाहेरात्र नमदे सोमस्य॥ श्रुधीहवंनइंद्रो नगिरो जुषस्व वज्री न॥ इंद्रसयुग्भिर्दिद्युं न
मत्स्वामदायमहेरणाय॥ आत्वा विशंतुकविर्नसुतास इंद्रवष्टान॥ दृणस्वकुक्षीसो
मो नाविद्धि श्रुधियाहियानः॥ साधुर्न गधुर्न भुर्न स्तेव श्रुधमसो न॥ यातेव
सीमो विष्णुर्न त्वेषः समत्सु क्रतुर्नेति स्तोत्रिया नुरूपा ऊर्ध्वं स्तोत्रिया नुरूपा भ्यां
तदेव शस्यं विहरेत्पादान् च्यवधाया धर्चशः शंसैत्सर्वसां पूर्वाणि पदानि गायत्र्यः
पंक्तिभिः पंक्तीनां तु द्वे द्वे पदेशिष्येते ताभ्यां प्रणुयादुल्लिहो बृहती भिरुल्लिहांतुत्त
मान्यादा न्दौ कुर्याच्चतुरक्षरमाद्यं द्विपदाश्चतुर्द्वी कृत्वा प्रथमां त्रिष्टुभोत्तराज
गती भिरुत्तमायाश्चतुर्थमक्षरमंत्यं पूर्वस्यां ध्रुमुत्तरस्यां नुष्टुभमति छंदस्व
वदध्याद्वितीयत्ततीययोस्तृतीययोः पादयोरवसानत उपदध्यात्प्रचेतने

ति पूर्वस्यां प्रचेतयेत्युत्तरस्यामुत्तरास्वितरा न्यादान्यथा नृत्वाऽनुष्टुप् प्रकारं संसे
 हर्ध्वंस्तोत्रिया नुरूपाभ्यामातोविहृतस्तत्र प्रतिगरं ओथामोदैवमदेमदामोदैवो
 मथेति याज्यां जपे नोपसृजे देवात्येवापाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामेवाहीदं ॥ अथो
 इदं सर्वं न केवलं ते ॥ एवाहिशक्रो मम द्विसौ मम धुमंतमिंदवरी हिराक्रः सत्रा वृष
 जठर आ वृषस्वेति समानमन्यस्तोत्रियाय निविदे परिधानीयाया इत्याहाव
 आहृतं षोडशपात्रं समुपहावं भक्षयंति घर्मे च भक्षिणे मेत्रावरुणस्त्रयश्छंदोगा
 इंद्र षोडशिनो जस्विंस्त्वं देवेष्वस्योजस्वंतं मामायुष्मंतं वर्चस्वंतं मनुष्येषु कुरु ॥
 तस्य त इंद्र पीतस्यानुष्टुप् छंदस उपहृतस्योपहृतो भक्ष्यामीति भक्षजपः ॥ ३ ॥
 अतिरात्रे पर्यायाणां मुक्तः रास्योपायो होतुरपि यथा होत्रकाणां प्रथमे पर्या

सू. ५. ६

७१

ये होतुराद्यां वर्जयित्वा प्रत्य चं स्तोत्रिया नुरूपेषु प्रथमानि पदानि हि रुक्तावस्य
ति शिष्टे समसित्वा प्रणुवंति सर्वे सर्वा सां मध्यमे मध्यमानि प्रत्यादाय ऋगंतैः प्र
णुवंत्युत्तमान्युत्तमे चतुरक्षराणित्वच्छावाकश्चतुःशस्त्राः पर्याया होतुराद्यं या
ज्याभ्यः पूर्वपर्यासाः पांतमावोऽग्रंधसो प्राडशिष्यंधसस्त्यमुवः सत्रासाहमिति
सूक्तशेषोऽसित्यं मेषमध्वर्यवो भरतेंद्राय सोममितिया ज्या प्रवृद्धं द्रायमादनं
प्रकृतान्य जीषिणः प्रतिश्रुताय बोधषदिति पंचदश दिवश्चिदस्येति पर्यासः
सनोन व्येप्तिरिति चाऽस्य मदे पुरुवर्यं सि विद्वानि तिया ज्या वयमुत्वा तदिदं धावय
मिंदत्वा यवो निवार्जहत्या येत्युत्तमा मुद्धरेदिंद्रोऽंगमह इयमभि न्यरुषु वा च
मसु धृतस्य हरिवः पिबेहेति याज्येंद्राय मद्धने सुतमिंदमिजाथिनो बृहदेन्द्रसा

७१

नसिमेतोन्विद्रंस्तवामेशानंमानोअस्मिन्मघवन्निद्रपिबतुभ्यंसुतोमदायेतिया
 ज्याऽयंतइंद्रसोमोऽयंतेमानुषेजनंउद्धेदभीत्युत्तमामुद्धरेदहंभुवमपाय्यस्यां
 धसोमदायेतियाज्याऽऽतूनइंद्रक्षुमंतमाप्रद्वपरावतो नह्यन्यंबळाकरमित्यष्टौ
 वीखयंतीरहंदां पातासुतमिंदोअस्तुसोमंहंता वृत्रमितियाज्याभित्वा वृषभासुते
 क्षिप्रगोपतिंगिराऽऽतूनइंद्रमद्रागितिस्सुक्ते अश्वावतिप्रोग्रांपीतिंवृषस्यमि
 सत्यामितियाज्येदंवसोसुतमंधइंदेहिमत्स्यंधसः प्रसम्मन्नाजमुपक्रमस्वाप्त
 रधृषता तदस्मै नव्यमस्यपिबयस्यजज्ञानंयाज्येदं ह्यन्वोजसामहंइंद्रोयओ
 जसासमस्यमन्यवेविशतिद्विचत्वारिंशद्विष्वजितेतिष्ठाहरीरथआयुज्यमा
 नेतियाज्याऽऽत्वेतानिषीदतात्वशत्रवागहिनकिरिंदत्वउत्तरइत्युत्तमामुद्धरे

इंद्रेति

च्छुत्तेरधामी हंत्यत्यात्रमिंद्रपानमितियाज्यायोगे योगेतवस्तरं युंजंति ब्रध्नमरुषं यदिंद्रा
 हं प्रतेमह ऊती शची वस्तववीर्येणेति याज्येन्द्रः सुतेषु सोमेषु यद्रुद्रसोमपातमं आघ्रा
 ये अग्निमिंधत इति सप्तदशयद्रुद्रचमसेष्वा सोमः प्रवः सतां प्रोदोणे हरयः कर्माग्मन्निति
 याज्येति पर्यायाः पर्यासवर्जं गायत्राः ॥४॥ संस्थितेष्वश्विना यस्तु वते शंसिष्यन्वि सं
 स्थितसंचरेण निष्क्रम्याग्नीध्री ये जान्वा च्याऊतीर्जुऊयादग्निरज्वी गायत्रेण छंदसा
 तमश्यांतमन्वारभेत तस्मै मामवतु तस्मै स्वाहा ॥ उषा अज्विनी त्रैष्टुभेन छंदसाताम
 श्यांतामन्वारभेत तस्यै मामवतु तस्यै स्वाहा ॥ अश्विनावज्विनौ जागते न छंदसाताव
 श्यांतावन्वारभेताभ्यां मामवतु ताभ्यां स्वाहा ॥ वण्महां असिस्तर्येति द्वाभ्यामिंद्रं
 वो विश्वतस्परिति च प्राश्याज्यशेषमप उपस्पृशेन्नाचामे द्विज्ञायते देवरथोवा

स्य

एष यद्भोता नाक्षमद्भिः करवाणीति प्राच्यप्रतिप्रसृप्यपश्चात्स्वधिष्ठस्योपविशो
 त्समस्तजंघोरररन्निभ्यां जानुभ्यांचोपसृङ्गत्वायथाशकुनिरुत्पतिष्यन्नुपसृङ्गतस्त्वे
 वाश्विनं शंसेदग्निर्हेतागृहपतिः सराजेति प्रतिपदेकपातिनीपच्छेदतयाग्नेयंगायत्रमु
 पसंतनुयात्प्रातरनुवाकन्यायेन तस्यैव समाप्तायस्य सहस्रावममोदेतोः शंसेद्वाह
 तास्त्रयस्तृचाः स्तोत्रियाः प्रगाथावातान्पुरस्तादनुदैवतं स्वस्य छंदसो यथास्तुतं
 शंसेद्येषु वा न्येषु पच्छेद्विपदा उपसंतनुयादेकपदास्ताभ्यश्चोत्तराविच्छंदस उद्धरेदपि
 वातन्यायेन शंसनं न तु पच्छेद न्यास्त्रिष्टुब्जगतीभ्यः पांक्ते नोदिते सौर्याणि प्रतिप
 द्यते सूर्ये नोदिव उडुत्यं जातवेदसमिति नवचित्रं देवानां नमो मित्रस्येन्द्रक्रतुं न आ
 मराभित्वाश्चर नो नमो बहवः स्मरचक्षस इति प्रगाथा महीद्यौः पृथिवी च नस्ते हि द्या

सू. ५. ६

७३

वाए शिवी विश्वरां भुवा विश्वस्य देवी मन्त्रयस्य जन्म नो नया रोषाति न ग्रभदिति द्विपदा
 बृहस्पते अतियदयो अर्हादिति परिधानी या प्रतिपदे परिधानी याया इत्याहावो बृह
 त्सामचेत्तस्य योनिं प्रगाथेषु द्वितीयां तृतीयां वा नवां श्विने न ग्रहेण सपुरोळा रो न
 चरंती मे सोमा सस्तिरो अक्र्या सस्ती ब्राह्मिष्ठं ति पातयेयु वभ्यां ॥ हविष्मता ना
 सत्यारथे नो यात मुपभक्षतं पिब ध्या इत्यनुवाक्या होताय क्षदश्विना सोमानां
 तिरो अक्र्या नामिति प्रेषः प्रवामं धांसिमद्या न्यस्तु रुभा पिबत मश्विने तियाज्ये
 अध्यर्धो मनवानं यद्येतस्य पुरोळा रास्य स्विष्टकृता चरेयुः पुरोळा अग्ने पचतो
 ग्ने वृधान आहुतिमिति संयाज्ये ॥ ५ ॥ यदि पर्यायान भिद्युच्छेत्सर्वेभ्य एकं
 संभरेयुः प्रथमा हुता द्वितीया नैत्रावरुणो ब्राह्मणा च्छेत्सी चोत्तमा दछा

७३

वाको द्वौ चे द्वौ प्रथमाद्वा उत्तमादपि वा सर्वे स्युः स्तोमनि र्द्रस्ता ऊर्ध्वस्तोत्रियानुरू
 पेभ्यः प्रथमोत्तमौ स्तु चान्छं सेयुर्निर्द्रास एवैकस्मिन् नोत्त्वर्जमित्येकं आश्विना
 यैकस्तोत्रियो ग्नेविवस्वदुषस इति तं पुरस्तादनुदैवतं स्वस्य छंदसो यथा स्तुतं रां
 से त्रीणि षष्टि शतान्याश्विनं विमता नां प्रसवसन्निपाते संसवोऽनंतर्हितेषु न
 द्यावापर्वते न वाऽप्येकं तर्हितेषु पितृथा सति संत्वर देवता वाहनात्कयाश्रुभेति च मरु
 त्वतीये पुरस्तात्सूक्तस्य रां से द्यो जात एवेति निष्केवल्ये ममाग्ने वर्च इति वैश्वदेव सूक्त
 स्यापि वैतेष्वेव निविहो दध्या दुद्धरेदितराणि स्था नं चैन्निविहोति हरे न्मा प्रगामेति पु
 रस्तात्सूक्तं रां स्त्वाऽन्यस्मिन् स्तुदैवते दध्यात् ॥ ६ ॥ सोमातिरेके स्तुतरास्त्रोपजनः
 प्रातः सवनेऽस्ति सोमो अयं सुतो गोर्धयति मरुतामिति स्तोत्रियानुरू पौ महोऽं

स्तः ५६

७४

७५
द्रोय-ओजसातो देवाः अवंतु न इत्येदीभिर्वैष्णवीभिश्च स्तोममतिशस्येन्द्राय जेद्वैष्ण
व्या वैष्णव्येति गाणगादिर्वतप्रधानत्वात्संवाकर्मणा समिषा हिनोमीति माध्यं
दिने वणमहो असिस्त्रयोदित्यद्दशतं वपुरिति प्रगाथो स्तोत्रिया नुरूपो महो इन्द्रो नृव
द्विष्टो नृकं या विश्वासां जे नितारामती नामितिया ज्या तृतीयसवन उत्तरोत्तरान्तं
स्वामुपेयुरातिरात्रादतिरात्राच्चेत्यतन्ने अद्य शिपिविष्टनाम प्रतद्विष्टुः स्तवते वीर्ये
णेति स्तोत्रिया नुरूपो माध्यंदिने नशेषस्त्वेषमित्या समरणं शिमीवतोरिति वाया
ज्या ॥ ७॥ श्रीते राजनि नष्टे दग्धे वापि दग्धानि स हो हविर्धाना न्य नावृता क्रिये
रन्नावृता वाऽन्यं राजानमभिषुणुयुरनधिगमे पृतीकान्फाल्गुना न्य न्यावा
ओषधयः पृतीकैः सह प्रायश्चित्तं वा ऊर्त्वा उत्तरमालैः सेतुं सुत्यास्तुतं मेव मन्येत

७४

प्रतिधुक्प्रातः सवने श्रुतं माध्यं दिने दधित ती य सवने श्रायंती यं ब्रह्म साम यदिका लु
 नानि वारवंती यं यज्ञाय ज्ञी यस्य स्नाने श्रायंती यमेकं एकदक्षिणं यज्ञं संस्थाप्यो हवसा
 य पुनर्यजेत तस्मिन् पूर्वस्य दक्षिणां दद्यात् सोमाधिगमे प्रकृत्या ॥ ८ ॥ दीक्षिता नामुप
 तापे परिहिते प्रातरनुवाकेऽनुपाकृते वा पुष्टिपते पुष्टिश्च क्षुषे चक्षुः प्राणाय प्राणं त्मने
 त्मानं वाचे वाचं मस्मै पुनर्धेहि स्वाहेति ब्रह्माहुतिं हुत्वा रातीतो ह्यपः समानीयैकविं
 शतिमासु यवान् कुशपिंज्रलौ श्रावधाय ताभिरद्भिरवर्धं कुर्वत ताभिरनमात्मा वयेज्जी
 वानामस्तु ता ॥ इमममुं जीवयत जीविकानामस्तु ता ॥ इमममुं जीवयत संजीवाना
 मस्तु ता ॥ इमममुं संजीवयत संजीविकानामस्तु ता ॥ इमममुं संजीवयते त्योषधि
 सूक्तेन चाह्वा व्यानुमृजे उपांश्वंतर्यामैति प्राणापानौ पातामसौ उपांशु सवनस्ते व्या

सू. ६६

७५

नंपा त्वसौ वैंदवाय वस्ते वाचं पा त्वसौ मैत्रावरुणस्ते च क्षुषी पा त्वसौ वाञ्छि नस्ते श्रोत्रं
पा त्वसौ वाग्रयणस्ते दक्ष ऋत्वा त्वसौ उक्थ्य स्तंगा निपा त्वसौ ध्रुवस्त आयुः पा त्वसा वि
तियथाऽऽसनमनु परिक्रमणं त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्रमिति ता ह्यर्थादिर्यद्यप्यन्यदैका
हिका द्वैश्वदेवं स्वस्त्या त्रेये निविदं दध्यात्प्रकृत्या गदे ॥२॥ संस्थिते तीर्थे न निर्हृत्या
वष्टये प्रेताऽलंकारा न्कुर्वंति केन शमश्चुलो म न रवानि वापयंति न लदे ना नुलिपं
ति न लदमालां प्रतिमुंचंति निःपुरीष मे के कृत्वा पृषदाज्यं परयंत्य हतस्य वाससः
पाशतः पादमात्रमवच्छिद्य प्रोर्णुवंति प्रत्यग्दंशे नाविः पादमवच्छेदमस्य पुत्रा अ
माकुर्वन् रन्नगनी नस्य समारोप्य दक्षिणतो बहिर्वेदिद हेयु राहार्येणा नाहिता
ग्निं पत्नी च प्रत्येत्याहः समापयेयुः प्रातरनभ्या समनसि हिं कृतानि शस्त्रा

७५

उवच नाभिष्टवनसंस्तव नानिपुराग्रहग्रहणात्तीर्थेन निष्क्रम्य त्रिः प्रसव्यमाय
 तनंपरीत्य पर्युपविशंति पश्चाद्भोतोत्तरोर्ध्वयुस्तस्य पश्चाच्छं होगाः प्रायंगोः षष्टि
 रऋमीदित्युपांशुस्तुक्तेस्तुते होता प्रसव्यमायतनं परिव्रजन्तस्तोत्रियमनु द्वैवैदप्र
 णुवन्यामीश्वप्रेहिप्रेहिपथिभिः पूर्व्येभिरिति पंचानां तृतीयमुद्धरे नैनमग्नेविदहो
 माभिशोच इति षट्पूषा त्वेतश्च्यवयतु प्रविद्वानिति चतस्रं जपसर्पमातरं भूमिमेता
 मिति चतस्रः सोम एकेभ्य उरूणासावसुतपा उडुं बलाविति च समाप्य संचित्य तीर्थेन
 प्रपाद्यथाः सन मासादयेयुर्भक्षेण प्राणभक्षाभक्षयित्वादक्षिणे मार्जालीये नि
 नयेयुर्दक्षिणस्यां वा वेदिश्रोण्यां सप्तदशमहर्भवति त्रिवृतः पवमाना रथं तरं
 षोऽग्निष्टोमः संस्थितेव ह्यथ मेके गमयंत्येतस्येतदहरभिराब्दयंतो निर्मथ्येन वा

सू. ५६

७६

76

दग्धानिखाय सं वत्सरादेन मग्निष्टोमेन याजयेयुर्नेदिष्ठिनं वा दीक्षयेयुरपि वोत्था
 नंग हूपतो उक्तस्तु तश्च विकारं एकाहेषु यजमानाः सनेशयितं संस्थिते पायतीष्व
 वष्टथंगमयेयुरित्यालेखनः पूर्वेषां स दोदहेयुरित्याश्च मरथ्य एष एवाऽवष्टथः ॥ १० ॥
 अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशी वाजपेयोऽतिरात्रोऽसोयमिदं तिसंस्तुता
 सां यामुपयंतितस्या अंतेयश्च पुच्छं मनुया जाद्युक्तं पशुनाशं युवाका उत्तमस्त्विह स
 क्तवाक प्रेषोऽवी वृधतेति पुरोकाश देवतां पशुदेवता मेके यदि सवनीयस्य पशोः प
 शुपुरोकाशं कुर्युरवी वृधेतां पुरोकाशैरित्येव ब्रूयात्सवनीये रेवं दोवर्धते पशु
 पुरोकाशेन पशुदेवतोर्ध्वं शंयुवाकाद्धारियो जनोपाः सोममस्तमिंद्रप्रयाहि ॥ धा
 ना सोमानामिंद्राद्विचपिबचयु न ज्मिते ब्रह्मणा के शिनाहरी इतीज्यानुवाक्ये अं

७६

ल्येष्वहस्तु तिष्ठासुकं मघवन्मापरागाऽप्रयंय तोदेवयाऽप्रयंमिये धरती तरेषु प
 राया हि मघवन्नाचयाहीति वा नुवाक्योत्तरवत्स्वहः स्वननुवषट्कृतेति प्रेषं मे
 त्रावरुणऽप्राहेहमदएवमघवन्निंदते श्वइत्यद्येत्यतिरात्रेऽद्यसुत्यामिति च तस्यां
 तं श्रुत्वा ॥ ग्नीध्रः श्वः सुत्यां प्राह श्वः सुत्यां वा एषां ब्राह्मणा नंता विंदायेन्द्राग्निभ्यां
 प्रब्रवीमि मित्रावरुणाभ्यां वसुभ्योरुद्देभ्यः आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्म
 णेभ्यः सौम्येभ्यः सोमपेभ्यो ब्रह्मन्वाचं यच्छेति ॥ ३३ ॥ आहृतमुने त्राद्रोणकलश
 मिष्ठा मि वप्रतिगृह्योपहवमिष्ठावेक्षेत हरिवत् स्तेहारियो जनस्य स्तुतः स्तोमस्य
 रास्तोक्थस्येष्टयजुषो यो भक्षो गोसमिरश्वसनिः ॥ तस्य त उपहूतस्योपहूतो
 भक्षयामीति प्राणभक्षं भक्षयित्वा प्रतिप्रदाय द्रोणकलशमात्मानमाप्याय्य

सू. ५. ६

७७

मथाप्रसृप्तं विनिःसृप्याऽऽग्नीध्री ये विनिःसृप्ताऽऽतीजुक्कृत्य यं पीत इंदुरिंदं महे धाद
यं विप्रो वाचमर्चनियच्छन ॥ अयं कस्य चिद्ब्रुहतादभीके सोमो राजान सखायं रिषे
धात्स्वाहा ॥ इदं राधो अग्निना दत्तमागाद्य शोभर्गः सह ओजो बलं च ॥ दीर्घायुत्वा
यशत शारदाय प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय स्वाहेत्याहवनीयेषट्षट् शकलान्य
भ्यादधति ॥ देवकृतस्यै न सो वयज नमसि स्वाहा ॥ पितृकृतस्यै न सो वयज नम
सि स्वाहा ॥ मनुष्यकृतस्यै न सो वयज नमसि स्वाहा ॥ आत्मकृतस्यै न सो वयज नम
सि स्वाहा ॥ एन स एन सो वयज नमसि स्वाहा ॥ यद्वो देवाश्च कृमजिह्वया गुर्वि
ति च द्रोणकलशाद्वा नागृहीत्वा वेक्षेरन्नापूर्यास्तृणमापूरयत प्रजया च धने
न च ॥ इंद्रस्य कामदुघाः सु कामान्मेधुर्ध्वं प्रजां च पशूँश्चेत्यवघ्रायांतः परिधि

७७

देशो निवपेयुः प्रत्येत्यतीर्थदेशोऽपां पूर्णाश्च मसास्ता न्तस व्यावृत्तो ब्रजं तिहरितत्
 णानि विमज्ज्य प्रतिस्वंचमसेभ्यस्त्रिः प्रसव्यमुदकैरात्मनः पर्युक्षंते दक्षिणेः पा
 णिभिरितरैर्वा प्रदक्षिणं स्वधापित्रे स्वधापिता महायस्वधाप्रपिता महायेत्युक्तं जी
 वमतेभ्यः पाणीश्च मसेष्ववधायाप्सु धृतस्य देवसोमते मतिविदो नृभिः सुतस्य स्तु
 तस्तोमस्य शस्तोक्थस्येष्टयजुषो यो भक्षो गोस निरश्वसनिः॥ तस्य त उपरूतस्यो
 परूतो भक्ष्यामीति प्राणभक्षान् भक्षयित्वा माहं प्रजां परासि चमित्येते नाभ्या
 मन्निनीयां व्यायं वो मरुतः श्लोक एत्वित्येतया भिमरंति दधिका व्या अकारिष
 मित्याग्नीध्री ये दधिद्रप्सा न्प्राप्य सरव्यानि विस्मजंते उभा कवी युवाना सत्यादाधर्म
 ण स्पती॥ परिसत्यस्य धर्मणा विसरव्यानि स्मजामह इति॥ ३२॥ पत्नी संयाजैश्चरित्वा

सू. ६

७८

वभृथं ब्रजंति ब्रजंतः साम्नो निधनमुपयंत्य वभृथेऽस्या तिष्ठंतश्चरंति प्रयाजाद्यनुया
जांता नास्यामि कानवर्हिष्मंतौ प्रयाजा नुयाजा वपुमंतौ गायत्रौ वारुणं हविर
वतेहे को वरुण नमो भिरिति द्वे अग्नी वरुणौ स्विष्टकृदर्थे त्वं नो अग्ने वरुणस्य वि
द्वानिति द्वे संस्थितायां पादा नुदकांते वदधुर्नमो वरुणाया भिषितो वरुणस्य पाश
इति तत आचामंति भक्षस्या वभृथो सिंभक्षितस्या वभृथो सिंभक्षं कृतस्या वभृथा
सीति प्रोथ्य प्रथमेन प्रष्टी वंति प्रगिरं त्युत्तराभ्यां तत आचम्या लवंते आपो अ
स्मान्मातरः शुं धयं त्विदमापः प्रवहतं सुमि आन आप ओषधयः संत्वित्ये
तया हृताभ्युक्षेरन्ने वाप्यदीक्षिता उन्नेतै नानुन्नयत्युन्नेतरुन्नो नयो न्नेत
र्वस्वो अभ्युन्नयान इत्युन्नी यमाना जपं त्युदयंत मसस्परी त्युदेत्यस

७८

मानमत ऊर्ध्वं हृदयश्रुलेना संस्थाजपात्संस्थाजपेनोपतिष्ठंते ये ये पवृत्तकर्माणाः॥
 ॥ १३ ॥ गार्हपत्य उदयनीययाचरंति सा प्रायणीययोक्ता पथ्यास्वस्तिरिहोत्त
 माज्यहविषां विपरीताश्च याज्यानुवाक्यास्ते चैव कुर्युर्ये प्रायणीयां प्रकृत्यासं
 याज्यै संस्थितायां मैत्रावरुण्यनूबंध्या सदस्येक उत्तरवेद्यामेकै ऊतायां वपायां यद्ये
 कारशि न्यग्रतः कृताः ग्नीषोमीयेण संचरेण ब्रजित्वा गार्हपत्ये त्वाष्ट्रेण पशुनाचरं
 त्यंजनादिपर्यग्नि कृत्वोत्सृजं त्यपुनरायनाय यदित्वध्वर्यवं आज्येन समाप्नुयु
 स्तथैव होता कुर्यात्संप्रेषवदादेशात्पशुवन्निपातान्यद्यनूबंध्ये पशुपुरोळाश
 मनुदेविकाहवीषिनिर्वपेयुर्धातानुमतीराकासिनीवाली कुरुः॥ धाता ददातु
 दाशुषे प्राची जीवातुमक्षितां॥ वयं देवस्य धीमहि सुमतिं वाजिनीवतः॥ धाता

सू. सू. ६

७२

७९

प्रजा नानुतराय ईशो धाते दं विश्वं भुवनं जजान ॥ धाता कृष्णी रनिमिषा भिच संधा
 नद द्रव्यं घृतवज्जु हो तेति देवी नो चैत्सूर्यो द्यौरुषागोः पृथिवी स्मत्पुंरंधिर्न आग
 हीति द्वे आद्यां तनोषिरन्मिषिरा वहंती पोष्या वार्याणि नता अर्वा रेणुककाटो अश्व
 तेन तान शंति नद भाति तस्करो बळि तथा पर्वता नां दृष्ट्वा चिद्यावनस्पती न्यश्च
 लाभे पयस्यां मैत्रावरुण्यन् बंध्या स्नानं आज्यभाग प्रभृति वाजिनां तां कर्मिणो
 वाजिनं स क्षयेयुः सर्वे तु दीक्षिताः सर्वे तु दीक्षितो ह्यिताः पृथगग्नी न्तसमारोप्यो द
 ग्देव यजना न्मथित्वो देवसानी यया यजंते पौनरा धेयिक्य विकृता विकृता ॥ १४ ॥
 ॥ ॥ इति श्रौत सूत्रे पूर्व षट्के षष्ठोऽध्यायः ॥ ॥ अदृष्टदोषा न्मतिविभ्रमाद्वा
 यत्किंचिद् नालि खितं मयात्र ॥ तत्सर्वमायैः परिशोधनीयं कोपं न कुर्या

७२

त्वलुलेखकस्य ॥ १ ॥ ॥ संवत् १८५२ क्षयनामसंवत्सरे फाल्गुन शुद्ध ५
तद्दिने गुणोद्भूतपनामकं च्यंबकवापु तस्येदं पुस्तकं संपूर्णं ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥

सू.प्र.६

८०

॥ इति श्रौतसूत्रपूर्वषट्कः समाप्तः ॥

८०